



ДОКЛАД

АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И ХРАНИТЕЛНО- ВКУСОВАТА ПРОМИШЛЕНОСТ

SWOT АНАЛИЗ



Авторски колектив:

доц. д-р Божидар Иванов (ръководител) и Цел 2

проф. д-р Храбрин Башев – Хоризонтална цел

проф. д-р Нина Котева – Цел 1

доц. д-р Нона Маламова – Цел 3

доц. д-р Минка Чопева – Цел 7

д-р Кристина Тодорова, доц. д-р Диляна Митова, проф. д-р Илиана Начева – Цел 9



СЪДЪРЖАНИЕ

ЦЕЛ 1: Подпомагане за достатъчно надеждни земеделски доходи и устойчивост в целия Съюз, с цел подобряване на продоволствената сигурност	6
Организационно-стопанска структура на земеделието	7
Доходи на земеделските производители	9
Секторни разлики в доходите на земеделските стопанства	10
Равнище на доходи по икономически размер на земеделските стопанства	12
Доходи на земеделските стопанства в районите с природни и други ограничения	14
Подкрепа на земеделските стопанства	15
Управление на риска	16
ЦЕЛ 2 Засилване на пазарната ориентация и повишаване на конкурентоспособността, включително поставяне на по-голям акцент върху научните изследвания, технологиите и цифровизацията.....	18
Осигуреност със земеделска земя и потенциал за развитие	19
Секторни различия в конкурентоспособността	19
Земеделието във външнотърговската икономическа структура на страната	21
Общ европейски пазар на селскостопански продукти	22
Добавената стойност, доходност и ефективност	23
Пазарна ориентация на земеделското производство	25
Капитализация и технологично равнище в земеделието	27
Ефекти от субсидиите и влияние върху производството	28
Обвързаност на подкрепата с резултатите	29
Иновациите в технологии и селекция - инвестиции в бъдещето на земеделието	30
ЦЕЛ 3 Подобряване на позицията на земеделските стопани във веригата на стойността.....	34
Повишаване нивото на организираност на земеделските производители	35
Подобряване пазарния достъп на малките земеделски стопанства	36
Допълване и подобряване на регулацията за директните продажби	37
Разширяване и развитие на мерките и механизмите за борба с нелоялните търговски практики	38
Засилване на контрола над вноса на суровини	39
Осигуряване на необходимото количество и качество местни суровини за по-пълно използване на капацитета на предприятията от ХВП	39
Повишаване добавената стойност и ефективността на предприятията от ХВП	41
ЦЕЛ 7 „Привличане на млади фермери и улесняване на развитието на бизнеса в селските райони“	46
Модернизацията на земеделските стопанства на младите стопани	46
Подкрепа за младите стопани и на фермерския доход	47
Осигуреност на отрасъла с млади стопани	48
Професионално-квалификационното равнище на мениджърите и останалите заети в отрасъла	49
Регионални различия в работната сила и земеделската заетост	50
Секторни различия в привличането на младите стопани	52
Улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони и създаване и подпомагане на стартирането на стопански и неземеделски дейности	52
Инвестиции в иновативни или технологично интензивни производства и развиване на дейности в секторите на индустрията и на информационните услуги, които да допринасят за повишаване на добавената стойност	54
ЦЕЛ 9 Подобряване на реакцията на селското стопанство в ЕС в отговор на	



обществените изисквания по отношение на храните, здравето, включително за безвредна, питателна и устойчива храна, както и за хуманно отношение към животните	59
Насърчаване и подпомагане на биологичното земеделие, както и на научните изследвания в тази посока	60
Подобряване на контрола (лабораторна дейност), пазарна организация, реализация и маркетинг в конвенционалното и биологичното производство	62
Насърчаване потреблението на биологични продукти чрез повишаване доверието на потребителите и включването им като задължителен елемент от веригата на предлагане на храни в частни и обществени заведения, в детски градини, училища, социални и здравни заведения.	63
Подобряване качеството на храните, насърчаване консумацията на здравословна храна, повишаване информираността на потребителите, относно етикирането на храните и засилване контрола при внос на суровини и храни.	63
Подкрепа на производителите по схемите за качество на селскостопански продукти и храни.	64
Подобряване отглеждането на животните	65
Намаляване употребата на антимикробни средства в селското стопанство.	66
Интервенции за подобряване използването на торове и препарати в земеделието	67
ОБЩА ЦЕЛ Модернизиране на сектора чрез стимулиране и споделяне на знанията, иновациите и цифровизацията в селското стопанство и селските райони и насърчаване на използването им в по-голяма степен.... Error! Bookmark not defined.	
Система за споделяне на знания и иновации в селското стопанство	72
Развитие на научноизследователската и развойна дейност	73
Система за аграрни изследвания	74
Система за обучение, съвети и разпространение на знанията в селското стопанство	75
Система за внедряване на аграрни иновации	76
Цифровизация на селското стопанство и райони	78



Цел 1: ПОДПОМАГАНЕ НА ДОСТАТЪЧНО НАДЕЖДНИ ЗЕМЕДЕЛСКИ ДОХОДИ И УСТОЙЧИВОСТ В ЦЕЛИЯ ЕС С ЦЕЛ ПОДОБРЯВАНЕ НА ПРОДОВОЛСТВЕНАТА СИГУРНОСТ SWOT анализ

СИЛНИ СТРАНИ 1. Повишено равнище на специализация и концентрация на производството в земеделските стопанства. 2. Подобрена пазарна ориентация на земеделските стопанства. 3. Повишена средна продуктивност и производителност на земеделските стопанства. 4. Специализираните стопанства, отглеждащи полски култури, свине и птици са с висок икономически размер и по-добри икономически резултати. 5. Големите стопанства имат сравнителни предимства и могат да отговорят на съвременните пазарни тенденции по отношение на конкурентни цени и обеми. 6. Подобрена структура и уедряване на земеделските стопанства с по-ускорени темпове в сравнение със средното равнище в ЕС.	СЛАБИ СТРАНИ 1. Съществуват малък брой едри и средни стопанства и голям брой малки стопанства. 2. Ниска гъстота на животновъдството на единица площ,—, в сравнение със средната за ЕС. 3. Животновъдните стопанства в страната са значително по-малки от средния размер в ЕС. 4. Средният икономически потенциал на стопанствата в страната е по-нисък от средното равнище в ЕС. 5. Значителна разлика в икономическия потенциал по типове стопанства в зависимост от тяхната специализация. 6. По-ниски доходи от средното равнище в специализираните стопанства в секторите зеленчуци, трайни насаждения и тревопасни животни. 7. Застраховането на продукцията като един от начините за управление на риска е изключително слабо застъпено сред земеделските стопани. 8. По-малки размери и по-ниски доходи на земеделските стопанства в планинските райони.
ВЪЗМОЖНОСТИ 1. Стабилизиране на доходите на земеделските стопанства чрез инструментите на ОСП. 2. Увеличаване на потенциала и подобряване на икономическите показатели на малките и средни земеделски стопанства. 3. Повишаване адаптивността на стопанствата към промените на пазарната, институционалната и природната среда чрез прилагане на система за управление на риска. 4. Модернизация на земеделските стопанства и въвеждане на нови технологии за селскостопански дейности.	ЗАПЛАХИ 1. По-ниска доходност в селското стопанство в сравнение със средното равнище на икономиката на страната. 2. Повишаване на разходите в резултат на покачване на цените на входящите ресурси. 3. Невъзможност за някои стопанства да подобрят бизнес средата си и да бъдат пазарно-ориентирани. 4. Колебание на доходите на земеделските стопанства под влияние на промените в пазарната, санитарната, институционалната и природната среда. 5. Спад на производството и намаляване броя на земеделските стопанства в планинските райони. 6. Изоставяне на земеделски земи и в планинските райони.



ЦЕЛ 1: ПОДПОМАГАНЕ ЗА ДОСТАТЪЧНО НАДЕЖДНИ ЗЕМЕДЕЛСКИ ДОХОДИ И УСТОЙЧИВОСТ В ЦЕЛИЯ СЪЮЗ, С ЦЕЛ ПОДОБРЯВАНЕ НА ПРОДОВОЛСТВЕНАТА СИГУРНОСТ

Равнището и стабилността на доходите оказват влияние върху нагласите на земеделските производители и играят съществена роля за устойчивото развитие на селскостопанското производство и за осигуряване на продоволствената сигурност.

В организационно-стопанската структура на земеделието на страната се очертават положителни тенденции на уедряване на земеделските стопанства, повишаване на равнището на специализация и концентрация на производството, подобряване на пазарната ориентация. Запазва се нерационалната организационно-стопанска структура на земеделието – доминиращ дял на дребните и малки стопанства на физически лица и малко на брой едри стопански структури на юридически лица. Въпреки нарастването на средния икономически размер на стопанствата в страната, той остава по-нисък в сравнение със средното равнище в ЕС. Запазва се чувствителната разлика в икономическия потенциала по специализация на стопанствата. За целия анализиран период само специализираните стопанства, отглеждащи полски култури и свине и птици имат по-висок икономически потенциал от средния.

По отношение на доходите, селското стопанство се характеризира с по-ниска доходност в сравнение със средното равнище на икономиката на страната и с други икономически дейности. Средните икономически показатели на стопанство – БП, НДС, НД и производителност са с тенденция към повишение спрямо началото на анализирания период, като субсидиите играят значителна роля при формиране на доходите на земеделските производители. Макар и с колебания, средният нетен доход на стопанство се повишава, но за периода 2007-2016 г. остава по-нисък в сравнение с някои други държави-членки на ЕС. Негативна тенденция е намаляване на ефективността на стопанствата.

Запазват се съществени различия в икономическите показатели и доходите по типове земеделски стопанства. По специализация, само стопанствата, отглеждащи полски култури, свине и птици са реализирали по-висока продуктивност, производителност и доходност от средните за стопанствата в страната, като след 2010 г. разликите се задълбочават. Размерът на брутната продукция, производителност, брутен и нетен доход нарастват с увеличаването на икономическия размер на земеделските стопанства. Стопанствата в районите с природни и други ограничения се характеризират със силно ограничение на възможностите за използване на земята и високи производствените разходи, което формира и значително по-ниски доходи от средните за страната.

Анализът на подкрепата показва, че е усвоен значителен финансов ресурс от земеделските стопанства по линия на директните плащания. Формиралата се организационно-стопанска структура води до дисбаланс в размера на подкрепата между земеделските стопанства.

Използват се различни инструменти за управлението на рисковете, финансирани чрез европейските и националните фондове. Проблемите са свързани с липсата на инициатива от страна на земеделските производители за управление на индивидуалния риск и от друга – невъзможността на държавата с ограничени финансови средства да бъде единствена страна в усилията за противодействие на множеството рискове и ефективно въздействие върху факторите, оказващи негативно въздействие върху селското стопанство.

От гледна точка на потенциала за развитие, съществуват възможностите за укрепване на жизнеспособността и повишаване на доходността, които трябва да се търсят в

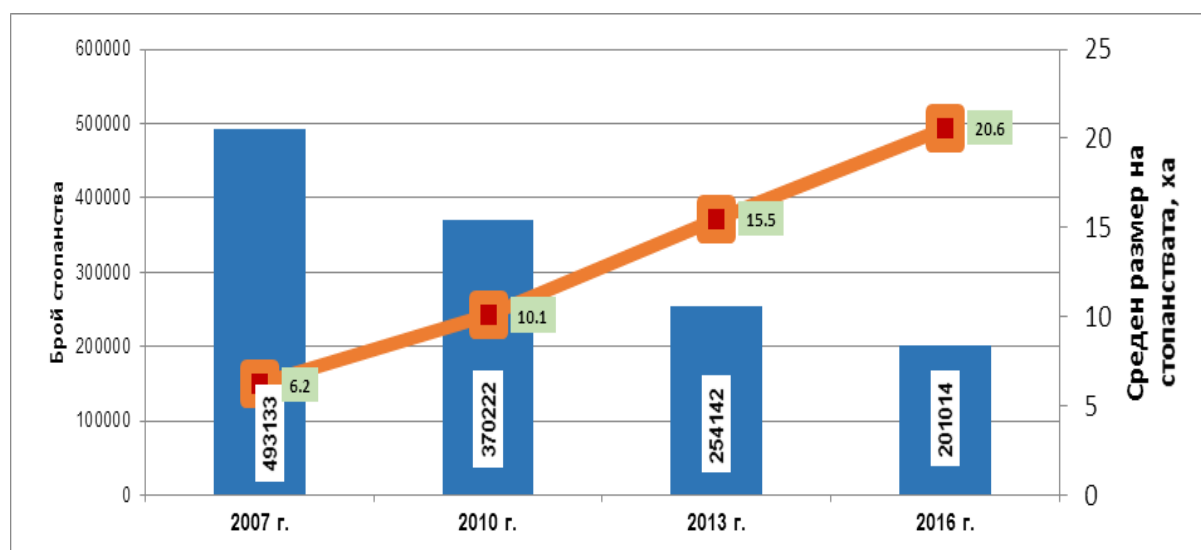


рационализиране на организационно-стопанската структура, увеличаване на потенциала на типове земеделски стопанства (малки и средни; в секторите – зеленчуци, трайни насаждения, тревопасни животни), модернизация на производството и внедряване на иновации; повишаване ефективността на подкрепата, диверсифициране на управлението на риска.

Организационно-стопанска структура на земеделието

Периодът 2007-2016 г. се характеризира с динамични структурни промени в земеделските стопанства. Очертава се трайна тенденция към намаляване на броя им с близо 60%. Процесите на редуциране са най-динамични при дребните и малки земеделски стопанства.

Фиг. 1.1. Динамика в броя и размера на земеделските стопанства



Източник: МЗХГ, "Агrostатистика".

Очертава се трайна тенденция на нарастване на общия размер на ИЗП в стопанствата след влизането на страната в ЕС, в резултат на активизиране търсенето на земя, използването на по-ниско плодородни земи и наличието на стимули за разширяване на стопанствата. В резултат на протичащите процеси на редуциране на стопанствата и нарастване на ИЗП чувствително се увеличава средният размер на стопанство. Положителната тенденция на уедряването на земеделските стопанства протича с по-ускорени темпове в сравнение с редица страни в ЕС. Постигната е добра осигуреност на земеделските стопанства с поземлени ресурси. За 2016 г., средният размер на земеделските стопанства в България е по-висок от средния размер на стопанствата в ЕС-28.

Запазва се нерационалната организационно-стопанска структура на земеделието – доминиращ дял на дребните и малки стопанства на физически лица и малко на брой едри стопански структури на юридически лица. Все още липсва значим брой средни земеделски стопанства. На единия полюс са дребните и малки стопанства с размер на ИЗП до 2 ха, в които е съсредоточен над половината от вложения труд в отрасъла, но стопанисват едва 1,8% от ИЗП в страната.

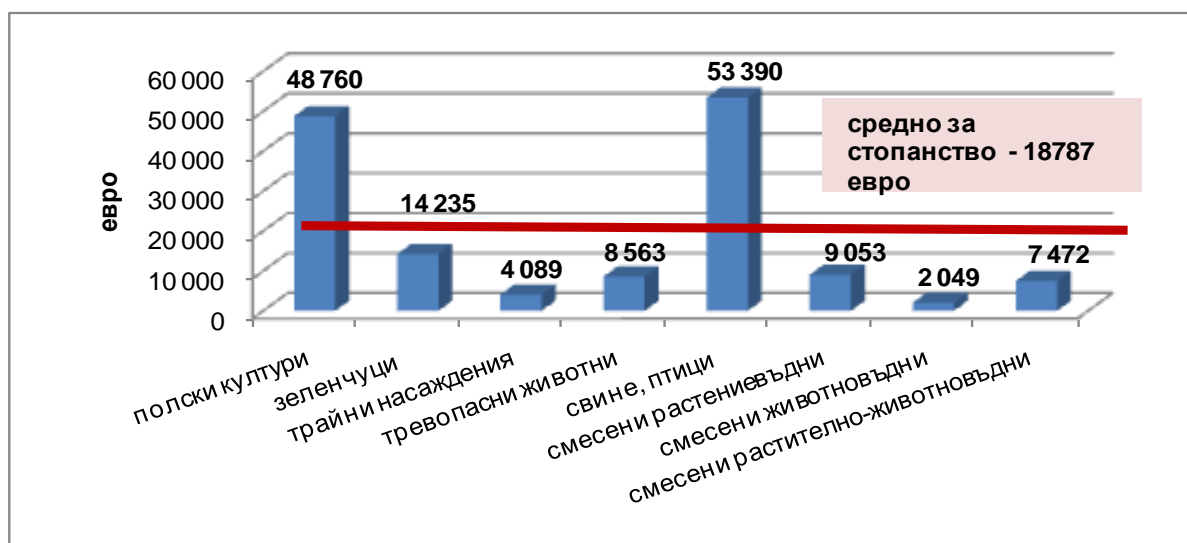
Разпределението по икономически размер показва, че най-голям е броят на земеделските стопанства до 2 000 евро СП, които са дребни натурални стопанства без възможности за подобряване на техническата осигуреност, модернизация, пазарен достъп и без потенциал за кандидатстване за обществена подкрепа. В тази група намалението на броя е най-значително – около 2 пъти. Следващата група стопанства с икономически размер от 2 000-4 000 евро СП са полупазарни стопанства, които също имат сравнително нисък



потенциал и възможности за развитие. Редуцирането на стопанствата в тази група е с 41%. Положителна тенденция е, че в групите стопанства над 8 000 евро СП се очертава трайна тенденция към увеличение на техния брой и на увеличаване на техния дял в общата структура.

Нараства средният икономически потенциал на земеделските стопанства в периода 2007-2016 г. Увеличение е регистрирано при всички групи стопанства, но най-значително е увеличението при стопанствата, отглеждащи свине и птици, които изпреварват стопанствата с полски култури. Запазва се чувствителната разлика в икономическия потенциал по типове стопанства, в зависимост от тяхната специализация. Само стопанствата, отглеждащи полски култури и свине и птици имат значително по-висок икономически потенциал от средния. От специализираните стопанства, най-нисък икономически размер имат стопанствата с трайни насаждения. Причините трябва да се търсят в това, че са дребни и разпокъсани, преобладаваща част от насажденията са от екстензивен тип и неблагоприятна възрастова структура, разрушена хидромелиоративна система. От икономически размер над средния за страната в началото на анализирания период, специализираните стопанства в зеленчукопроизводството губят позиции и в края на периода техният потенциал е под средното равнище. Това е изключително тревожно, тъй като е съчетано с чувствително намаление на броя на специализирани земеделски стопанства и свиването на площите.

Фиг. 1.2. Среден икономически размер по специализация на земеделски стопанства, 2016 г.



Източник: МЗХ, „Агростатистика” и собствени изследвания.

Средният икономически размер на стопанствата в страната остава по-нисък в сравнения със средното равнище в ЕС. Причините са: преобладаващ дял на дребните и малки стопанства; отливът на производителите от производства с по-висока добавена стойност; изключително ниска плътност на животновъдството на единица площ с тенденция към намаление.

Таблица 1.1. Среден икономически размер на земеделските стопанства в ЕС, евро

	2010	2013	2016
ЕС-27	25 414	30 550	34 787
България	6 640	12 824	18 787
Гърция	9 505	11 421	11 059
Франция	98 301	120 527	134 371
Полша	12 602	15 254	17 726

Източник: Евростат.



Положителна е тенденцията и към повишаване на равнището на специализация и концентрация на производството, което води до подобряване на пазарната ориентация на земеделските стопанства - за 2016 г. близо 66% от стопанствата реализират преобладаващ дял от произведената продукция на пазара, от тях близо 19 % директно на крайния потребител.

Доходи на земеделските производители

Полученият факторен доход на час вложен труд в селското стопанство за периода 2007-2016 г., показва трайно изоставане, в сравнение със средното равнище в страната и с други икономически дейности. През 2016 г. в селското стопанство той е 4.5 лв./час, докато общо за икономиката е 5.3 лв./час. По-ниската доходност в сравнение със средното равнище на икономиката на страната и с други икономически дейности е заплаха за отлив на работна ръка от отрасъла, което налага подкрепа на доходите, която да гарантира определено ниво на икономическа сигурност на земеделските стопани и на техните доходи, за да останат в отрасъла и да се осигури устойчивост на производството.

Резултатите от анализа показват, че основните икономически показатели, средно на стопанство – БП, НДС и производителност са с тенденция към повишение в периода 2007-2013 г., след което следва понижение, но остават по-високи спрямо началото на анализирания период. Същата тенденция се очертава в средния размер на субсидиите на стопанство. Това показва, че субсидиите играят значителна роля при формиране на доходите на земеделските производители и определя силната им зависимост от подкрепа.

Фиг. 1.3. Среден нетен доход на стопанство



Източник: МЗХГ, „Агростатистика”, СЗСИ и собствени изчисления.

Въпреки нарастването на средния нетен доход на стопанство в страната, за целия анализиран период той остава по-нисък в сравнение с избраните държави-членки на ЕС. Това показва, че при влягане на 1-ца разход получаваме по-малък доход. Причините в недостатъчната доходност трябва да се търсят в преобладаващия дял на продукция с ниска добавена стойност, по-ниска производителност, екстензивно производство, по-ниска ефективност.

Таблица 1.1. Среден нетен доход на стопанство в избрани страни-членки на ЕС, евро

Година	Полша	Гърция	Франция	България
2007	9 979	14 726	43 354	4 563
2010	9 985	13 851	43 761	8 248
2013	9 867	10 247	31 578	8 101



2016	7 726	10 796	25 641	6 844
------	-------	--------	--------	-------

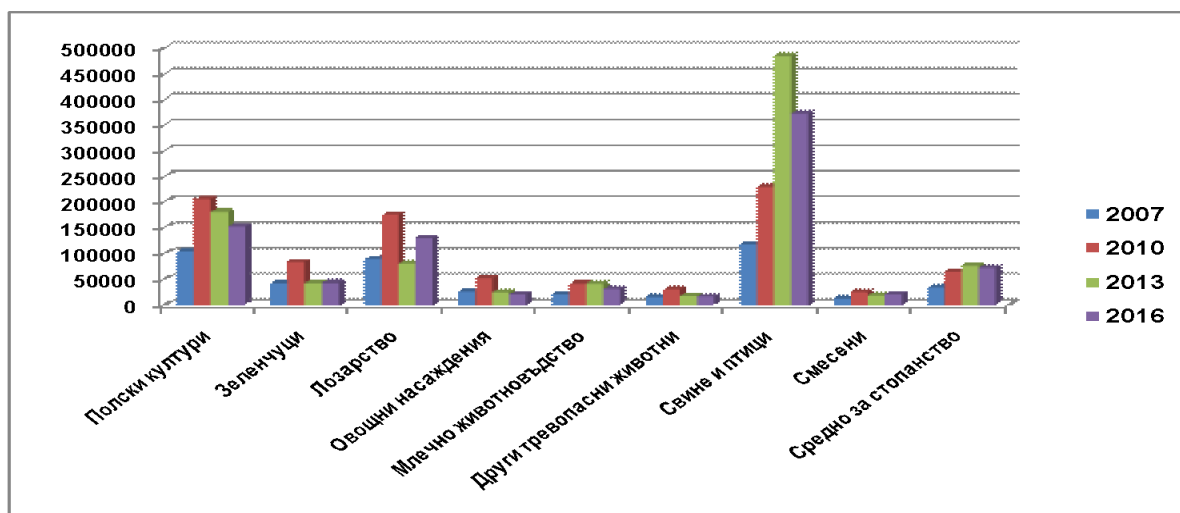
Източник: Евростат, FADN.

Динамиката на нетния доход и производствените разходи рефлектират върху равнището на нормата на рентабилност. Сравнителният анализ показва, че за целия период нормата на рентабилност, с включени субсидии, е най-висока през 2007 г. В рамките на периода нормата на рентабилност се характеризира със сериозни колебания. Въпреки увеличаващия се размер на субсидиите, през следващите години, това равнище на показателя не е постигнато. Причините трябва да се търсят в колебанията на нетния доход и трайната тенденция на нарастване на производствените разходи в земеделските стопанства. Резултатите показват, че производството става все по-нерентабилно. Резултатите показват, че нормата на рентабилност без субсидии също е най-висока през 2007 г., следва спад, като след 2013 г. нормата на рентабилност без субсидии остава отрицателна величина. Очертава се тенденция на намаляване на средната норма на рентабилност на земеделските стопанства с и без субсидии, като във втория случай е в по-голяма степен. Данните показват, че в земеделските стопанства не е постигнато увеличение на ефективността на направените разходи. Това показва, че на 1-ца направени разходи се получават по-малко приходи. Вътрешните причини за стопанствата трябва да се търсят в недостатъчната ефективност на производството, техническо и технологично равнище, модернизация, инвестиционна активност, степен на внедряване на иновации, качество на човешкия потенциал и др. Преобладава делът на управителите на стопанствата с ниска квалификация и без специализирано образование. През 2016 г. от 201 014 управители на стопанства, 91% градят бизнеса си с опит от практиката. От тях в периода 2013-2016 г. едва 5 358 от тях са преминали 150-часови курсове в областта на аграрните науки. Броят на управителите със средно образование е 9 256, а с висше образование в областта на селскостопанските науки са само 2 %.

Секторни разлики в доходите на земеделските стопанства

Очертават се съществени различия в икономическите показатели по специализация на земеделските стопанства. За целия анализиран период, само стопанствата, отглеждащи полски култури, лозя и свине и птици са реализирали по-висока брутна продукция от средната за стопанствата в страната. След 2010 г. разликата между размера на брутната продукция в стопанствата с полски култури и свине и птици и останалите стопанства се задълбочава. Понижаването на брутната продукция в стопанствата с полски култури след 2013 г. се дължи на намаление на размера на стопанствата. Специализираните стопанства в зеленчукопроизводството през 2007 г. и 2010 г. са получили по-висока брутна продукция от средната, но през останалите години – 2013 и 2016 г. са под средното равнище. Стопанствата с овощни насаждения и с тревопасни животни – млечно направление са реализирали значително по-ниска брутна продукция от средната за стопанствата в страната. Особено тревожно е положението в стопанствата с овощни насаждения, при които след 2010 г. е регистриран спад в показателя. За 2016 г. сравнението показва, че произведената брутна продукция от овощни насаждения е 3 пъти по-ниска от средното равнище, а за животновъдните стопанства – млечно направление около 2 пъти по-малко.

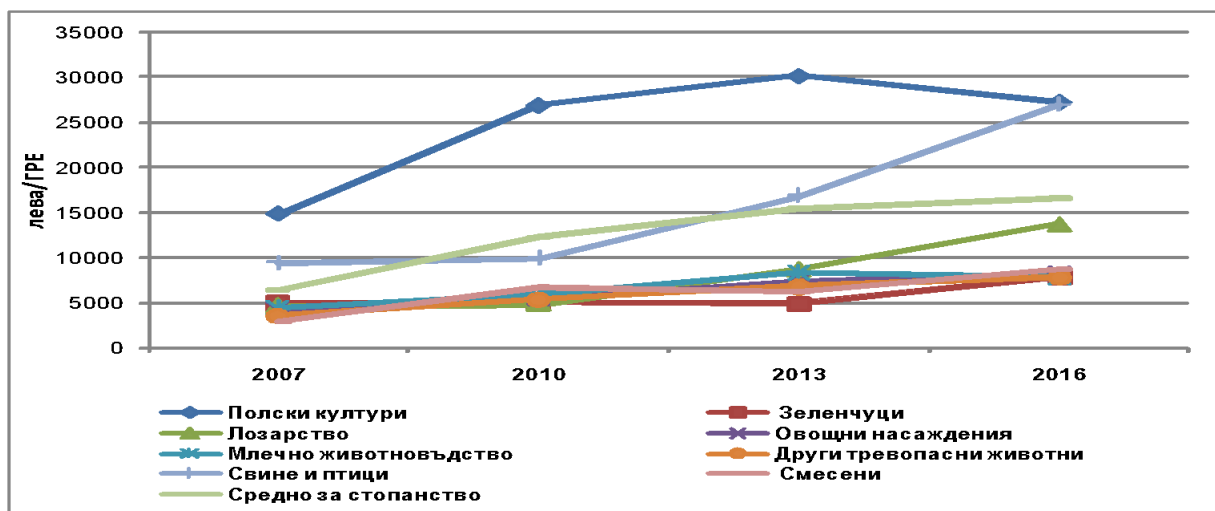
Фиг. 1.4. Брутна продукция по специализация на стопанствата



Източник: Евростат, FADN.

Данните показват, че през 2007 г. стопанствата с полски култури и свине и птици имат по-висока производителност от средната. В останалите специализирани стопанства няма чувствителни разлики между постигнатата производителност, като стойностите са под средната производителност за страната. Най-ниска е производителността при стопанствата със смесено производство. През следващите години настъпват промени в равнищата на производителността по специализация на стопанствата. След 2007 г. с изпреварващи темпове се увеличава производителността на стопанствата с полски култури, свине и птици, като тази разлика се увеличава чувствително след 2010 г., в резултат на предимствата на едромасщабното производство. При останалите, промените в производителността са към незначително увеличение без съществени разлики между стопанствата по специализация.

Фиг. 1.5. Производителност по специализация на стопанствата



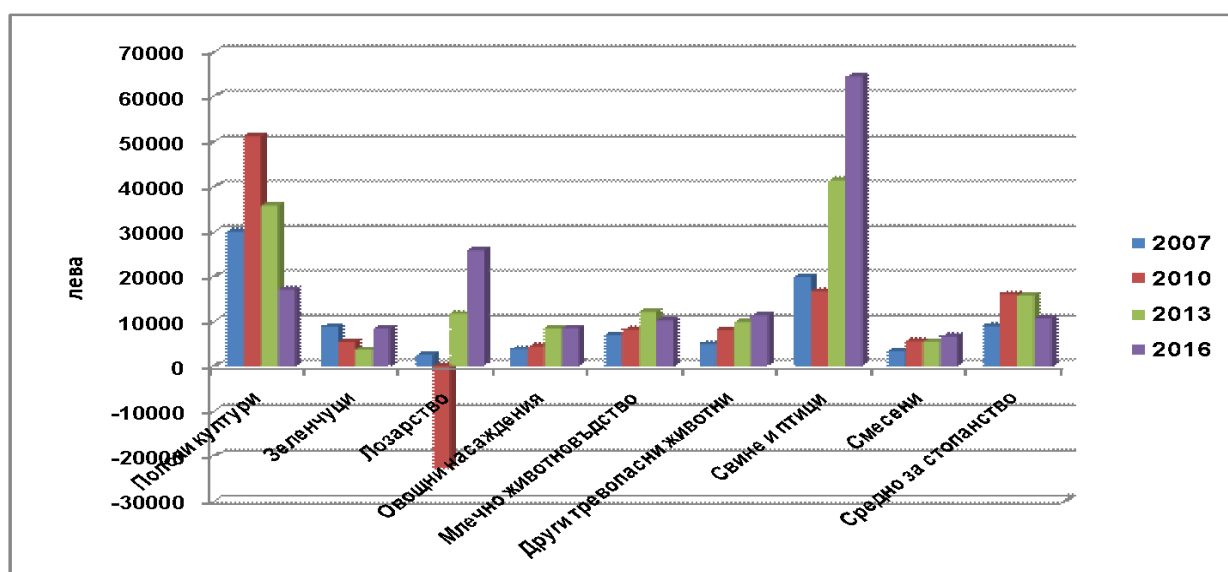
Източник: Евростат, FADN.

Най-динамични са промените в нетния доход на стопанствата със свине и птици в посока на значително увеличение, като през 2016 г. изпреварват стопанствата с полски култури, при които след 2010 г. има намаление в равнищата на доходност. Въпреки получените най-високи субсидии от стопанствата с полски култури, за анализирания период, причините за намалението на дохода трябва да се търсят в намалението на размера на стопанствата. От друга страна нарастването на доходите в стопанствата със свине и птици се дължи на концентрацията на производството в сектора и предимствата на едромасщабното



производство. Най-сериозни са колебанията в нетния доход на стопанствата в лозарството, което показва, че производството е силно конюнктурно. При изключително нисък доход през 2007 г., реализирани сериозни загуби през 2010 г., в следващите години има увеличение като през 2016 г. достигат до ниво два пъти по-високо от средното. В останалите групи стопанства, нетните доходи са по-ниски от средното равнище. Най-стабилна е тенденцията на покачване на доходите при двете групи стопанства с тревопасни животни. За периода 2007-2013 г. те реализират нетен доход, който е по-нисък от средния, докато през 2016 г. достигат до около средния доход. Зеленчукопроизводителните стопанства след спад през 2010 г., особено чувствителен през 2013 г., възстановяват нивото на дохода през 2016 г. на равнището от 2007 г. При стопанствата с трайни насаждения има тенденция към покачване на нетния доход, което показва, че проблемите в сектора започват да се преодоляват.

Фиг. 1.6. Нетен доход по специализация на стопанствата



Източник: Евростат, FADN.

При всички стопанства се отчитат сериозни колебания в доходите без субсидии. При стопанствата с интензивни производства (овощни насаждения, зеленчуци и тревопасни животни), получените доходи след 2007 г. са по-ниски спрямо началото на анализирания период. Сравнителният анализ на данните за периода след 2013 г. показва, че при посочените групи стопанства, обвързаната с производството подкрепа оказва съществено влияние върху доходите в посока на стабилизиране и увеличение. При полските култури, след 2013 г. доходът без субсидии е отрицателна величина, което още веднъж показва голямото значение на директните плащания при формиране на доходите. Единствено при стопанствата със свине и птици е отчетено значително повишаване на дохода без субсидии за 2016 г. спрямо предходните години и в много по-малък размер при стопанствата в лозарския сектор. Нетният доход без субсидии на стопанствата със смесено производство остава положителен, но на изключително ниско равнище.

Равнище на доходи по икономически размер на земеделските стопанства

Резултатите от изследването показват, че най-едрите стопанства (над 500 000 евро) реализират значително по-висока брутна продукция, брутен и нетен доход и производителност от средните показатели, в резултат на големия мащаб на производство и получените субсидии.



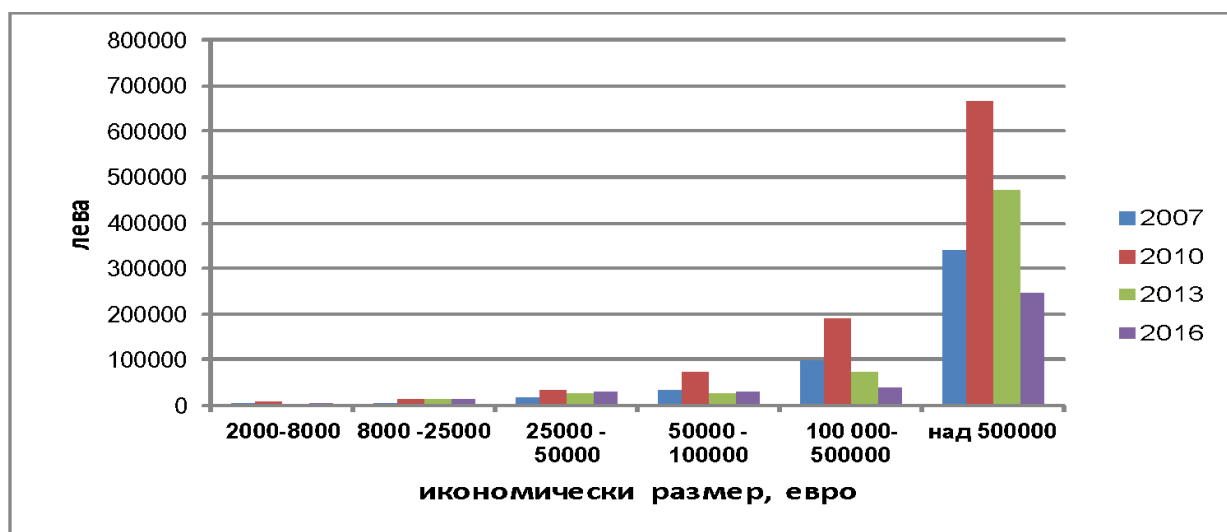
При всички стопанства, brutният доход нараства, макар и с известни колебания в сравнение с равнището на показателя за 2007 г. За целия анализиран период двете групи стопанства от 2000-8000 евро и 8000-25000 реализират по-нисък доход спрямо средното равнище.

Положително е, че при всички групи стопанства се очертава тенденция на увеличение на производителността като нарастването е най-значително при големите стопанства с икономически размер над 100 000 евро в резултат на едромасштабното производство и по-високото равнище на техническа осигуреност.

Идентифицирани са редица слабости при малките стопанства, които водят до по-ниска производителност и ефективност на стопанство и оттам по-ниска конкурентоспособност и доходи. Липсата на достатъчно производствено оборудване и използването на остаряло такова свидетелства за ниска степен на механизация на производството, а маломерността на производството налага специфични потребности към техника и технологии. Тези стопанства страдат и от слаби пазарни позиции и затруднен достъп до пазара. Преструктурирането и развитието на малките стопанства е забавено поради техните ограничени ресурси. Малките жизнеспособни стопанства имат потенциал за развитие, ако се подпомогнат, за да се решат проблемите, които ограничават тяхното развитие. По-ниският икономически потенциал на малките стопанства 2 000 - 8 000 евро, предопределя и ниския размер на реализирания нетен доход. Неравномерно е разпределението на вложения труд по групи стопанства в зависимост от размера на ИЗП. Преобладаващ е дялът на вложения труд в земеделските стопанства до 2 ха. Високият дял на вложения труд в малки по размер стопанства води до висока трудоемкост на продукцията, неефективно производство и ниски доходи. По-малко е увеличението на дела на вложения труд в стопанствата с размер на ИЗП 10-50 ха, а промяната в стопанствата от 2-10 ха е незначителна.

Най-ниска доходност на 1-ца вложен труд имат стопанствата с икономически размер от 2 000 – 8 000 евро, поради малкия мащаб на производство и ниски вложения. Малко по-висока доходност реализират стопанствата от следващия клас 8 000 - 25 000 евро. В останалите групи стопанства – над 25 000 евро няма съществени различия в равнището на доходност.

Фиг. 1.7. Нетен доход по икономически размер на земеделските стопанства



Източник: Евростат, FADN.

При всички групи стопанства, въпреки известни колебания през годините, нетният доход без субсидии през 2016 г. е по-нисък спрямо 2007 г. Разликата е тази, че нетният доход



без субсидии, при стопанствата до 25 000 евро е положителна величина, при стопанствата в следващия клас 25 000 – 50 000 евро е близка до нулата, а при стопанствата над 50 000 евро е отрицателна величина.

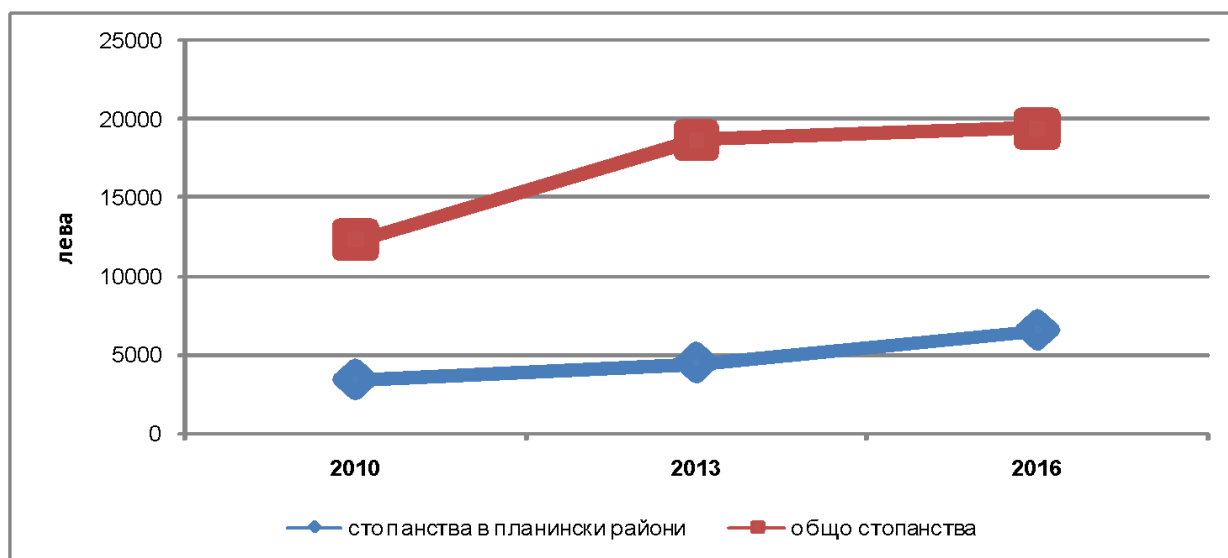
С най-висока норма на рентабилност са малките стопанства с икономически размер от 2 000 - 8 000 евро в резултат на по-доброто съотношение между постигнати икономически резултати/вложения, гъвкавост при управлението, висока степен на контрол на дейността и силна мотивация за развитие. С увеличаване на икономическия размер на стопанствата намалява и нормата на рентабилност. При големите стопанства с над 100 000 евро СП, нормата на рентабилност за целия анализиран период е по-ниска от средното равнище на показателя. Прави впечатление, че при трите групи стопанства с икономически размер над 50 000 евро, нормата на рентабилност през 2016 г. е по-ниска спрямо 2007 г., което показва понижаване на ефективността на производството.

Доходи на земеделските стопанства в районите с природни и други ограничения

Комбинацията или натрупването на ограничаващи фактора в районите с природни и други ограничения води до неравнопоставеност между земеделските стопани. В стопанствата с планинско земеделие през 2010 г. е произведена 2,2 пъти по-малко БП, през 2013 г. тази разлика е 4,6 пъти, а за 2016 г., съответно – 3,5 пъти в сравнение с всички стопанства в извадката (първични данни на стопанствата, включени в СЗСИ, „Агростатистика”, МЗХГ). Съществени са разликите и в останалите анализирани показатели – брутен доход и производителност.

Размерът на субсидиите на стопанствата в планинските райони е по-нисък от средния размер общо на стопанствата, въпреки че по-високата трудоемкост и утежнени природно-климатични условия водят до по-големи разходи, което налагат необходимостта от по-висока подкрепа на доходите.

Фиг. 1.8. Размер на субсидиите, средно на стопанство



Източник: първични данни на стопанствата, включени в СЗСИ, „Агростатистика”, МЗХГ и собствени изчисления.

Сравнителният анализ показва, че нетният доход на стопанствата с планинско земеделие е по-нисък от средния за стопанствата, като тази разлика е особено чувствителна през 2013 г. – над 9 пъти по-ниски доходи, което показва, че подкрепата за стопанствата в планинските райони в периода на ОСП (2007-2013) не е достатъчна. Положителна тенденция



е, че в резултат на по-балансираната подкрепа през настоящия програмен период на ОСП (2014-2020) тази разлика намалява.

Друг проблем е, че голяма част от планинските райони са слабо населени и с характер на обезлюдени територии. В 23 села няма население. В 47% от населените места в планинските райони живеят под 100 жители, а в 8% от тях живеят от 500 до 1000. Обезлюдяването на планинските райони води и до намаляване на работната ръка и на броя на земеделските стопанства.

Подкрепа на земеделските стопанства

Усвоен е значителен финансов ресурс под формата на директна подкрепа в рамките на ОСП. Резултатите от анализа показват, че директните плащания играят съществена роля при формиране на доходите на земеделските стопани.

Таблица .1.2. Брой земеделски стопанства, получили директни плащания, хил. бр.

Получена сума, евро	2008	2010	2013	2017
≥ 0 < 5000	73.71	72.21	75.05	45,88
≥ 5 000 < 10 000	1.87	2.58	4.75	9,19
≥ 10 000 < 20 000	1.29	1.58	2.53	5,85
≥ 20 000 < 50 000	1.23	1.45	1.9	3,31
≥ 50 000 < 100 000	0.51	0.82	1.14	1,46
≥ 100 000 < 200 000	0.16	0.39	0.71	1,06
≥ 200 000 < 300 000	0.01	0.07	0.21	0,31
≥ 300 000 < 500 000	0.01	0.02	0.09	0,18
≥ 500 000	0.004	0.01	0.04	0,06
Общ брой	78.79	79.17	86.42	67,29

Източник: ГД „Земеделие” и собствени изчисления.

Увеличението на равнището на подпомагане и динамиката в броя на бенефициентите определят средния размер на получената подкрепа на стопанство. В периода 2008-2017 г. има плавно увеличение на субсидиите средно на стопанство от 2,1 хил. евро за 2008 г. на 11,5 хил. евро за 2017 г., увеличението е 5,5 пъти.

Данните за равнищата на коефициента на концентрация на неравномерно разпределената сума показват, че за периода 2008-2013 г., 75-76% от субсидиите са неравномерно разпределени. Положителна тенденция е понижаването на равнището на коефициента (до 0,64 за 2017 г.) в сегашния програмен период (2014-2020), през който една от целите е по-балансирана подкрепа по типове стопанства. За периода 2008-2013 г., данните очертават негативна тенденция на увеличение на равнищата на Джини коефициента като той достига най-висока стойност - 0,831 през 2013 г., което показва, че само 17% от парите и бенефициентите получават равномерно разпределение. Въведените промени в директните плащания в настоящия програмен период на ОСП, допълнени от други схеми за подпомагане, насочени към конкретни цели и типове стопанства, водят до положителен резултат – увеличаване на дела равномерното разпределение до 27% за 2017 г. Въпреки положителната тенденция, делът на неравномерно разпределените субсидии между бенефициентите остава висок.



Управление на риска

В страната се прилага система за управление на рисковете с оглед на предотвратяване на настъпването на кризи в селското стопанство, водещи до негативни последици за фермерите и прехраната на населението. Очертана е институционалната рамка за управление на рисковете в земеделието – компетентните институции и техните функции, източниците на финансиране за справяне с различните видове рискове и кризисни ситуации. Идентифицирани и систематизирани са различните видове рискове в растениевъдството и животновъдството, въз основа на анализи на основните фактори и условия за развитието им, както и на проблемите, оказващи негативно влияние върху растениевъдството и животновъдството. Прилагат се различни инструменти за управлението на рисковете в селското стопанство, финансирани чрез европейските и националните фондове, което дава възможност за по-ефективно въздействие върху факторите, указващи негативно въздействие върху отрасъла. Съчетаването на двете форми на финансиране дава възможност за навременна реакция и адекватна финансова подкрепа за преодоляване на негативните последици от настъпилите кризисни ситуации. Изразходваният финансов ресурс за управление на риска и преодоляване на последиците от възникнали кризисни ситуации обхващаща различни типове стопанства и сектори в отрасъла.

Проблем е липсата на инициатива от страна на земеделските производители за управление на индивидуалния риск. Един от способите за управление на икономическите рискове и за ограничаване на негативните последици при възникване на икономическа криза е диверсификацията на производството. Делът на стопанствата, извършващи други неселскостопански дейности и носещи им допълнителни доходи за 2007 г. е 1,8% от всички стопанства, който намалява на 1% през следващите години. Данните показват, че стопанствата в България са слабо диверсифицирани към други неземеделски дейности и равнището на диверсификация намалява, което запазва риска от нестабилност на доходите. Липсва интерес за използване на застраховането като финансов инструмент за справяне с негативните последици от природо-климатичните явления, въпреки подкрепата, която покрива 65% от застрахователната премия на земеделския стопанин. Данните показват, че застраховането на растителната и животинската продукция не е разпространена практика за справяне с риска, като делът на застрахованите стопанства е символичен – 1%.



ЦЕЛ 2: ЗАСИЛВАНЕ НА ПАЗАРНАТА ОРИЕНТАЦИЯ И ПОВИШАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА, ВКЛЮЧИТЕЛНО ПОСТАВЯНЕ НА ПО-ГОЛЯМ АКЦЕНТ ВЪРХУ НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ, ТЕХНОЛОГИИТЕ И ЦИФРОВИЗАЦИЯТА

СИЛНИ СТРАНИ <ol style="list-style-type: none">1. Висока осигуреност със земеделска земя на човек от населението.2. Висока ефективност и конкурентоспособност на зърнопроизводството.3. Значително място на сектор земеделие в търговския баланс на страната.4. Добра пазарна перспектива за качествено производство на розово масло, ориенталски тютюн, пчелен мед.5. Окрупняване в секторите за производство на свинско и пилешко месо и намаляване дела на полупазарните стопанства.	СЛАБИ СТРАНИ <ol style="list-style-type: none">1. Ниска добавената стойност на единица площ в секторите трайни насаждения, зеленчуци, едри и дребни преживни животни.2. Недостатъчната доходност в интензивните в разходно отношение производства.3. Ниска конкурентоспособност, намаляване на производството и ниска добавена стойност в секторите месо и мляко, особено в малките и средните фамилни стопанства, в сектора на зеленчуците и трайните насаждения, както и в лозаро-винарския сектор.4. Преобладаващ износ на непреработени продукти с ниска добавена стойност.5. Изоставане в технологично развитие и иновациите на всички сектори.6. Слаба пазарна ориентация при реализацията на млякото и месото от едър и дребен рогат добитък, плодове и зеленчуци.7. Ниска възвращаемост и ефективност и недостатъчна работна сила в секторите животновъдство, плодове и зеленчуци.8. Недостатъчна капитализация, основно в малките и средни стопанства в земеделието.9. Много по-ниската обезпеченост с техника и технологии в българското земеделие.
ВЪЗМОЖНОСТИ <ol style="list-style-type: none">1. Подпомагането в отрасъла има принос за повишаване на конкурентоспособността на стопанствата и за засилване на интереса за осъществяване на земеделска дейност.2. Увеличаване на търговския стокооборот в отрасъла и подобряване на достъпа до европейския пазар.3. Насочване на подкрепа, обвързана с конкретни резултати към специализираните сектори – животновъдство, плодове и зеленчуци.4. Въвеждане на нови технологии, иновации и цифровизация в селскостопанската дейност.5. Повишаване на обезпечеността с техника и технологии във всички сектори с цел подобряване на продуктивността, производителността и добавената стойност в производството.6. Повишаване на конкурентоспособността на малките и средни стопанства в сектор „Животновъдство“ чрез подобряване на породния състав на животните и начина на отглеждане.	ЗАПЛАХИ <ol style="list-style-type: none">1. Застрашена устойчивост на производство, поради високия дял на субсидиите във факторния доход.2. Високо конкурентен европейски пазар, основно предизвикателство пред интензивните в разходно отношение сектори, както и при пчеларството.3. Дълъг процес за постигане на по-висока продуктивност, производителност и конкурентоспособност на отрасъла.4. Затруднен достъп до външни финансови ресурси от търговските банки.



ЦЕЛ 2 ЗАСИЛВАНЕ НА ПАЗАРНАТА ОРИЕНТАЦИЯ И ПОВИШАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА, ВКЛЮЧИТЕЛНО ПОСТАВЯНЕ НА ПО-ГОЛЯМ АКЦЕНТ ВЪРХУ НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ, ТЕХНОЛОГИИТЕ И ЦИФРОВИЗАЦИЯТА

Под конкурентоспособност трябва да се разбира запазване и увеличаване на пазарен дял и максимизиране на добавената стойност. Българското земеделие има проблеми с добавената стойност, които се свеждат до ниски стойности на добавената стойност на единица земеделска и обработваема земя. Има различни причини за това, като структурата на производство и производителността са сред основните такива. Нискоразходните на площ производства увеличават своя дял, там се постига подобряване на ефективността - с по-малко вложени ресурси се постига по-висок резултат, докато интензивните, с високи разходи на площ сектори в българското земеделие отбелязват регрес. Средната интензивност на разходите в ЕС на площ е с повече от 2,5 пъти над правените разходи в България. Производствено оптимизиране в стопанствата се постига чрез намаляване на вложенията до степен, където ефективността на единица ресурс води до по-високи производствени резултати. Това е добро и оптимално решение за конкретните земеделски производители, но води до пропуснати ползи и неизползван потенциал и неефективно използване на ресурсите в земеделието – земя, труд и капитал.

Сред факторите които определят и по-ниските нива на добавена стойност и на по-ниската възвращаемост на площ, труд или стопанство е степента на използване на ресурсите. Отбелязва се, че има ниска еластичност на капитала, суровините и материалите, влагани в земеделието към физическата производителност. Факторната производителност постепенно нараства, но съществува потенциал за по-голямо увеличение, което може да се постигне с по-голямо нарастване на продуктивността в отрасъла, която изостава от средната производителност в ЕС. Показателите за факторна производителност по сектори разкриват доста разнопосочна картина. Растениевъдството отчетливо доминира брутната продукция в отрасъла и същественото повишаване на БП създадена от зърнените, техническите и маслодайни култури.

Сектори които по естествен начин стоят по-високо във веригата на стойността и водят до увеличаване на добавената стойност заради ресурсоемкостта си, като животновъдството продължават да се свиват през целия период на прилагане на ОСП. Животновъдството се свива заради ниската си продуктивност, трудностите при реализацията на продукцията на добри цени, увеличаване разходите за отглеждане на животните и недостига на работна сила. Брутната продукция в животновъдство се свива между 2007-2016 г. от 44% до 27% в целия отрасъл, а добавената стойност пада от 42% на 21%. Това показва, че добавената стойност е не само по-ниска, като процент от брутната продукция, но и намалява по-бързо отколкото брутната продукция.

От гледна точка на потенциал за развитие, българското земеделие има значителни резерви, които са заложили в природните и поземлени ресурси, в ниските нива на производителност отнесени към достигнатите равнища в развитите страни, в достъпа до технологии и пазари, с разполагаемото значително подпомагане. Това от



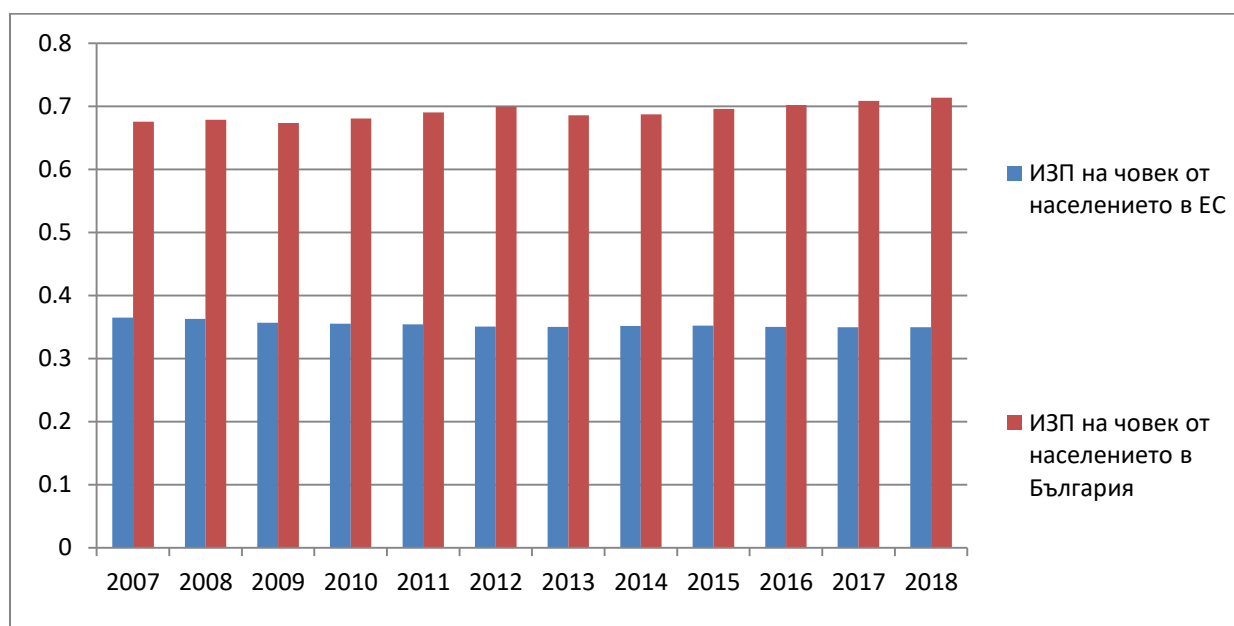
което има нужда българското земеделие е постигане на по-голям резултат, изразяващ се в добавена стойност и по-голяма полза за обществото и потребителите.

Осигуреност със земеделска земя и потенциал за развитие

Средно на човек от населението, България разполага с около 0,75 ха, докато този показател средно за ЕС е едва 0,4 ха. Сравнително високата снабденост на селскостопанска земя на човек от населението в България, съотнесено към европейските мащаби, разкрива една от силните страни на земеделието - добър потенциал за развитие предполагащ по-лесен достъп до земеделска земя, постигане на по-висок среден размер на стопанствата и по-ниски цени на земята. Трябва да се отчете, че по отношение структурата на селскостопанската земя се наблюдава значително подобрене, като чувствително намаляват изоставените (необработваеми) земи, които за периода между 2007-2017 г. са се редуцирали с повече от 3 пъти.

Природните и почвените ресурси в страната също благоприятстват развитието на отрасъла. Общо за страната годните за обработване почви възлизат на 52% от територията. Това са така наречените дълбоки почви. Те се характеризират със значително плодородие и високи агротехнически качества. Много важни са температурните суми през вегетационния период. Като цяло за по-голямата част от територията на България те са благоприятни и осигуряват 6-7 месечен период за интензивно развитие на растенията, откъдето идват значителните естествени сравнителни предимства за българското земеделие.

Фиг. 2.1 Осигуреност със земя на човек от населението, ха



Източник: Евростат.

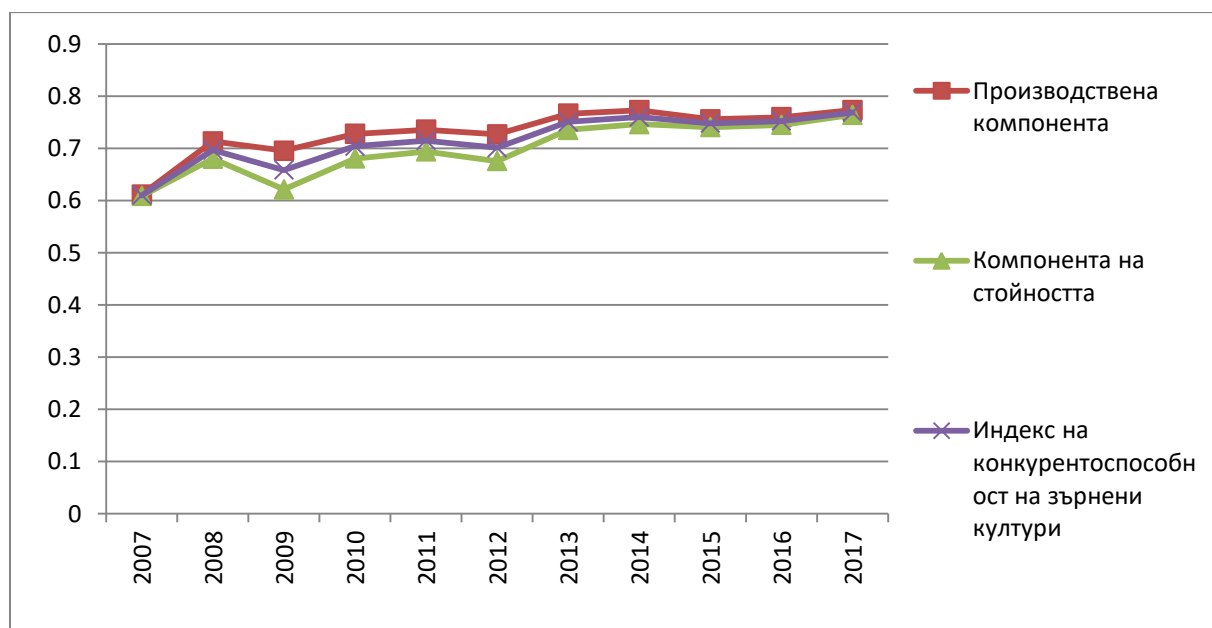
Секторни различия в конкурентоспособността

Конкурентоспособността в зърнопроизводството, измерена чрез обобщения индекс през годините на членство в ЕС, показва че през 2017 г. са постигнати най-високите равнища. При максимална стойност на индекса от 1, българското зърнопроизводство достига през 2017 г. индекс от 0,77. Цялостният индекс на конкурентоспособност в зърнопроизводството показва висок резултат, който дава основание да се обобщи, че зърнопроизводството е не само важен и стратегически



сектор в българското земеделие, но той има много добри позиции на глобалния пазара и една силна, определяща и успешно вписваща се роля на международната сцена.

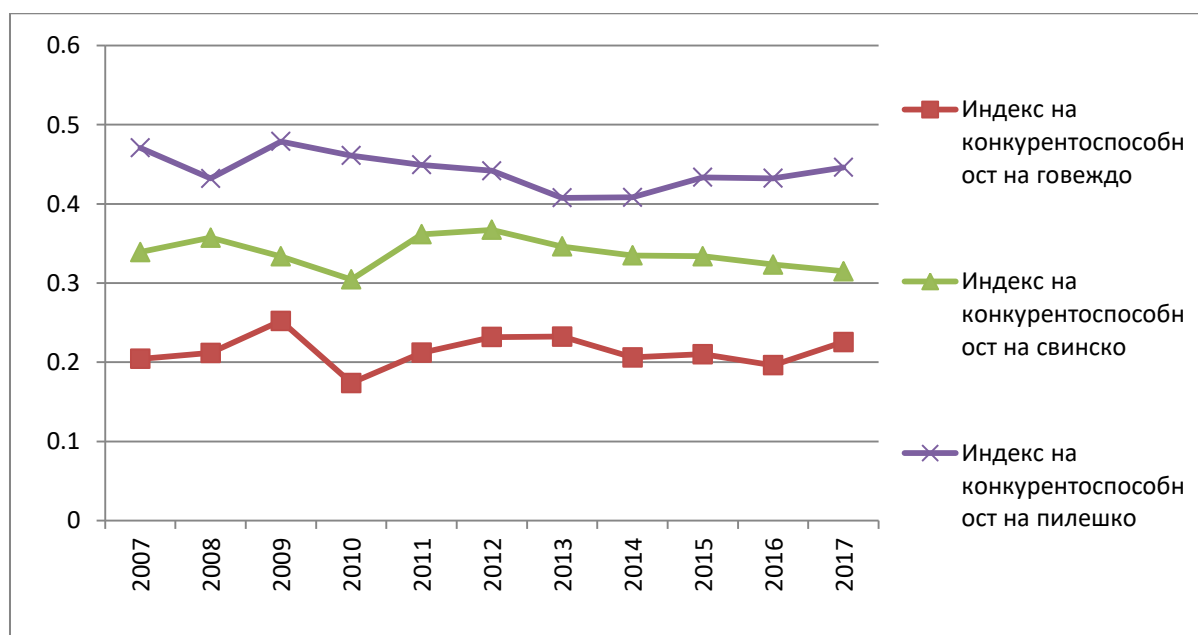
Фиг. 2.2. Индекс на конкурентоспособност в сектор „Зърно”



Източник: НСИ и International Trade Centre, CAPA.

На другия полюс се намира конкурентоспособността в секторите на мляко и месо, зеленчуци и трайни насаждения. Причина за това отстъпление в конкурентоспособността е отливът в производството, заради намалената ефективност и възвращаемост, раздробеността на производството, което затруднява реализацията на продукцията на добри цени, недостатъчната възможност за инвестиции и внедряване на нови технологии, заради високите разходи и силният натиск от внос.

Фиг. 2.3. Обобщен индекс на конкурентоспособност в сектор „Месо”



Източник: НСИ и International Trade Centre, CAPA.



При месодайното говедовъдство икономическият потенциал на специализираните стопанства намалява през периода, а делът на подпомогнатите селекционни животни през 2017 г. и 2018 г. представлява едва 12% от всички месодайни крави. Същинското угодяване на животни е застъпено в много малък процент и то преобладаващо в специализираните стопанства с типични месодайни породи.

Брутната продукция от месо от дребен рогат добитък намалява между 2007-2016 г., с 19%, а добавената стойност се съкращава с 44%, което показва, намалената ефективност и възвращаемост на производството на месо от ДРД и предопределя свиването на производството, като една от причините за това е в запазване сравнително висок дела на полупазарните и малки стопанства. При млечното животновъдство се наблюдава намаляване на поголовието и обема на производството, нисък среден млеконадой и слабости по отношение на породния състав. Малките стопанства съставляват 78% от всички млечни стопанства, като средния размер на стопанството през 2016 г. е 12 хил. евро. Неефективният размер на стопанствата, който да гарантира икономии от мащаба, добра производителност, стабилна възвращаемост е една от причините за влошеното им състояние.

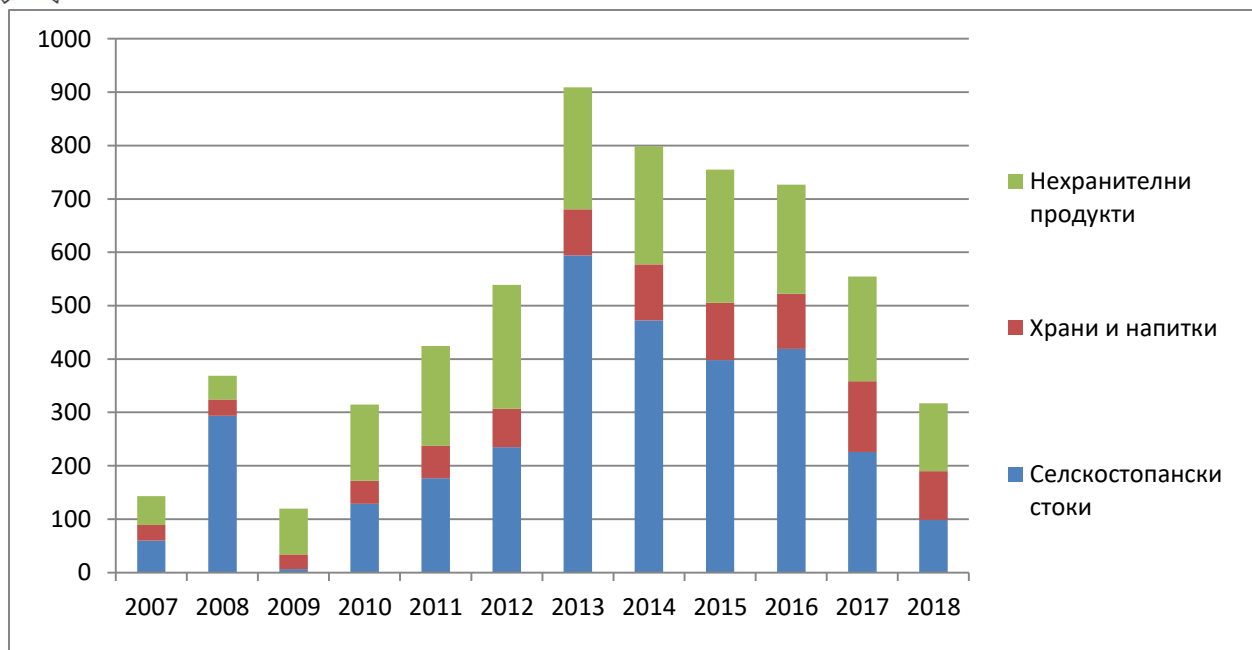
Основната причина за занижената конкурентоспособност в сектор зеленчукопроизводството се дължи на разпокъсаното и сравнително дребното производство неспособно да постигне по-висока производителност, проблеми с напояването, липсата на съвременна техника, недостигът на работна ръка, липсата на организираност и затруднен достъп до пазара. Този сектор се отличава с рязко свиване на брутната продукция и намаляване на добавената стойност през периода 2007-2016 г., което се дължи на ниската възвръщаемост и занижена нормата на печалба. От друга страна все по-важна роля в конкурентните условия започват да играят внедряването на нови технологии и иновативни решения, позволяващи производство на продукция с нови качества и при по-добри ценови характеристики.

Намаление на брутната продукция и добавената стойност през годините на прилагане на ОСП се наблюдава и при овощарството. Стопанската структура в този сектор е влошена, като в средния клас по икономически размер са само около 10% от специализираните стопанства. Недобре развитата хидромелиоративна система води до силна зависимост на производството от климатичните фактори и до неустойчиво производство през годините.

Земеделието във външнотърговската икономическа структура на страната

С присъединяването към ЕС, през периода 2007-2017 г., обемът на аграрната търговия нараства чувствително, като износът изпреварва вноса на земеделски продукти. Търговията със селскостопански стоки е от голямо значение за икономиката на страната поради високия ѝ дял във външнотърговския оборот и при формирането на търговския баланс. В годините на членство в ЕС, делът на селското стопанство в целия търговски оборот на страната нараства и достига 18% при износа, а за вноса съставлява 11%. Оказва се, че преобладаваща част от брутната продукция от земеделие е предназначена за износ (около 65% от общата продукция), а в страната се внасят основни суровини (месо и мляко), така и преработени храни.

Фиг. 2.4 Нетен търговски баланс с аграрни стоки и продукти



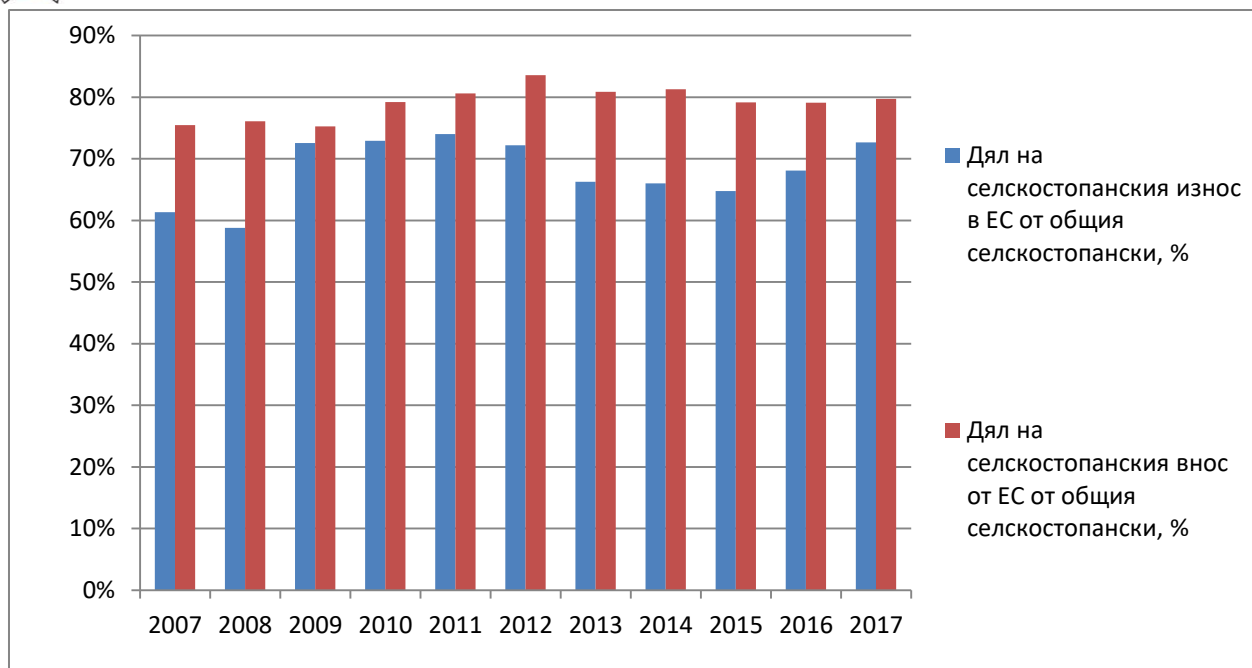
Източник: Евростат.

Това което се отчита като слабост, е че в структурата на аграрния износ преобладават непреработените продукти и земеделски суровини, които през последните години съставляват около 60% от експорта на селскостопанска продукция. За периода на членство в ЕС, България успява да увеличи в количествено и стойностно изражение своя експорт, но това става за сметка на намаляване стойността на износа и на изнасяне на преобладаващо продукция от по-нисък ценови клас – най-вече аграрни суровини. За периода 2015-2017 г. стойността на аграрния износ на 1 тон възлиза на около 460 долара. На другия полюс се намира аграрният внос. Стойността на 1 тон аграрен внос през периода 2015-2017 г. достига 1150 долара. Това показва, че страната внася в преобладаваща степен стоки с по-високи цени и с по-висока добавена стойност.

Общ европейски пазар на селскостопански продукти

Присъединяването на страната към ЕС допринася за значителното увеличение на националния аграрен износ, който в по-голяма степен е насочен към вътрешнообщностни доставки. Те съставляват около 72% от целия аграрен износ през 2017 г. Износът на страната към трети страни за периода на членство нараства с около 47%, много по-малко отколкото общият аграрен износ, който нараства между 2008-2017 г. с почти 110%. При аграрния внос нещата изглеждат почти идентично, като 79% от вноса идва от другите европейски страни, а 21% е от трети страни на ЕС. При това положение, аграрният отрасъл в България допринася за скъсяване дистанцията между аграрния импорт и експорт на Общността, заедно с другите източноевропейски страни.

Фиг. 2.5 Дял на българската селскостопанска търговия на европейския пазар



Източник: Евростат.

Най-големите търговски партньори за основните селскостопански продукти които страната изнася са страните от ЕС. При зърнените култури (пшеница) най-големите контрагенти на страната са: Испания и Италия. Те формират около 44% от търговията и износа от страната в стойностно изражение. От стоките с животински произход с най-голяма стойност е групата на млякото, яйцата и меда. Гърция, Германия, Румъния и САЩ са най-големите дестинации на нашия износ, възлизащ през години на около 53% от неговата стойност. При месото и месните продукти най-големите ни пазари са във Франция, Гърция и Белгия, за където е ориентирана около 71% от общата стойност в тази група.

Разширяването на ЕС донесе допълнителен мултипликационен ефект, като всички страни членки получиха още по-голяма възможност да покажат своите сравнителни предимства на един по-голям пазар, а движението на капитали даде импулс да се използва по-добре този потенциал. В структурата на износа от ЕС преобладават храните и напитките, които съставляват 56% от общия експорт, а износьт на растителни и животински стоки си делят по-равно останалите 44%. При вноса, структурата е разменена, като храните съставляват около 32%, растениевъдната продукция заема 48%, а тази с животински произход около 20%. Това показва, че ЕС има добра специализация в производството на храни и преработени продукти, което ще изисква допълнителни усилия на производителите в интензивните сектори в България, особено в животновъдството, за да успеят да се преборят да разширят своя дял в тези сегменти, което изисква усилия в посока на подобряване на организация на производството, инвестиции в иновации и по-добро използване на сравнителните предимства и другите силни страни в земеделието.

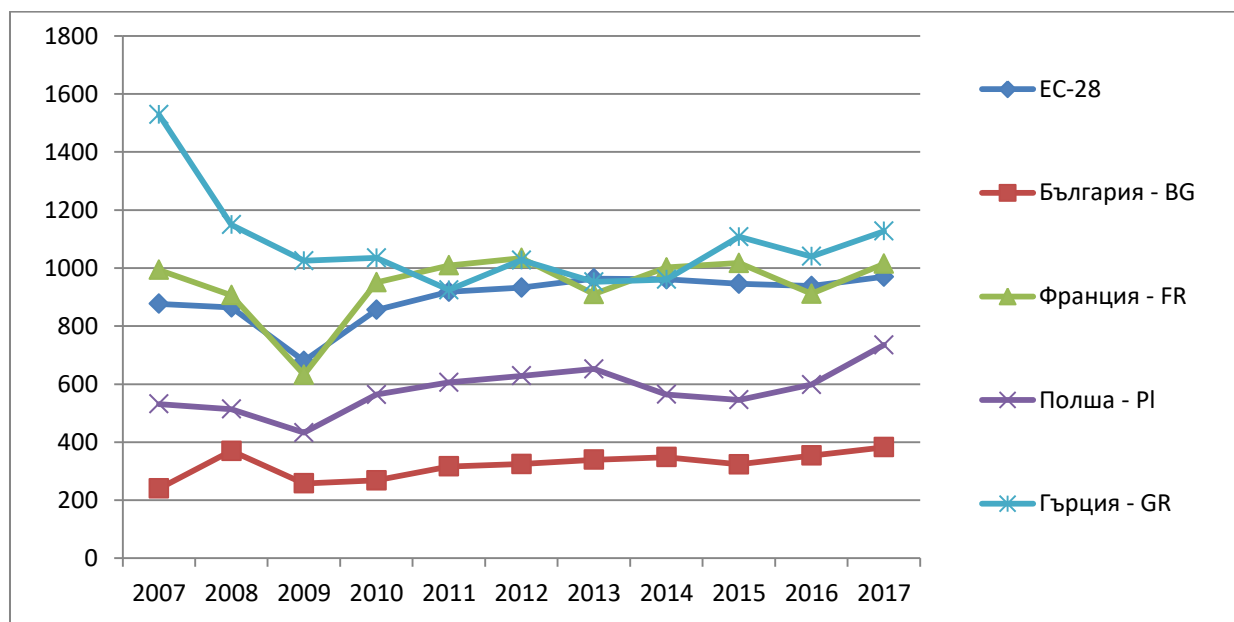
Добавената стойност, доходност и ефективност

През целия разглеждан период брутната продукция от земеделие в България средно на единица Използваема земеделска площ възлиза на 350 евро на ха, докато средните стойности в ЕС-27 са над 940 евро/ха. Добавената стойност в българското



земеделие на единица използвана земеделска площ се покачва с почти 28% (средно за първите 3 години отнесено към последните 3 години на разглеждания период), докато средните стойности за ЕС са 18%. Ниските нива на добавена стойност се обясняват със слабостите в развитието на секторите, които са интензивни по отношение на разходите и които са по-високо по веригата на стойността, каквото е животновъдството.

Фиг. 2.6. БДС на единица използвана земеделска площ, евро/ха

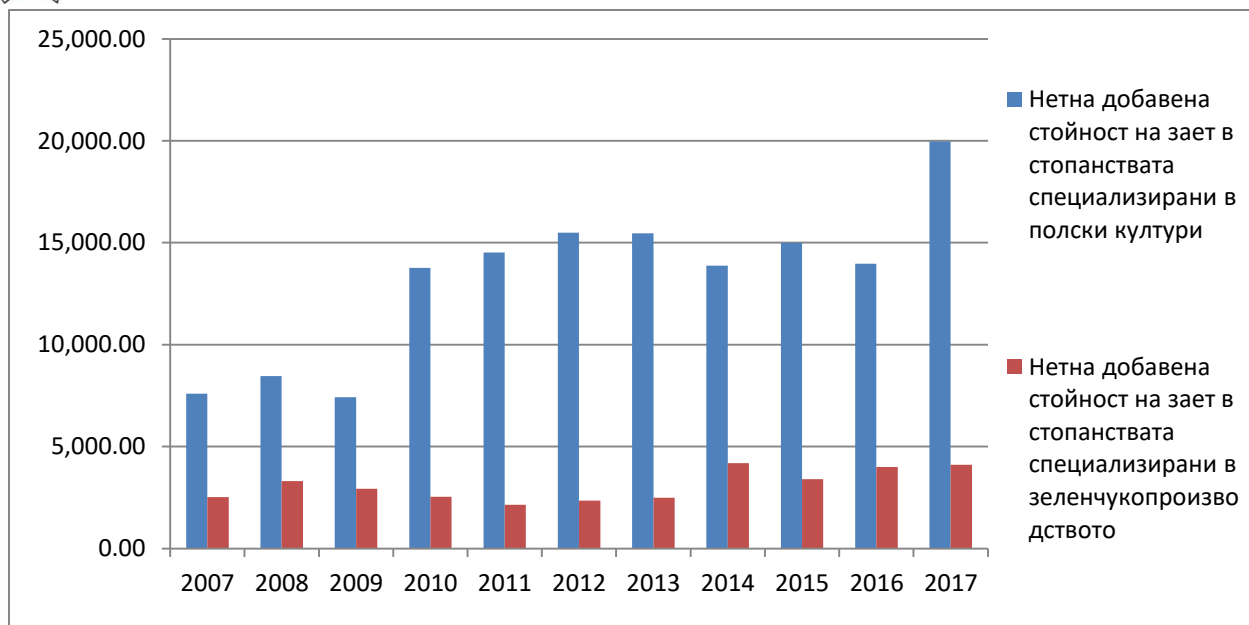


Източник: Евростат.

Отчита се ниска възвръщаемост и доходност в интензивните в разходно отношение сектори, което води до свиване на техния дял в брутната продукция. Това е съпроводено и със значително редуциране на занимаващите се и на производствените ферми. Производството в тези направления се оказва слабо печелившо от една страна, а от друга е свързано с поемане на високи рискове и интензивни вложения, които в края могат да доведат до големи загуби.

Сектор „Плодове и зеленчуци“ е сред уязвимите сектори в българското земеделие, което се обяснява с трайните негативни тенденции на намаление на площите, производството и отлив на производители, което рефлектира в неспособност да се задоволяват потребителските нужди в страната. Макар и да се наблюдава подобряване на възвръщаемост в сравнение с 10 години назад, този сектор продължава да има доста проблеми при повишаване нормата на печалба. В млечното животновъдство положението е сходно, като свиването, както по отношение на производството, така и в добавената стойност. Добавената стойност в сектора намалява с по-големи темпове отколкото брутната продукция от мляко, което показва, че икономическите резултати в сектора се влошават заради по-бързо растящите разходи.

Фиг. 2.7 Нетна добавена стойност на зает в специализирани в полски култури и зеленчукопроизводство



Източник: изчисления по данни на FADN.

Пазарна ориентация на земеделското производство

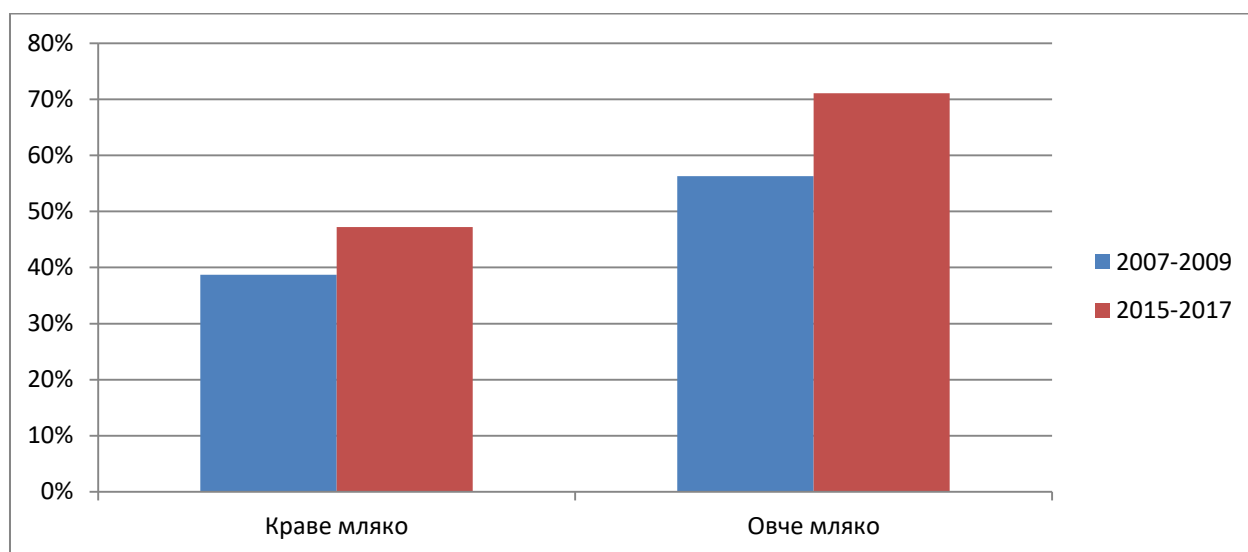
България е сред страните в ЕС, където нивата на пазарна реализация са под средните равнища за Съюза. Причината за това е, както в продължаващото наличие на голяма група от полупазарни – самозадоволяващи се стопанства, така и в трудностите, които производителите срещат да намерят най-добрите пазарни условия за реализация на своята продукция и тяхното ниско ниво на организираност. Повишаване процента на пазарна реализация в секторите на българското земеделие ще допринесе за намаляване на пропуснатите ползи от гледна точка генериране на добавена стойност и за намаляване на сивия сектор.

Най-остър е проблемът с пазарната ориентация в производството на мляко и месо от едър и дребен рогат добитък. При агнешкото месо в периода 2015-2017 г. около 80% от месото остава в стопанствата и се реализира чрез директни продажби или служи за собствена консумация. Това показва ниска пазарна ориентация по линия на дългата верига на стойността. Причината за високите нива агнешкото месо добито в стопанствата, е силно намалелият брой на животните. При месодайното говедовъдство съотношението между животни, заклани в стопанствата и тези в специализираните кланици, ежегодно е около 60%:40%. Големият процент на добитото говеждо месо в стопанствата показва неразвитостта на веригата на стойността при говеждото месо и свидетелства за наличие на директни продажби

Подобна е и картината при млякото. Овчето мляко, което не отива към мандрите достига 71% в последните години. Причината за намаляване на пазарната ориентация са високите разходи на млекопреработвателите да работят с дребни млекопроизводители, спада на изкупните му цени и развитието на директните продажби.



Фиг. 2.8. Краве и овче мляко оставащо в стопанствата, %



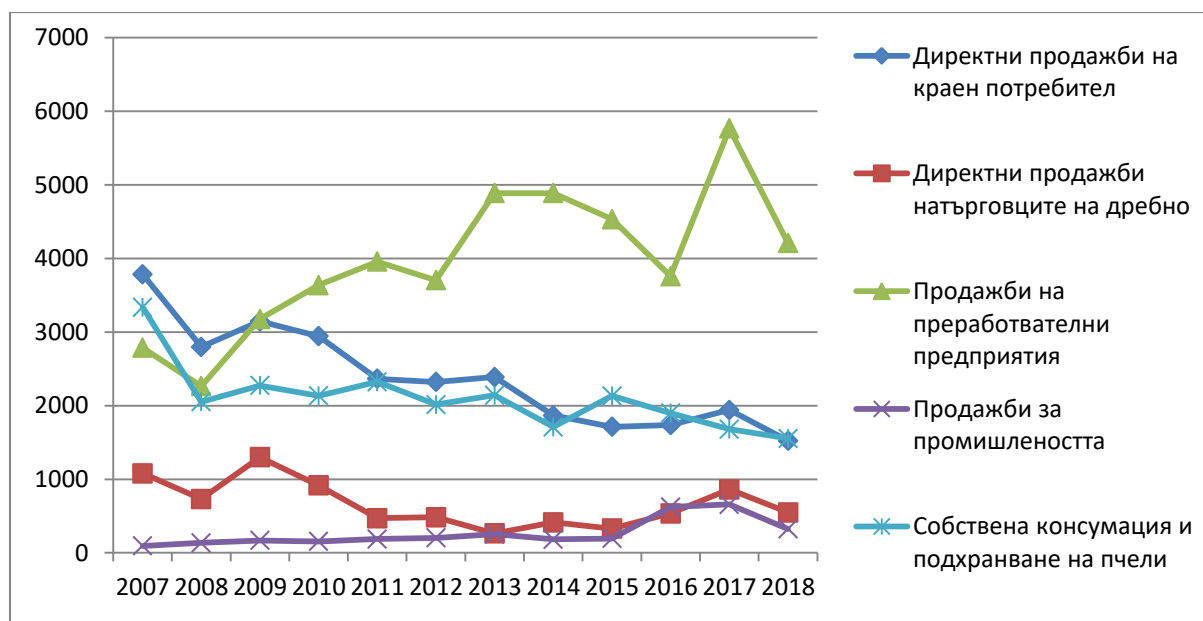
Източник: изчисления по данни на МЗХГ.

На другия полюс по отношение пазарната ориентация се намират производствата на розово и лавандулово масло, ориенталския тютюн, производствата на свинско и пилешко месо. Това са производства, които имат висока пазарна реализация и са с висок експортен потенциал. За периода 2007-2017 г. износът на етерични масла от отглежданите в страната ароматни култури скача от 25 млн. лв. до 157 млн. лв., а през 2018 г. се покачва до 177 млн. лв. България се нарежда на престижното 5-то място в света по стойност на експорта на етерични масла от рози и лавандула и на 15-то място в цялата търговия с етерични масла. Тютюнът, като суровина, която не може да се използва за потребление в стопанствата също е важен продукт с експортно значение, като в началото на периода, той е съставлявал около 10-13% от общия селскостопански износ.

Като нишов продукт с растящи възможности в последните години се утвърждава и пчелният мед. С окрупняването на производството и на добитите количества мед се постига и увеличение на продажбите на преработвателните предприятия, които нарастват от около 23% в началото на разглеждания период до около 43% през 2017-2018 г. Причината за това са нарасналите обеми на производство в стопанствата и увеличеният износ на мед през годините, което изисква по-специална подготовка. Много от по-големите производители на мед сами договарят износа си с чуждестранни клиенти, което отново се дължи на спецификата на продукта и много по-малката нужда от допълнителна обработка и подготовка, не само за експортиране, но и въобще за търговия. Външната търговия с мед се увеличава между 2007-2018 г. почти 3 пъти, което е сериозно постижение за сектора, като в страната се увеличава чувствително и вносът на мед, като една част от него отива отново за реекспорт или остава за продажба в магазинната мрежа на страната.



Фиг. 2.9. Търговия на мед по различни канали за реализация, тонове



Източник: МЗХГ, Агrostатистика.

Пазарната ориентация се подобрява чувствително между 2007-2017 г., по отношение и на свинското и пилешкото месо. В периода 2007-2009 г. около 46% от свинското месо е било концентрирано в стопанствата и не минава през кланиците, докато през периода 2015-2017 г., този процент пада до 8%. Това показва, че нивото на пазарна реализация се повишава, включени са всички последващи звена от веригата на стойността при свинското и пилешкото месо, което генерира по-висока добавена стойност и по-високо равнище на безопасност и контрол.

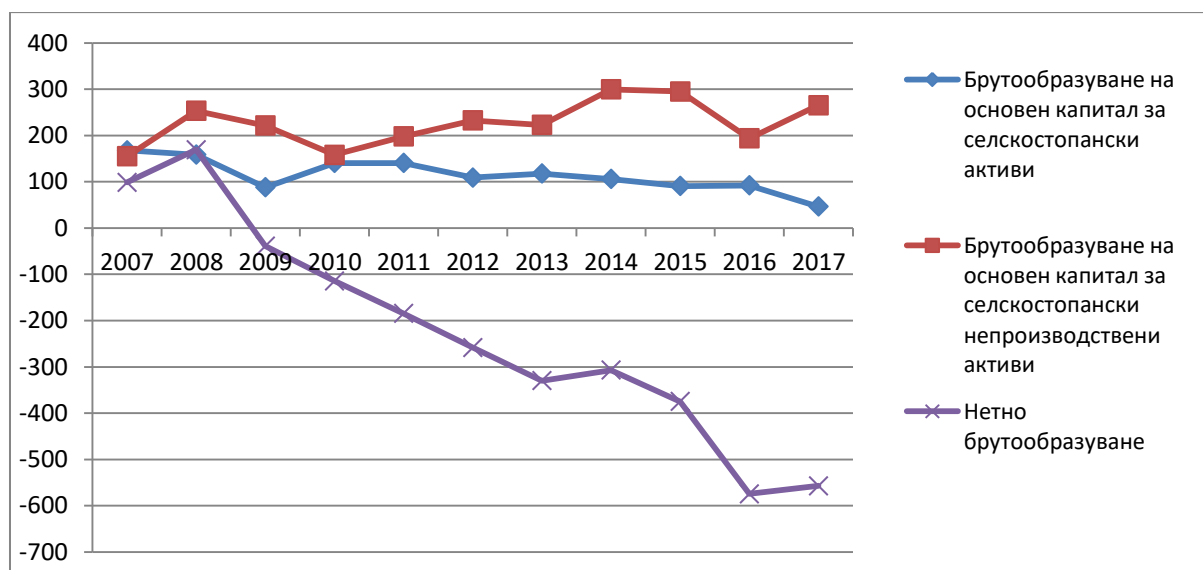
Капитализация и технологично равнище в земеделието

Нивата на капиталовите разходи у нас са много по-ниски отколкото в ЕС, което трябва да се разглежда като фактор, създаващ по-малък финансов риск и водещ до по-добри нетни показатели за доходност и възвращаемост в сектора. От друга страна високото съотношение между факторна доходност и разходите за използване на капитала показва много по-ниската обезпеченост с техника и технологии в българското земеделие, което е проблем за подобряване на продуктивността, производителността и оттам на конкурентоспособността на отрасъла.

Съотнесено броя на регистрираната техника към броя на стопанствата се вижда, че през 2016 г. на всеки 2,5 стопанства се пада по 1 трактор и на около 1,7 от стопанствата, специализирани в зърнопроизводството се пада по 1 регистриран комбайн. Това свидетелства за значителния процент на стопанствата, които продължават да съществуват, но нямат както материално-технически, така и поземлени и икономически перспективи да продължат да се развиват успешно. Страната изостава по отношение на останалите водещи страни в световното земеделие най-вече по отношение дела на използваната по-нова техника - до 5 години от въвеждането ѝ в експлоатация. Във водещите страни около 12-13% от техниката (трактори) в стопанствата е до 5 години от датата на производство, докато у нас тя е около 8%.



Фиг. 2.10. Брутообразуване и основен капитал в селското стопанство, млн. лв.

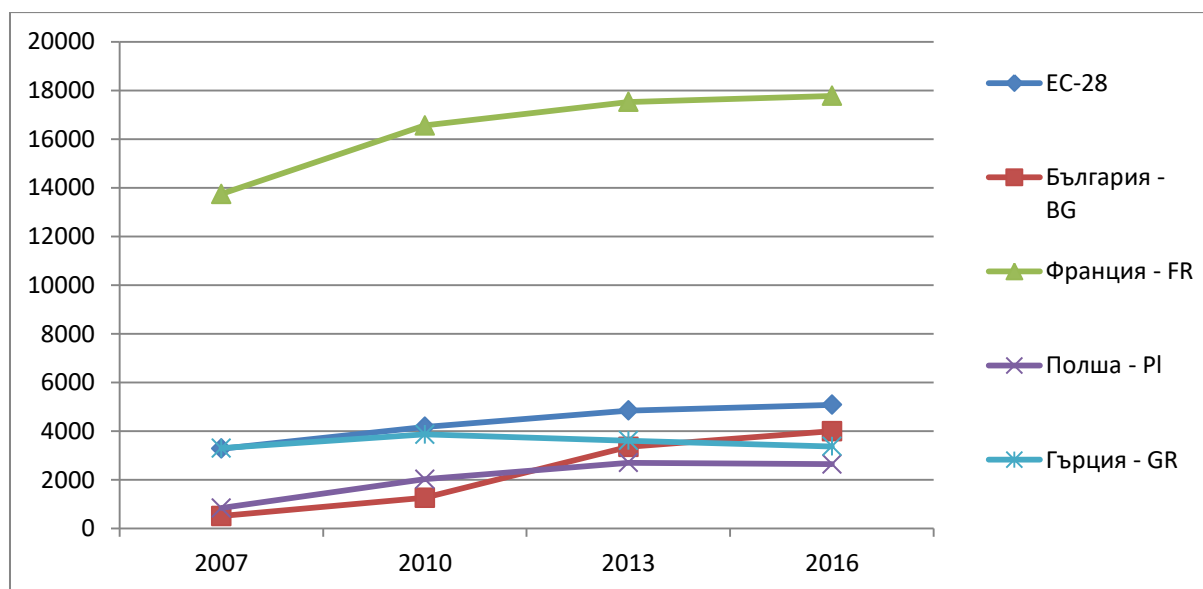


Източник: НСИ.

Ефекти от субсидиите и влияние върху производството

С прилагането от ОСП и политиката на подпомагане по I и II стълб, българските производители получиха достъп до огромен финансов ресурс, който в последните години възлиза на над 2 млрд. лв. годишно. Средното подпомагане на стопанство в България се повишава от 500 евро до 4 000 евро. За сравнение, средното подпомагане в ЕС на стопанство се повишава от 3 300 евро на 5 100 евро.

Фиг. 2.11. Среден размер на всички субсидии в стопанствата, евро



Източник: Евростат.

През 2017 г. публичната подкрепа допринася у нас за допълнително увеличение от 26% на факторния доход в сравнение с добавената стойност на хектар. За сравнение през 2007 г. субсидиите успяват да покрият всички останали разходни отчисления и да надградят във факторния доход с около 8%. Без субсидиите факторният доход на производителите в България и в целия ЕС би спаднал драстично и ще подложи на

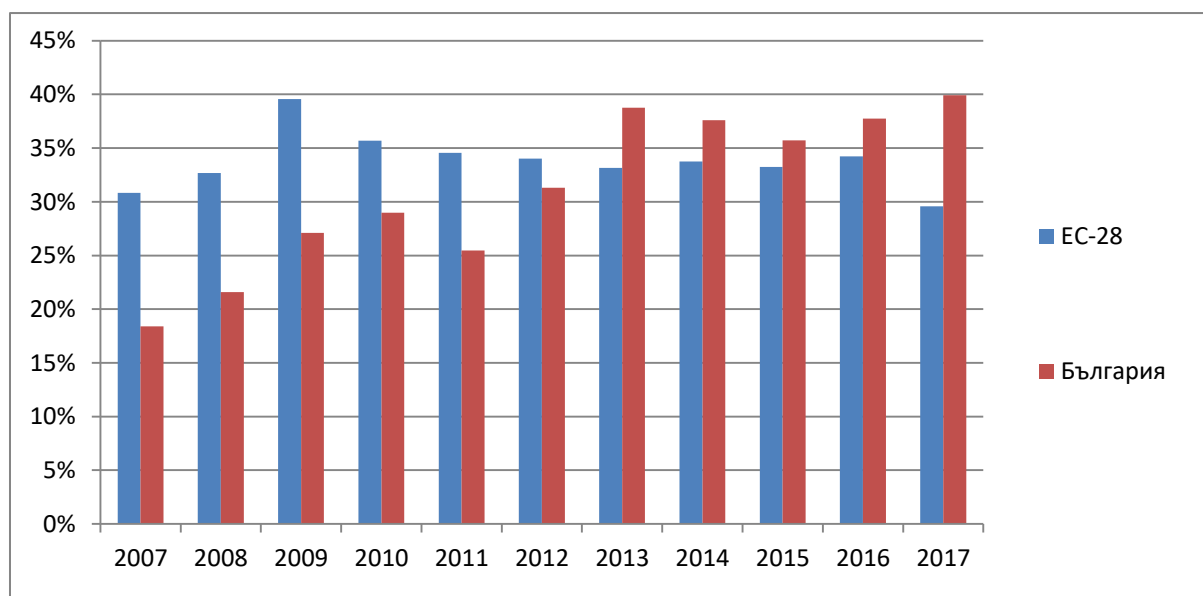


сериозен риск както икономическата жизнеспособност на земеделието, но ще доведе до рискове пред способността на земеделието да осигурява необходимата храна.

Директните плащания допринасят за увеличаване на доходите и имат важна роля при генерирането на доходите от животновъдните ферми (говеда, овце и кози), полски култури, при смесени ферми, укрепват сближаването между регионите, дават възможност за намаляване на съществуващата разлика между средния доход на единица труд при малките и големите стопанства.

През 2013 г. дялът на субсидиите във факторния доход в България е по-висок от същия в страните членки на Европейския съюз (ЕС-28), което потвърждава твърдението, че българските производители в последните години са по-зависими от субсидирането. По-високият дял на субсидиите във факторния доход се дължат на по-ниските нива на доходност и възвращаемост, като с постигане на по-голяма добавена стойност на единица площ и стопанство ще се постигне и намаляване зависимостта от субсидии.

Фиг. 2.12. Дял на субсидиите от ОСП във факторния доход в ЕС и България, %



Източник: Евростат.

Обвързаност на подкрепата с резултатите

Идеята на схемите за обвързано подпомагане е към подкрепа и стабилизиране на уязвими производства. Като инструмент за финансово подпомагане, обвързаните плащания допълват доходността на производителите в обхванатите сектори, което позволява защита в периоди на икономически затруднения.

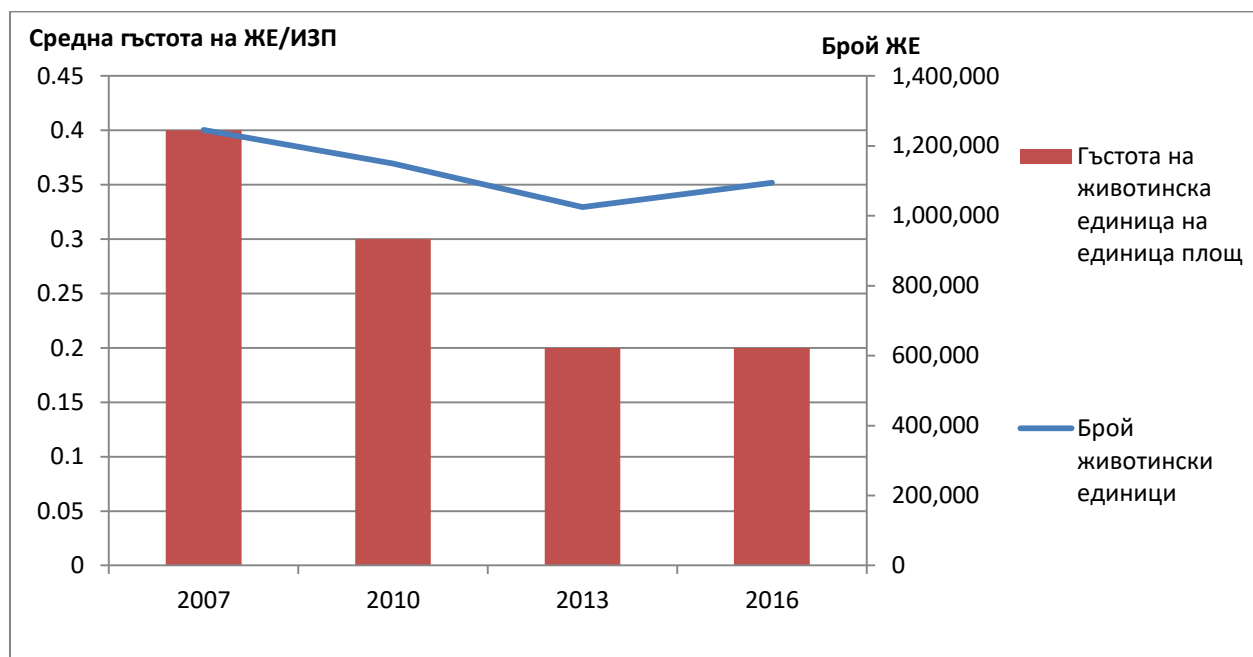
Като цяло подкрепата в чувствителните сектори допринася за задържане спада в поголовието и в площите, но не успява да компенсира изоставането в доходността, основна причина за съществуване на констатирания спад. Причините за това са различни, но основната е недостатъчната възвращаемост в идентифицираните сектори, дължаща се на ниската производителност, слабата интеграция на стопанствата по веригата на стойността и относително малките размери на стопанствата, което води до по-високи постоянни и трудови разходи. Трудностите при структурното приспособяване на българското селско стопанство са изразени най-силно в животновъдството, където само за периода 2007-2017 година се отчита спад в



произведената продукция над 20%. Секторите на животновъдството и плодовете и зеленчуците, които са обект на обвързаната подкрепа осигуряват заетост за 38.5% от общо заетите в земеделието в страната. Сравнението на необходимата работна сила на хектар ИЗП в сектора на житните, маслодайните и протеиновите култури със секторите на зеленчукопроизводството и трайните насаждения ясно показва по-големия потенциал на производството на плодове и зеленчуци за осигуряване на заетост.

Обвързване на подкрепата с резултати се предвижда да повиши ефекта от прилагането на тези схеми, което да гарантира, че се подкрепят устойчиви, жизнени и пазарно-ориентирани производства, които имат нужда от допълнителна грижа в настоящем, което ще ги укрепи в бъдеще.

Фиг. 2.13 Еволюция в броя и гъстота на животните



Източник: Евростат.

Иновациите в технологии и селекция - инвестиции в бъдещето на земеделието

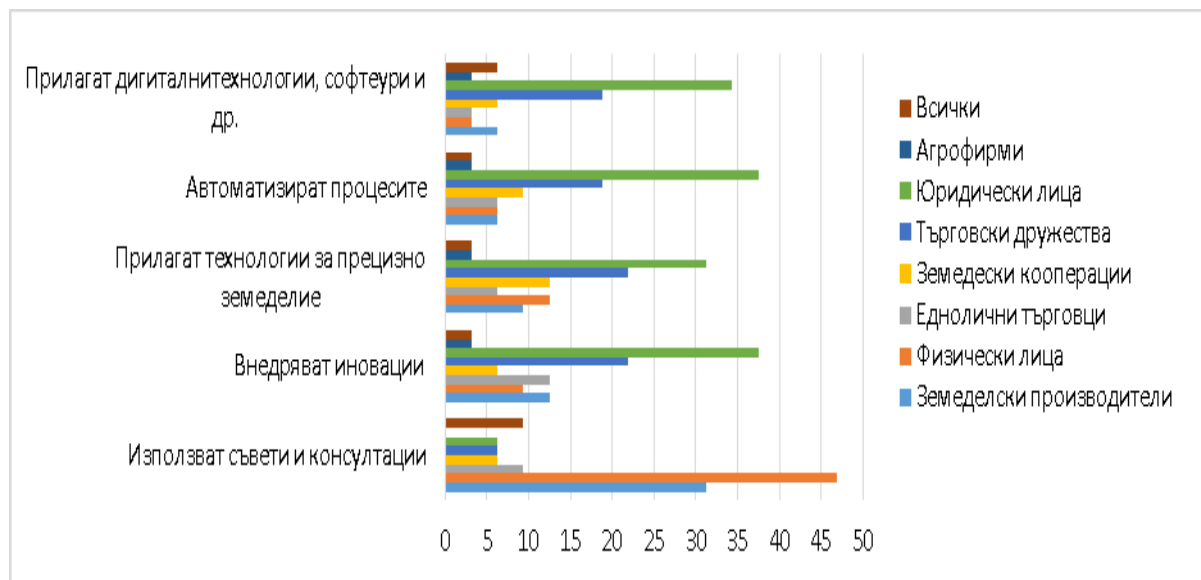
Направеното анкетно проучване сред широк кръг от експерти в отрасъла показва, че иновациите постепенно навлизат в прилаганите производствени процеси, като в най-голяма степен се автоматизират процесите при полските култури (31%), животновъдството (28%) и зърнопроизводството (19%). В останалите подотрасли и производства не се автоматизират процесите в голяма степен на настоящия етап от развитието. Това предполага засилване на обществената подкрепа и стимулиране на всички участници за разширяване на прилагането на технологии за прецизно земеделие и автоматизация на процесите във всички производства, за да се реализира големият потенциал, съществуващ в това отношение за издигане на качеството на производство и труд, производителност и т.н.

Експертите в голяма степен са единодушни, че най-значимите фактори (с голямо или много голямо значение) за подобряване на разпространението на знания, иновации и дигитализация в селското стопанство и селските райони на страната на настоящия етап са: пазарното (потребителско) търсене, цени, конкуренция и субсидиите за нови



инвестиции (по 84%). Следователно следва да се разширява подкрепата за развитието на пазара и обществената подкрепа (субсидии) за консултации и обучение и частни инвестиции.

Фиг. 2.14. Степен на използване на съвети, консултации и внедряване на различен тип иновации в земеделските стопанства от различен юридически тип (%)



Източник: Експертна оценка.

Един от ключовите въпроси в животновъдството, който е основен фактор, за да се повишава продуктивността в сектора е селекционната и развъдна дейност. България е сред страните в ЕС с най-нисък млеконадой на една крава (средният млеконадой е 70% по-нисък от средния за ЕС), което се дължи на 2 основни причини: разполагаемите генетични ресурси и начините на отглеждане на животните. В страната се наблюдават редица слабости по отношение на породния състав на животните, като основно това се констатира в малките и средни фамилни стопанства. Продуктивността у нас е на много ниски нива, като в края на периода се отчита около 11% увеличение при млеконадоя при кравите и 7% при овцете в сравнение с първите години.

В последните години се забелязва чувствително подобрене в тази посока. Има осезаемото подобрене в породната структура на животновъдството, което най-ясно проличава при птицевъдството и свиневъдството, където има сериозно подобрене на продуктивността на животните. За да се подобрят резултатите по отношение на добива на мляко и месо от едър и дребен рогат добитък трябва да се насърчи отглеждането на високопродуктивни животни и породи, като се подпомогне и селекционната работа, за по-доброто адаптиране на различните породи към местните условия.

Иновациите и непрекъснатото модернизиране на производството е от съществена важност за постигане на конкурентоспособност. Иновационните решения по своята същност са относително скъпи и изискват сериозен финансов ресурс, заради което се налага ясно определяне на сегмента от стопанства и производства, където това може да бъде по-широко застъпено и промотирано.

Специфична цел 3 на регламента: ПОДОБРЯВАНЕ НА ПОЗИЦИЯТА НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ СТОПАНИ ВЪВ ВЕРИГАТА НА СТОЙНОСТТА

SWOT анализ

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Подобрена позиция на земеделските производители от секторите зърно, технически култури във веригата на стойността. 2. Нарастване на добавената стойност на производствата на: мелничарски продукти, нишесте и нишестени продукти; на хляб и тестени изделия; на биологични продукти. 3. Подобрената регулаторна уредба и повишаването на изискванията за получаване на субсидии допринасят за изсветляване на отрасъла. 4. Повишен интерес на земеделските производители към късите вериги за доставка, които са предпоставка не само за увеличаване доходите на производителите, но засилват и конкуренцията. 5. Утвърдени нови канали за продажба на биологични продукти в търговската мрежа. 6. Създаване на възможност за директни доставки - след приемането през 2010 г. на Наредба 26 всички биологични производители имат възможност да преработват и продават директно на потребителя малки количества храни от животински произход (месо, мляко, яйца, пчелен мед, риба). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Намалява дялът на първичното производство от секторите мляко, месо, плодове и зеленчуци в добавената стойност. 2. Земеделието предоставя сравнително ценово конкурентна, но недостатъчна по обем суровина. 3. Капацитетът на преработвателните предприятия е натоварен частично. 4. Недостатъчен потенциал за иновационни внедрявания поради относително малките размери на предприятията, слабости по отношение реализацията и икономите от мащаба. 5. Значителен дял от земеделските производители са практически изключени от веригата на стойността. 6. При много от основните продукти има висока асиметрия на изкупните цени с цените на дребно по веригата. 7. Малък брой организации и групи на производителите, с малък брой активни членове и с нисък дял на търгуваната от ОП и ГП продукция. 8. Слаба вертикална интеграция по веригата на стойността. 9. Липса на пазарна информация за оборотите от продажба на биологични продукти в страната – български и вносни. Малък брой преработвателни предприятия на биопродукти за някои от секторите, като месопреработка и зърнопреработка. 10. По-високи цени за биологичните продукти в България, в сравнение с еквивалентните биологични продукти в други страни, както и слаба конкурентна позиция на биологичните продукти в сравнение с еквивалентните конвенционални продукти в страната. 11. Липса на нагласи за сдружаване сред биологичните производители



ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ
<ol style="list-style-type: none">1. Подкрепа на инвестициите на преработвателните предприятия в собствено производство на суровини или в собствена преработвателна база.2. Обвързване на инвестиционната подкрепа в преработката със стандарти за качество и използване на местни суровини.3. Обвързване инвестиционното подпомагане в ХВП с ангажменти за интегриране и осигуряване на услуги на местни земеделски производители.4. Подкрепа на дейности на преработвателните предприятия за обслужване на интеграционните процеси - окачествяване, изкупуване, съхраняване, транспорт на суровините.5. Предприемане на действия за регламентиране продажбите чрез къси вериги на доставка.6. Осигуряване на възможности за по-голяма и адекватна на нуждите и на икономическите показатели инвестиционна подкрепа за късите вериги на доставки.7. Търсене на допълнителни механизми за борба с нелоялните търговски практики.8. Европейска воля за борба с нелоялната търговия и злоупотребата с търговско положение, чрез правила и с либерализация и облекчаване на пазарния достъп.9. Подобряване на нормативната уредба, регламентираща дейността на групи и организации на биологични производители и преработватели съгласно Регламент 848/2018.10. Вертикално стимулиране на местни икономически инициативи и на нагласите за сдружаване.11. Стимулиране на износа чрез осигуряване на подкрепа за участие в изложения и организиране на посещения, B2B и B2C срещи с потенциални клиенти от други държави.	<ol style="list-style-type: none">1. Наличие на висок конкурентен натиск от внос в секторите месо, мляко, плодове и зеленчуци.2. Достъпът до пазара става по-скъп и труден, заради необходимостта от въвеждане на нови стандарти и изисквания.3. Зависимостта на ХВП в много от случаите от вносна суровина за преработка прави отрасъла негъвкав и уврежда конкурентоспособността му.4. Непропорционалната пазарна сила на отделните звена по веригата на стойността ощетява най-вече земеделските сектори.5. Нови неблагоприятни тенденции в търговските политики6. Липса на нагласи за сдружаване сред био- производителите и преработвателите, което е бариера пред успешната пазарна реализация на нишови продукти с растящ пазар, но търсещи по-големи партидни количества.7. Бавни темпове на развитие на биопроизводството, предвид изключително конкурентната среда на пазара.

ЦЕЛ 3 ПОДОБРЯВАНЕ НА ПОЗИЦИЯТА НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ СТОПАНИ ВЪВ ВЕРИГАТА НА СТОЙНОСТТА

Позицията на земеделските производители в създаването на добавената стойност се определя от дела на първичното производство в секторните вериги на стойността. Участието на земеделските производители в създаването и разпределението на добавената стойност по секторните вериги на доставка на мляко, месо, плодове и зеленчуци е неравностойно и неустойчиво. Намалява делът на първичното производство от секторите мляко, месо, плодове и зеленчуци в БДС на секторните вериги на доставки за периода 2007-2016 година. Продължава да е значителен делът на земеделските производители, практически изключени от веригата на стойността. С над 50% от продукцията за домашна консумация са близо 20 % от стопанствата. Около 30 % от продукцията на мляко не се реализира на пазара или е в сивия сектор. Подобна е и ситуацията в секторите месо от ЕРД и ДРД.

Намаляването на дела на изкупните цени в цените на дребно (с изключение на цените в сектор свинско месо) за периода 2007-2018 година, както и измерените високи стойности на ценова асиметрия в предаването на изкупните цени по пазарната верига за секторите зърно, мляко, свинско месо, плодове и зеленчуци са индикатори за неравностойно участие на земеделските производители в разпределението на стойността по веригата на храните. Веригата на стойността е неефективна, прехвърляща доходи от нараснали цени в полза на преработватели и търговци. Нелоялните търговски практики изземват добавена стойност, чрез натиск върху цените и разходите на земеделските производители от страна на търговските вериги.

Основните фактори, на които се дължат констатираните проблеми са дребностоковия характер на голяма част от земеделските стопанства от секторите мляко, месо, плодове и зеленчуци, от една страна, и от друга страна- ниското ниво на организираност в аграрния сектор, слабото развитие на вертикалната интеграция с преработвателния сектор, изкривявания в конкурентната среда, недостатъчно мотивираща и улесняваща интеграционните процеси нормативна база, недостатъчно участие на браншовите организации в иниципирането и подкрепата на интеграционни процеси рестриктивни условията за развитие на къси вериги.

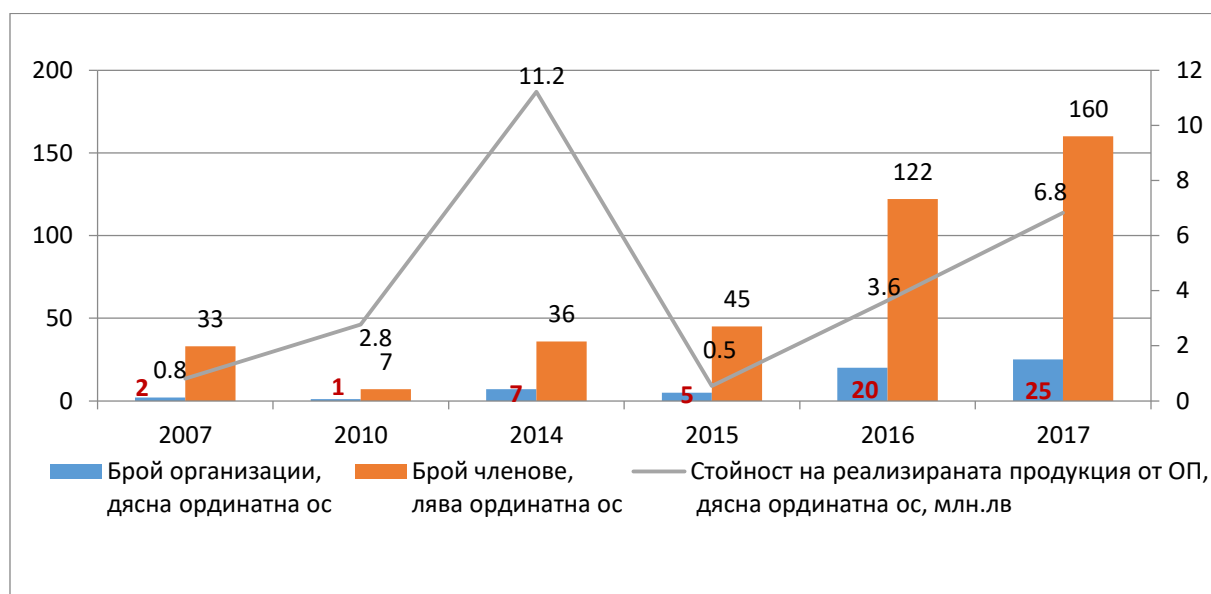
Създадени са предпоставки и възможности за развитие на интеграционните процеси. След 2015 година в процеса на признаване на организации на производители освен сектор зеленчуци са включени и секторите мляко, плодове, зърнено-житни култури, етерично-маслени и медицински култури пчелни продукти, месо, технически култури. Наличието на регламентирани продажби чрез къси вериги на доставка в секторите мляко, яйца, месо и пчелен мед е предпоставка за изсветляване на директните продажби. Възможностите за подпомагане по ПРСР на ОП и ГП и за инвестиционна подкрепа на късите вериги на доставки, както и за инвестиционна подкрепа на преработката на суровини в земеделските стопанства, са предпоставки за окрупняване на производството и обединяване на производителите, за подобряване на логистиката, съхранението, предлагането и реализацията на селскостопанската продукция. Възможностите не се използват пълноценно и не оказват значим ефект върху развитието на интеграционните процеси и подобряването на конкурентната среда.



Повишаване нивото на организираност на земеделските производители

В резултат на анализа беше установено ниско ниво на организираност на земеделските производители, изразяващо се в: малък брой Организации и Групи на производителите с малък брой активни членове; нисък дял на търгуваната от ОП и ГП продукция в общата селскостопанска продукция, слаба вертикална интеграция на производители и преработватели.

Фиг. 3.1. Основни показатели за признатите групи и организации на производители



Източник: МЗХГ.

Ниското ниво на организираност на земеделските производители е пречка за пазарната реализация, както на малките земеделски стопанства, така и на биопроизводителите и преработвателите на биопродукти за нишови пазари с нарастващо търсене, но на по-големи партидни количества.

Съществуващите мерки за подкрепа на организации на производители са довели до известно оживление в дейността на ОП и ГП. Предвид данните за организационното ниво на земеделските стопани, посочени по-горе, можем да направим извода, че възможностите за подкрепа не са оказали значим ефект върху готовността и мотивацията за учредяване, участие и развитие на стопанската дейност на ОП. В основата на слабото развитие и интерес към организациите на производители в България са два вида фактори, затрудняващи участието на определени групи производители в организации на производители; демотивиращи земеделските производители или определени групи от тях за участие в ОП. Към затрудняващите фактори спадат: недостатъчната информираност на определена част от земеделските производители за нормативните изисквания и за условията за финансиране на ОП и ГП по ПРСР, а също и липсата на умения за управление на маркетингова организация (свързани с воденето на счетоводство, управление на търговско дружество и т.н.); недостатъчните инструменти за подпомагане на сдруженията по ПРСР, поради което е затруднено оборудването им, както и адаптирането им към съвременните изисквания на търсенето.

Повишаването на нивото на организираност е комплексен проблем. Направленията за повишаване нивото на организираност на земеделските



производители са: повишаване на мотивацията на земеделските производители за членство в ГП и ОП, по-голяма гъвкавост при разпределение правата за вземане на решения при тези групи и организации, насърчаване на бизнес модел на сдружаване наред с традиционното коопериране, насърчаване на вертикалния модел на сдружаване наред с хоризонталния подход, повишаване ролята на браншовите асоциации в интеграционните процеси чрез приемане на регулаторна рамка на браншовата дейност и подкрепа за колективни и браншови инвестиции.

Сериозна пречка за вертикалната интеграция между производители и преработватели са значителните транзакционни и логистични разходи, които демотивират и двете страни за развиване на сътрудничество. Насърчаването на вертикалната интеграция между производители и преработватели предполага обвързване на инвестиционната подкрепа за предприятията от ХВП с ангажименти за интегриране и осигуряване на услуги на местни производители на суровини; подкрепа на дейности на преработвателните предприятия за обслужване на интеграционните процеси - окачествяване, изкупуване, съхраняване, транспорт на суровините.

Подобряване пазарния достъп на малките земеделски стопанства

Голяма част от земеделските производители не са интегрирани във веригата на стойността. Информацията от последните изследвания на структурата на земеделските стопанства показва, че дялът на стопанствата с над 50% от продукцията, оставаща в стопанствата за 2016 година е около 20%. Това е над средното равнище за ЕС и прави актуален въпроса за разширяване на достъпа на малките стопанства до пазара и за изсветляване на сивия сектор. Особено остър е проблема за млечното животновъдство. Като се има предвид, че 49% от суровото мляко остава за собствена консумация или се реализира чрез директни продажби и същевременно само 15% от произведеното мляко е от регистрирани по Наредба 26 за директни доставки на малки количества суровини обекти, то става ясно, че около 30 % от произведеното мляко не се реализира на пазара или е в сивия сектор. Достъпът до пазара става по-скъп и труден заради необходимостта от въвеждане на нови стандарти и изисквания. Подобряването на пазарния достъп на малките земеделски стопанства ще доведе до намаляване на дела на земеделската продукция, която не се реализира на пазара или е в сивия сектор.

Таблица 3.1. Дял на директните продажби и домашната консумация от общото производство, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Мляко	40	44	49	5	55	56	58	57	53	51	49
Плодове	42	51	46	27	34	29	53	66	66	65	64
Зеленчуци	63	55	72	77	78	76	80	83	84	88	84

Източник: МЗХГ, отдел „Агrostатистика“: Месечна анкета „Дейност на млекопреработвателните предприятия“; Наблюдение на предприятията, преработващи плодове и зеленчуци и собствени изчисления.

Информацията за пазара на биологични продукти дава основание да се оцени конкурентната позиция на българските биопродукти (само 7,6% от общия пазар на храни в България) като слаба в сравнение с еквивалентните конвенционални продукти в страната.



Таблица. 3.2. Пазар на биологични храни в България

	2009 г.
Дистрибутори и търговци	14
Общ брой биопродукти, в т.ч.:	733
хранителни продукти	657
други продукти	76
произведени в България	54 (7,6%)
Общ брой магазини	1 801
Общ оборот в лева	7 566 000

Източник: Vitosha Research, 2009.

Разширяването на достъпа до пазара изисква развитие на пазарната инфраструктура, инвестиционна подкрепа на късите вериги на доставки, национална политика за стимулиране на предлагането на българска продукция от търговските организации. Функционирането на развита система от стокови борси, тържища и пазари, последните, оборудвани с хладилници и съоръжения за първична обработка на продукцията, е от ключово значение, особено за по-дребните производители. Насърчаването на продажбите на български храни изисква въвеждането на добри практики на други страни като: изискване за гарантиране и продажби на определен дял стоки с български произход в големите търговски обекти; изискване за продажби на плодове и зеленчуци на разстояние 150 км от производството им.

Допълване и подобряване на регулацията за директните продажби

Регулирането на директните продажби е предпоставка за изсветляването им за засилване на контрола върху качеството и хигиенните и екологични стандарти при продажбите на хранителни продукти по този канал на реализация.

Таблица 3.3. Стопанства, регистрирани по НАРЕДБА № 26/2010 г. за директни доставки на малки количества суровини и храни от животински произход към месец март, 2019 г.

Сектори	Брой	% от общия брой регистрирани обекти
Риба	33	1,2
Яйца	158	5,6
Месо	11	0,4
Мляко	421	15,0
Пчелен мед и пчелни продукти	2 185	77,8
Общо	2 808	100

Източник: БАБХ.

Регистрацията на обект за производство на млечни и месни продукти затруднява силно малките стопанства от двата сектора, поради изискването за отделяне на всеки етап от преработката и на операциите за отделни животни по място и време. С промени в наредбата през 2015 г. е облекчен режимът за регистрация на обекти за млекопреработка, като е разрешено да се използва едно помещение за различни процеси, стига те да бъдат последователни и разделени във времето, въведена е



възможност за използване на малки мобилни мандри в планинските райони; разрешено е при продажба да се ползва опаковка доставена от крайния потребител.

Преодоляването на посочените слабости изисква промени в следните направления: либерализиране на изискванията, регламентиращи късите вериги на доставки; съобразяване контрола на качеството и стандартите за безопасност при продажбите от късите вериги с възможностите на земеделските производители; свързване на подпомагането с резултатите, като производство и продукция и другите обществени ползи.

Разширяване и развитие на мерките и механизмите за борба с нелоялните търговски практики

Измерените високи стойности на ценова асиметрия в предаването на изкупните цени по пазарната верига за секторите зърно, мляко, свинско месо, плодове и зеленчуци, показват, че движението на изкупните цени и цените по търговската верига се разминават съществено, което обикновено ощетява производителите.

Намалява делът на изкупните цени в цените на дребно (с изключение на цените в сектор свинско месо) за периода 2007-2018 г., което показва, че веригата на стойността е неефективна, прехвърляща доходи от нараснали цени в полза на преработватели и търговци.

Таблица 3.4. Дял на изкупните цени в цените на дребно по веригата на храните, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Брашно тип 500	39,9	31,3	23,6	30,1	34,7	36,2	33,4	30,2	30,2	27,1	28,2	28,5
Хляб „Стара Загора“	31,7	24,9	15,5	21,9	27,0	28,4	26,3	22,8	22,6	20,3	21,2	21,4
Свински бут	27,2	31,2	31,3	30,8	32,9	34,5	35,0	35,8	34,4	34,3	34,6	34,2
Телешко трупно	34,2	32,1	32,4	31,5	31,6	31,0	32,4	31,5	31,0	28,9	29,2	29,9
Прясно мляко	44,0	48,4	36,5	36,6	45,1	44,4	49,4	49,8	42,2	42,1	48,5	48,7
Кисело мляко	30,5	33,9	25,0	25,6	30,8	29,1	30,9	30,1	25,6	24,9	29,0	28,3
Масло	14,8	14,6	9,8	9,2	9,9	9,0	9,2	8,5	7,4	7,3	6,6	5,6
Краве сирене	9,5	10,1	7,8	7,2	7,8	7,1	7,3	6,9	5,9	5,8	6,5	6,5
Кашкавал „Витоша“	5,3	5,6	4,3	4,1	4,6	4,3	4,6	4,5	4,0	3,9	4,4	4,4
Домати	24,6	22,6	19,9	25,9	19,4	25,5	21,1	28,3	22,7	30,3	27,6	21,2
Краставици	40,3	36,9	30,6	33,3	30,6	30,0	27,0	26,0	30,8	32,2	28,8	33,9
Картофи	61,7	59,0	55,5	49,5	48,7	44,6	43,9	41,2	44,6	40,4	40,7	42,0
Кромид лук	51,2	40,9	51,1	50,8	47,1	43,8	46,6	45,1	43,7	42,5	43,2	42,6
Зеле	66,1	59,5	58,8	53,3	45,9	45,9	45,8	46,4	37,6	39,3	42,0	43,1
Ябълки	43,3	55,6	44,9	55,2	37,0	38,0	38,6	29,4	31,8	30,3	32,5	

Източници: МЗХГ, САПИ ЕООД и собствени изчисления.

Високата концентрация на производството в хранително-преработвателния сектор и търговията, в сравнение с тази в някои от секторите на земеделското производство, както и неблагоприятните за земеделските производители търговски практики, поставят въпроса за ефективното и пълно приложение на Закона за защита на конкуренцията, така че да се предотвратят появата на доминиращи стопански



структури и налагането на съмнителни договорни отношения. Необходима е защита на фермерския и интереса на преработвателите в случай на асиметрична пазарна мощ с търговските вериги. Повече прозрачност в ценообразуването изисква да се въвеждат механизми за определяне цената на селскостопанските и хранителни продукти в рамковите договори на производителите с търговците и посредниците.

Следва да се премахне практиката на заблуждаващо етикетиране. Липсата на информираност у потребителите прави биопродуктите лесни за подмяна с други, обозначаващи като „еко“, „натурални“, „фермерски“, „домашни“ и т.н., което компрометира разрастването на пазара на биологични стоки.

Засилване на контрола над вноса на суровини

Няколко сектора на хранително-вкусовата промишленост са силно зависими от внос на суровини. В много голяма степен с вносни суровини работят производителите на месни продукти, млечни продукти, консерви от плодове и зеленчуци. Тези сектори на преработващата промишленост имат големи разходи за вносни суровини, което се отразява негативно на всички аспекти на тяхното производство - цени, количество, качество, асортимент. Сектор месо работи с близо 60% вносни суровини, сектор преработка на млечни продукти и сектор консервиране на плодове и зеленчуци - с над 70%. Засиленият внос на суровини води до промяна в вкусовите характеристики и загуба на конкурентни предимства на външния пазар, свързани с специфични вкусови качества на българската продукция и със свиване на асортимента чрез изключване на добре приемани на външния пазар суровиноемки производства.

Силният конкурентен натиск на вноса, високата и нарастваща концентрация на търговските вериги, съчетани с малкия размер на голяма част от земеделските производители в сектора, упражняват натиск върху разходите за реализация и цените на плодовете и зеленчуците. Влошават се условията за оцеляване, инвестиране, иновации и развитие на земеделското производство в този сектор и следователно за осигуряване на достатъчно количество качествена суровина за преработката.

За повишаване на конкурентността на отрасъла държавата трябва да създава равнопоставеност между субектите, ангажирани по веригата производство, преработка, търговия, потребление на храни.

Наложително е да се засили ролята на компетентните държавни органи относно контрола на вътрешнообщностните доставки и вноса от трети страни в следните направления: борба с нерегламентирания внос на хранителни стоки, ефективен контрол над качеството на внасяните селскостопански и хранителни продукти, поставяне на минимални референтни цени на вносните хранителни стоки.

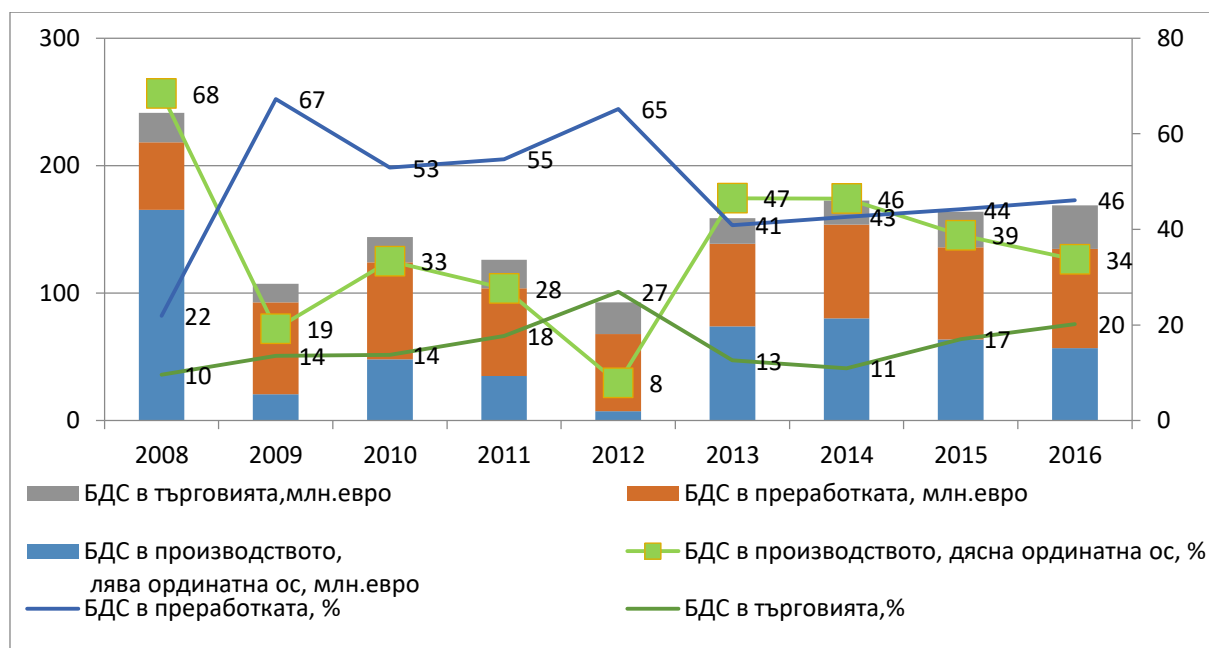
Осигуряване на необходимото количество и качество местни суровини за по-пълно използване на капацитета на предприятията от ХВП

Огромно е значението, което имат суровините за резултатите от дейността на предприятията от ХВП и особено на тези от секторите производство и преработка на месо, производство на мляко и млечни продукти, преработка и консервиране на плодове и зеленчуци. Това са сектори, които години наред имат проблем с недостига на местни суровини. БДС в секторите на първичното производство и нейната динамика са надеждни индикатори за проблеми по отношение на количеството и качеството на



местните суровини за ХВП. В сектор мляко през анализирания период производството отбелязва спад на добавената стойност, намалението е значително (66%).

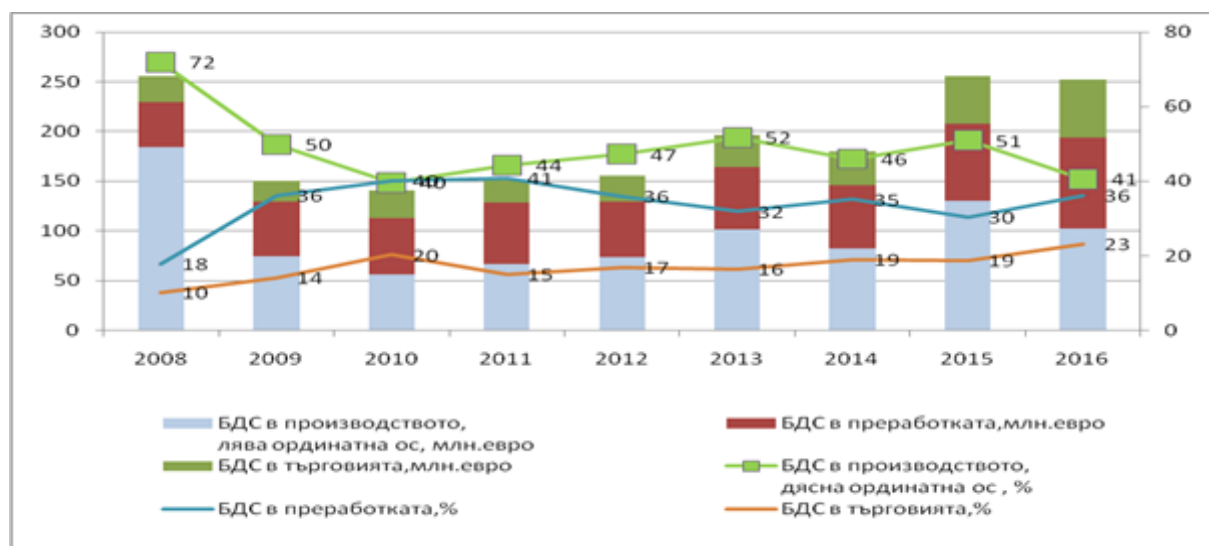
Фиг. 3.2. Разпределение на БДС по веригата в сектор мляко



Източник: Евростат, Economic Accounts for Agriculture (aact_eaa01) and Structural Business Statistics (sbs_na_sca_r2, sbs_na_dt_r2 and sbs_na_la_se_r2).

Намалява значително абсолютния размер на създадената от трайните насаждения и зеленчукопроизводството добавена стойност - с 44% (82 млн. евро за изследвания период), като резултат основно от намаляването на броя на стопанствата и размера на площите в специализираното полско зеленчукопроизводство и от ниските добиви от двата вида земеделско производство.

Фиг. 3.3. Разпределение на добавената стойност по веригата в сектор плодове и зеленчуци



Източник: Евростат, Economic Accounts for Agriculture (aact_eaa01) and Structural Business Statistics (sbs_na_sca_r2, sbs_na_dt_r2 and sbs_na_la_se_r2).

Недостигът на качествена местна суровина е причина преработвателните предприятия да натоварват много малка част от капацитета си (между 20 и 40% от



отделните производства за отделни стопански години), което увеличава разходите за единица продукция, т.е. оскъпява продукцията и намалява тяхната ефективност.

Повишаване добавената стойност и ефективността на предприятията от ХВП

По отношение на позицията на секторите на хранително-вкусовата промишленост в създаването и разпределението на добавената стойност в секторните вериги на храните бяха установени следните неблагоприятни тенденции, пропуснати ползи, неизползвани резерви за повишаване на добавената стойност.

Делът на преработката в разпределението на добавената стойност в секторната верига на техническите култури е нисък и устойчиво намаляващ, което е индикатор за пропуснати ползи по линията на добавената стойност, още повече като се има предвид, че производството на мазнини от растителен произход има конкурентни предимства на външния пазар през анализирания период. Съществуват значителни резерви за повишаване на добавената стойност в преработката, предвид високите стойности, силната концентрация и качество на производството на маслодайни култури.

В разпределението на добавената стойност по веригата в сектор „Зърно-брашно – хляб и хлебни изделия” в преработката са налице възможности за ускоряване на процеса на нарастване предвид високата степен на самозадоволяване в сектора на зърнените култури и наличието на сравнителни конкурентни предимства на външния пазар на преработващите звена в сектора в изследвания период.

Ниското равнище на иновации и недостатъчният потенциал за иновационни внедрявания водят до влошаване на ценовата конкурентоспособност, рентабилността на производството в сектори на ХВП. Консервната промишленост регистрира пропуснати ползи (отрицателен търговски баланс, нереализирана продукция). За целия изследван период („производство на месо и месни продукти”), или за по-голямата част от него („производство на мляко и млечни продукти”, „преработка и консервиране на продукти от плодове и зеленчуци”) тези сектори са с отрицателен търговски баланс. Липсват данни както за количеството преработени биологични продукти, така и за оборотите от продажба на биологични продукти в страната.

Повишаването на равнището на иновации в отрасъла изисква използване на средства от еврофондовете и от националния бюджет за подкрепа на трансфера на знания към предприятията (предоставяне на знания, свързани с иновации на продукти, процеси и услуги) от изследователски организации; приоритетно финансиране на иновационни проекти за биопроductи, безопасни и атрактивни опаковки на хранителни продукти; утвърждаване на качествени хранителни продукти със специфични национални и регионални характеристики - със защитено географско указание, с традиционно специфичен характер; използване на европейските фондове за реклама на традиционни продукти и експортното субсидиране; стимулиране на защитени марки - традиционни изделия, подкрепа за сертифициране.

От ключово значение за повишаване на добавената стойност в ХВП е ефективността на инвестиционната подкрепа, измерена с коефициент на инвестиране (брутни инвестиции в дълготрайни материални активи на единица добавена стойност по факторни разходи). Необходима предпоставка за постигането на ефективност на подкрепата на инвестиции в преработка/маркетинг на селскостопански продукти е икономическа обосновка на избора на приоритетни сектори и бенефициенти от гледна



точка на потенциала им за устойчиво функциониране. Необходимо е разширяване на критериите за приоритетност по посока на доказване на потенциал за устойчиво развитие – суровинна база, респективно самозадоволеност със суровини от национален произход; пазарни позиции, финансова стабилност и икономическа ефективност.

Таблица 3.5. Дял на brutния опериращ излишък в добавената стойност в секторите на ХВП в България, %

КИД-2008		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
10	Производство на хранителни продукти	55,3	47,7	51,4	50,1	50,8	49,7	52,2	52,8	51,7
10.1	Производство и преработка на месо; производство на месни продукти	54,7	44,8	50,2	39,3	39,1	36,8	48,1	47,4	48,5
10.2	Производство и преработка на риба и други водни животни, без готови ястия	57,3	50,1	46,4	51	58,4	59,4	34,8	53,4	55
10.3	Преработка и консервиране на плодове и зеленчуци	49,2	50,3	53,4	57,2	54,3	57,9	54,4	59	57,1
10.4	Производство на растителни и животински масла и мазнини	73,4	54,4	72,7	73	77,2	68,6	75,9	73,8	61,7
10.5	Производство на мляко и млечни продукти	42,1	49,3	48,3	46,5	38,4	38,6	47,1	46,6	48,6
10.6	Производство на мелничарски продукти, нишесте и нишестени продукти	70,3	65,6	73,1	73	74,6	74,3	71,8	68,8	72,4
10.7	Производство на хлебни и тестени изделия	44,9	39,4	37,1	36,3	37,3	40,1	43,7	42,4	40
10.8	Производство на други хранителни продукти	62,2	48,5	51,2	51,7	55,9	52,9	45,5	51,7	53,6
11	Производство на напитки	61	59,4	61	57,7	58	57,9	53,8	49,5	59,1
12	Производство на тютюневи изделия	39,8	33	46,5	32,3	61,8	50,8	46,5	59,4	40,6

Източник: Евростат.

В сектор „Напитки“ значителен дял заема винопроизводството. В лозаро-винарския сектор през разглежданите години е регистриран спад в производството на вино, което се дължи на цялостното намаление в производството на грозде и свиване на площите с лозови насаждения. Общото производство на грозде намалява непрекъснато и през 2018 г. е с около 48% под нивото от 2007 г. Като цяло, преобладаваща част от гроздето в страната отива за винификация, като процентът през целия период на винифицираното грозде е между 91-95%. Забелязва се, че в години с добра реколта, преработеното за вино грозде е повече, докато обратно, в години с по-слаба реколта,



процентът на преработеното за вино грозде леко намалява, но като цяло при запазване на високите равнища.

Таблица 3.6. Грозде предназначено за винификация (вкл. от асми), тона

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Грозде предназначено за винификация	324 139	307 574	245 425	213 845	228 451	243 600	304 090	123 912	242 936	203 242	191 657	183 209
Общо произведено грозде	376 663	369 430	281 302	230 198	243 839	260 672	325 596	132 631	261 820	211 083	201 529	195 470
% на гроздето за винификация	91%	94%	91%	91%	94%	96%	94%	94%	93%	95%	92%	93%

Източник: Изпълнителната агенция по лозата и виното

Друга тенденция, която се наблюдава е постепенното свиване на произведеното вино със защитени наименования (Защитено наименование за произход и Защитено географско указание), които в началото на периода са доминирали в промишленото производство на вино с дял над 98%, докато в последните години, техният дял спада под 35%. Причините за това са в затрудненията и засилване на контрола при производството на такива вина от страна на винарските предприятия, което резултира в цялостно повишаване на себестойността на продукта. Наред с това, ниската покупателна способност на потребителите в България и ориентация на търсенето, както в страната, така и за износ към по-ниско ценови сегменти вино води до изменение в тенденциите. Производството на грозде в страната не може да задоволи потребностите на винарските изби, което налага или внос на допълнителни суровини или по-ниско използване на преработвателния капацитет на предприятията, което рефлектира в по-висока външнопазарна зависимост, намалява ефективността и ограничава възможностите за развитие на целия сектор.



ЦЕЛ 7 ПРИВЛИЧАНЕ НА МЛАДИ ФЕРМЕРИ И УЛЕСНЯВАНЕ НА РАЗВИТИЕТО НА БИЗНЕСА В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

СИЛНИ СТРАНИ <ol style="list-style-type: none">1. По-висок относителен дял на стопанствата на младите стопани в общата възрастова структура на земеделските стопанства, в сравнение с ЕС-27.2. Най-голям брой млади стопани има в секторите полски култури, тревопасни животни и трайни насаждения.3. По-висока производителност на труда при младите фермери в сравнение с тази в останалите стопанства.4. Силна връзка на потомствените млади фермери с родното място, със земеделската земя и фамилните традиции.5. По-висока насоченост на младите стопани, в сравнение с останалите фермери, към внедряването на иновации и използването на цифрови технологии в земеделието.6. Висока степен на осъзната необходимост от повишаване на квалификацията и получаване на съветнически услуги.7. Увеличава се броят и се разширява тематиката на предоставените консултации на младите фермери.8. За почти всички видове иновации се наблюдава засилен интерес към внедряване от производителите.9. Нараства броят на предприятията в ХВП, в секторите „Търговия“, „Ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Селско, горско и рибно стопанство“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Преработваща промишленост“, „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти“.10. Ръст на микро предприятията.	СЛАБИ СТРАНИ <ol style="list-style-type: none">1. Недостатъчна работна ръка в отрасъла.2. Рязкото намаляване на заетите в отрасъла и на стопанствата на младите фермери потиска добавената стойност и ръста на производството.3. Най-слабо присъствие на млади фермери има в секторите свине, птици и зайци; смесено животновъдните и зеленчуците.4. Най-голям е спадът на земеделска работна сила в районите на Северна България.5. Ниската производителност в секторите животновъдство, плодове и зеленчуци, силно изоставаща от тази в ЕС-27, води до по-ниско заплащане на труда в земеделието.6. Ниско професионално-квалификационно равнище на мениджърите на земеделските стопанства, в т.ч. и на младите.7. Недостатъчен собствен капитал, ниска кредитоспособност на младите фермери и липса на средства за модернизация и иновации в стопанството.8. Недостатъчен обхват на младите фермери, включени в обучителните курсове и консултантските услуги, предоставяни от НССЗ и липса на добри алтернативни възможности за получаване на съвременни и компетентни знания с практическа приложимост.9. Ниска степен на развитие на предприятията в технологичен аспект, както и при прилагане на цифровите технологии.10. Висок коефициентът на безработица в селските общини със слаба икономическа активност (от 20-50%).11. Недостатъчен брой на интензивно технологични МСП.
ВЪЗМОЖНОСТИ <ol style="list-style-type: none">1. Ръстът на доходите на земеделските производители дава възможност за увеличаване на заплащането на труда, което ще реши част от проблема с техния недостиг.2. Модернизацията и внедряването на нови технологии и техника за подобряване условията на труд са пътят за преодоляване на преобладаващата част от проблемите.3. Изключително важна е модернизацията в животновъдството, където ситуацията с намирането на работници е най-критична.4. Ускоряване на модернизацията ще увеличи производителността, производството и възможностите за заплащане ще се подобрят.5. Положително влияние на инвестиционите и насърчителни мерки върху насочеността към отглеждането на трайни насаждения, зеленчуци на открито, етерично-маслени култури, полски култури и пчеларството.6. Перспективата да получат добра доходност от земеделие и да се развиват е надежден мотив за задържане на младите хора в земеделието.7. Тенденции към увеличаване на плащанията по Схемата за млади земеделски стопани в бъдеще.	ЗАПЛАХИ <ol style="list-style-type: none">1. Демографска криза (трайно обезлюдяване, постоянно намаляване и влошаване възрастовата структура на селското население и др.).2. Ниска привлекателност на качеството на живот в селата за младите хора. Голям процент от селските домакинства са без интернет достъп.3. Липсата на възможности за наемане или закупуване на повече земя, особено в най-плодородните райони, отблъсква болшинството млади хора.4. Селското стопанство продължава да е с неприемливи технически (ниска степен на механизация), технологични, ергономични и др. условия на труд за младите хора.5. Инвестиционите и насърчителни мерки нямат желания положителен ефект върху привличането и задържането на работна сила в сектор „Тревопасни животни“.6. Липсата на преференциални условия за ползване на кредити и средства за инвестиране могат да откажат част от младите фермери да продължат дейността.7. Безвъзмездната помощ за младите стопанства по инвестиционните мерки не е диференцирана.8. Заплащането на труда в отрасъла продължава да изостава от заплащането в



8. Възможност за участие на младите стопани в мероприятия от различен вид, свързани с трансфер и разпространение на знания и иновации. Социален резерв и възможности за съхранение на фермерството в минимум 1/5 от сегашните земеделски стопанства.
9. Инвестиране в иновации и в ИТ сектори, в иновативни и технологично интензивни производства.
10. Навлизане на нови технологии в установени производства.
11. Запазване на тенденцията на увеличаване на разходите за придобиване на ДМА в секторите селско, горско и рибно стопанство. Стабилизиране на разходите за придобиване на ДМА в неземеделски дейности;

останалите икономически дейности.



ЦЕЛ 7 „ПРИВЛИЧАНЕ НА МЛАДИ ФЕРМЕРИ И УЛЕСНЯВАНЕ НА РАЗВИТИЕТО НА БИЗНЕСА В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ“

Проблемът с работната сила и земеделската заетост се превръща в ключов фактор за развитие на земеделието и в неговата способност да произвежда храни, с които да задоволява потребностите на увеличаващото се световно население. По данни на Световната банка, заетите в земеделието в световен мащаб от 1991 до 2017 година са намалели от 43% до 26% от всички заети в икономиката. В България делът на заетите в отрасъла намалява, като през 2017 г. съставлява малко над 6% от всички заети в икономиката.

Селскостопанският отрасъл с ниската степен на генерирани доходи и неприемливи условия на труд продължава да бъде ниско привлекателен особено за младите хора. Получените резултати и изводите свързани с развитието на младата работна сила в аграрния отрасъл показват, че проблемите по преодоляването на отлива на жизнеспособна работна сила от отрасъла през следващото десетилетие а и в по-дългосрочен план ще стоят на дневен ред както у нас, така и в Европа. Въпреки, че делът на младите аграрни мениджъри в България е по-висок от средният за Европейските страни, тяхното абсолютно намаление свидетелства за сериозни проблеми свързани с привличането и трайното задържане на млади хора в отрасъла.

Неразделна част от целите на бъдеща аграрна политика е осигуряването на необходимите мерки за привличане и трудова реализация на повече млади контингенти в отрасъла. Мотивацията за създаване и поддържане на земеделско стопанство от страна на младите субекти в селските райони е от ключово значение за задържането им в тези райони и за подобряване на демографската ситуация в селата.

През годините на членство на България в ЕС са налице редица Европейски и Национални финансови механизми за стимулиране навлизането на млади хора в отрасъла, които оказаха нееднакъв ефект върху тяхната производствена насоченост. Заедно с традиционният интерес към зърнопроизводството и други полски култури, младите стопани се ориентират към секторите трайни насаждения, черупкови култури и в по-слаба степен зеленчукопроизводството. Засилен интерес от страна на младите производители се наблюдава и по отношение на пчеларството.

Проблемът с трудовите ресурси е повсеместен и запазването на преобладаващия дял на заетост на работната сила в дребни и малки стопанства е от съществена важност. Промяна на структурата на работната сила по възраст и образователно ниво също трябва да бъде във фокуса на внимание. В условията на пазарна икономика се налага необходимостта от подобряване качеството на човешкия потенциал. Това ще доведе до повишаване на техния капацитет в търсене на нови бизнес-възможности, прилагането на иновативни производствени практики и въвеждането на европейските стандарти и изисквания.

Модернизацията на земеделските стопанства на младите стопани

Налице е силно изоставане на процеса на въвеждане на иновационните и технологични средства за ефективно функциониране на стопанствата на младите стопани.

Между отделните сектори по отношение на равнището на модернизация



съществуват сериозни различия. В зърнопроизводството се наблюдава бързо обновяване на материално-техническата база със съвременна техника (трактори, комбайни, прикачен инвентар и др. машини и оборудване), което допринася този сектор най-бързо да се справи, до известна степен, с проблема с липсата на желаещи да се занимават със земеделие. Модернизацията на стопанствата от уязвимите сектори е слаба и все още преобладава ръчният труд в секторите „Плодове и зеленчуци” и в животновъдството. При стопанствата, специализирани в отглеждането на зеленчуци на 1 ГРЕ се падат едва 1,06 ха; при стопанствата с овощни насаждения 4 ха 3.93 ха при средно 17.6 ха.

Ниската степен на обновяване на материалната база е причина селскостопанският отрасъл да е с неприемливи технически (ниска степен на механизация), технологични, ергономични и др. условия на труд за младите хора. Повече от половината от заетите в селското, горското и рибното стопанство (63%) са изложени на рискови фактори за физическото здраве като: шум (силни вибрации); носене на тежки товари; химикали, прах, изпарения или газове; неудобни работни пози и движения; риск от трудова злополука; извършване на дейности, изискващи силна зрителна концентрация (напрежение). Този дял надхвърля дела в другите отрасли с 24%.

От ключово значение за издигане на качествено ново равнище технологичните условия на труд в земеделието и последващото очаквано повишаване на привлекателността на земеделския труд и прилив на млада работна сила са възможностите за инвестиционни разходи. Иновационната активност сред младите стопани е по-висока от средната за всички земеделски стопани с 26%. С приоритетно значение сред земеделските стопанства са инвестициите в машини, съоръжения и оборудване. Те заемат най-висок относителен дял - близо 75% в общата структура на направените инвестиции.

Финансова подкрепа за младите стопани и на фермерския доход

И през двата програмни периода са действали финансови механизми в ПРСР (Мярка 112 „Създаване на стопанства на млади фермери” и подмярка 6.1 "Стартова помощ за млади земеделски стопани“) за насърчаване навлизането на млади хора в агробизнеса, които имат своето положително въздействие върху нагласите на младите фермери.

Младите стопани в стопанствата с тревопасни животни в малка степен са заинтересовани от финансовите възможности по подмярка 6.1.

Друга форма за финансиране на младите стопани е Схема за млади земеделски стопани (МЗС). Допълнителните финансови стимули по тази схема помагат процеса на осигуряване на оборотен капитал за стопанствата, без да са достатъчно за осигуряване на дълготрайни материални активи, с които младите фермери да стартират земеделска дейност или да разширят съществуващо вече стопанство.

Друг финансов ресурс, на който земеделските производители разчитат за създаване и устойчиво укрепване на стопанството освен М.6.1 са останалите мерки в ПРСР за инвестиционна подкрепа. Финансовата помощ по останалите инвестиционни мерки покрива от 50% до 80% от общия размер на допустимите за финансово подпомагане разходи. Това на свой ред налага земеделските стопани или да имат



достатъчно собствен паричен капитал, или което е масова практика, да ползват кредитни заеми.

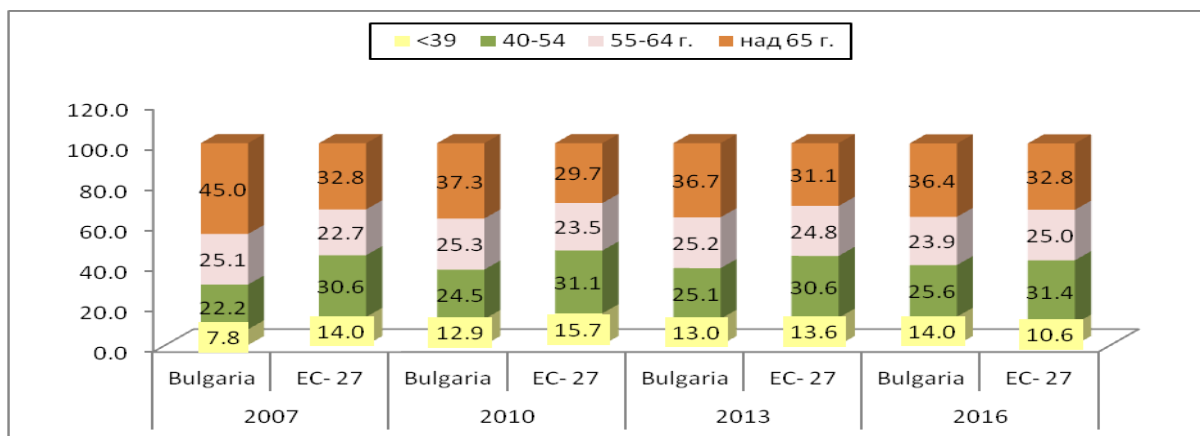
Анализът на данните за диверсификацията към други неземеделски дейности очертава малкия брой и нисък относителен дял на стопанствата, извършващи други дейности и носещи им допълнителни доходи в рамките на стопанската единица. Изводът е, че стопанствата в България са слабо диверсифицирани към други неземеделски дейности и равнището на диверсификация продължава да намалява, което запазва риска от нестабилност на доходите.

Увеличаването на подкрепата за младите стопани и на фермерския доход е един от надеждните инструменти за тяхното устойчиво задържане особено на фона на демографската криза, в селските райони. По данни на НСИ всяка година селата губят от своя човешки потенциал приблизително с 1,6%. Запазва се тенденцията на обезлюдяване на селските райони.

Осигуреност на отрасъла с млади стопани

Осигуреността на отрасъла с млади стопани се базира на анализа на възрастовата им структура (фигура 7.1.)

Фиг. 7.1. Относителен дял на заетите в земеделието по възрастови групи в България и средно за страните на ЕС-27 през периода 2007-2016г. (%)



Източник: Авторска графика с данни от Евростат

Налице е относително по-добра ситуация с младата работна сила в България, в сравнение с тази в ЕС-27. Това се обяснява с факта, че на фона на цялостния спад на работната сила, в най-високата възрастова група този спад е най-голям. Възрастовата група над 65 години през последните 10 години е намаляла с близо с 67% срещу 24% в ЕС-27.

Производителност и заплащане на труда в земеделието

Производителността на труда в европейското земеделие е значително диференцирана. Средно за ЕС, 1 Годишна работна единица (ГРЕ) успява да формира около 20 хил.евро добавена стойност през 2017 г., като тя варира около 6,4 хил. евро в Полша, 8,1 хил.евро в България и 40 хил.евро във Франция.

Ниската производителност на труда в земеделието в много от страните на ЕС, включително и в България води до относително нисък факторен доход на 1 ГРЕ. Средно за ЕС, факторният доход на 1 ГРЕ е 18,5 хил.евро, докато в България той възлиза на 10,4 хил.евро. Разходите за заплащане на вложения труд в земеделието

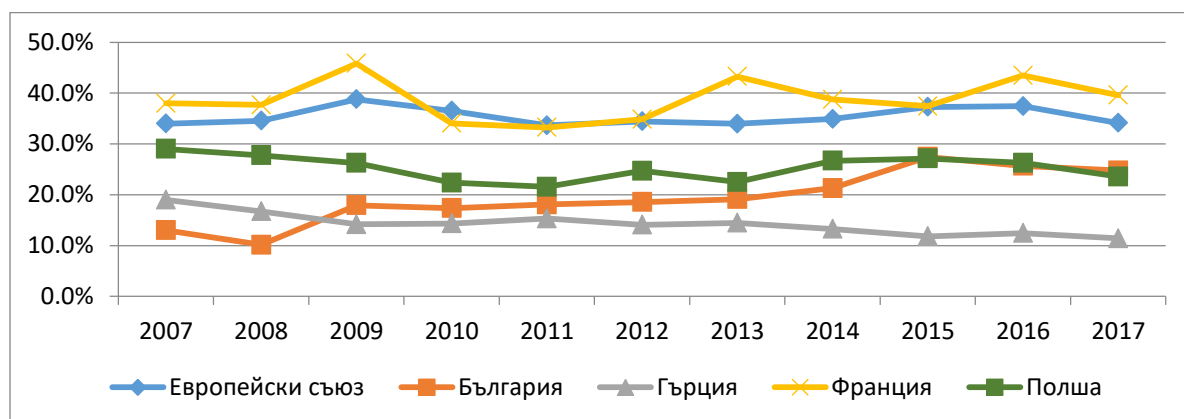


възлизат на около 25% от факторния доход в земеделието, което е по-ниско отколкото средното за Европа (фигура 7.2).

В останалите икономически сектори, разходите за труд представляват между 45-50% от създаваната добавена стойност, докато в земеделието това съотношение е значително по-малко.

По-ниската производителност и възвращаемост в отрасъла на единица разход обуславят изоставането на заплащането в сравнение с другите икономически отрасли.

Фиг.7. 2. Дял на компенсацията на заетите във факторния доход, %



Източник: Евростат

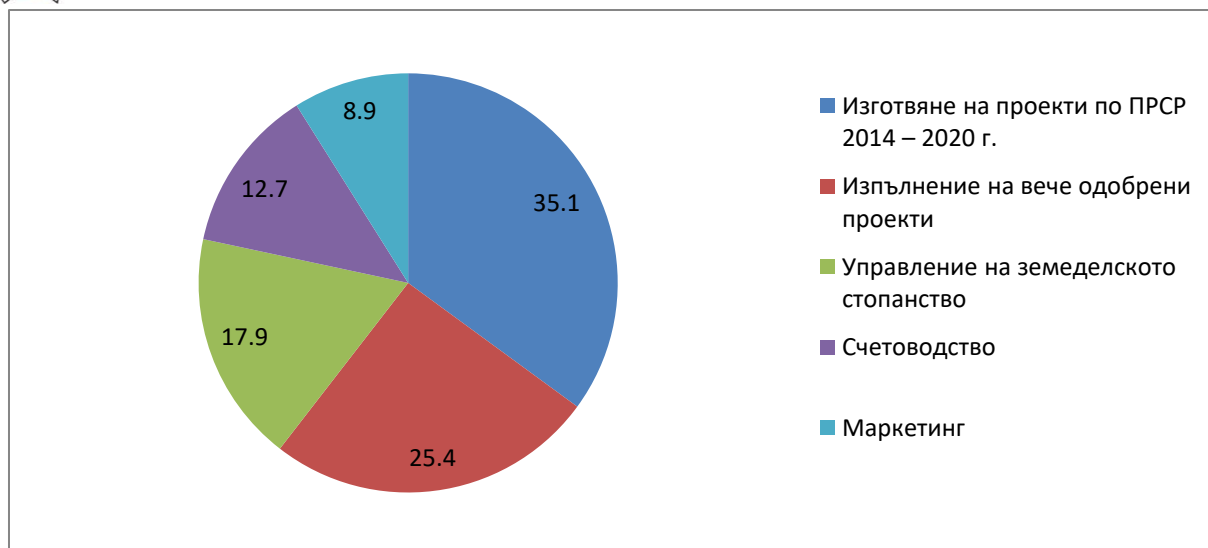
Заплащането в селскостопанския сектор изостава от това в другите отрасли като то представлява приблизително 80-82% от заплащането във всички икономически дейности. Това е една от основните причини за съкращаване на работната сила, заета в селското стопанство.

Производителността на труда в стопанствата на младите стопани е по-висока от тази в останалите стопанства. През 2016 г. средно на 1 ГРЕ в стопанство на млад фермер се падат по 20.3 ха ИЗП и 5.5 Ж.Е срещу съответно 18 ха и 4.4 Ж.Е. за останалите фермери.

Професионално-квалификационното равнище на мениджърите и останалите заети в отрасъла

Налице е ниско образователно и квалификационно равнище на работната сила в аграрния отрасъл. Въпреки положителните изменения в професионално-квалификационната структура на фермерите и намаляване делът на фермерите с най-ниско образователно и квалификационно равнище, България продължава силно да изостава от Европейското равнище, което е неблагоприятен факт за имиджа на страната ни. Близко една трета от всички аграрни мениджъри са с най-ниска степен квалификационно ниво и 80%-85% от останалите заети остават без никаква квалификационна подготовка. Продължава да се чувства остро недостигът от висококвалифицирани специалисти, способни да управляват сложните производствени процеси, специализираната селскостопанска техника, машини и оборудване от последно поколение.

Фиг. 7.3. Относителен дял на необходимостта от различни видове консултантски услуги от младите фермери (%)



Източник: Емпирично изследване

НССЗ като център за трансфер на знания в областта на земеделието с широкомащабната си дейност може частично да помогне за осигуряване на висококвалифицирани селскостопански съвети за младите земеделски стопани. За разширяване на достъпа до знания следва да се търсят допълнителни възможности за получаване на съвременни и компетентни знания с практическа приложимост.

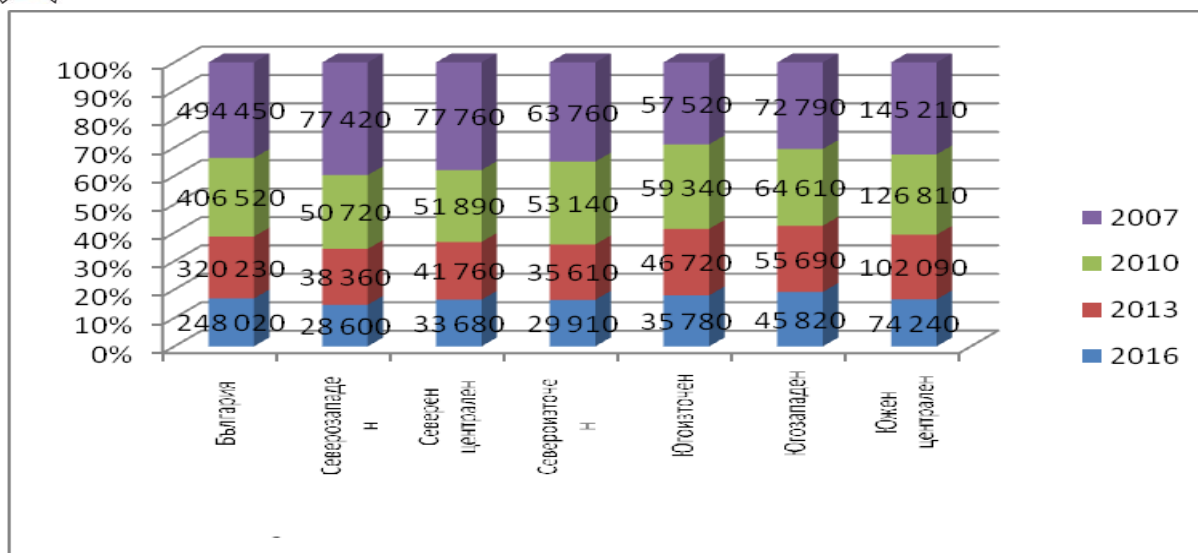
Близко 1/3 от земеделските производители, предимно млади лица желаят да внедрят в своята дейност софтуерни продукти за управление на стопанството. Тяхното популяризиране сред земеделските мениджъри за управление на земеделското стопанство, разкриването на предимствата им, свързани с постигането на увеличена конкурентоспособност и икономическа ефективност отговаря на все по-назряващата обективна необходимост от преминаване към прецизно земеделие.

Регионални различия в работната сила и земеделската заетост

В регионален аспект различията са белязани с по-високото от средното за страната намаление на работната сила и земеделската заетост в Северозападна България. Съкращаването на използвания труд в някои от тези райони е повече от два пъти. Най-слабо намалението на вложения в отрасъла труд измерен в ГРЕ е в областите на Югозападна и Южна Централна България, в които е концентриран 48% от целия положен труд в земеделието (фигура 7.4). Преструктурирането на земеделието и силното съкращаване на фамилните стопанства където има най-високо присъствие на самонаетост води до огромното намаление на работната сила в Северна България.

В Южен централен и Югозападен район на планиране, поради преобладаването на малки фамилни стопанства, работната сила се редуцира с по-бавни темпове, но слабите икономически показатели и доходност на стопанствата в тези райони застрашават съществуването им и вещае напускане на заетите в земеделието в тези райони. Характерна за сектора е временната и сезонна форма на заетост.

Фиг. 7. 4. Вложен труд от постоянна и временна заетост в ГРЕ в стопанствата по райони



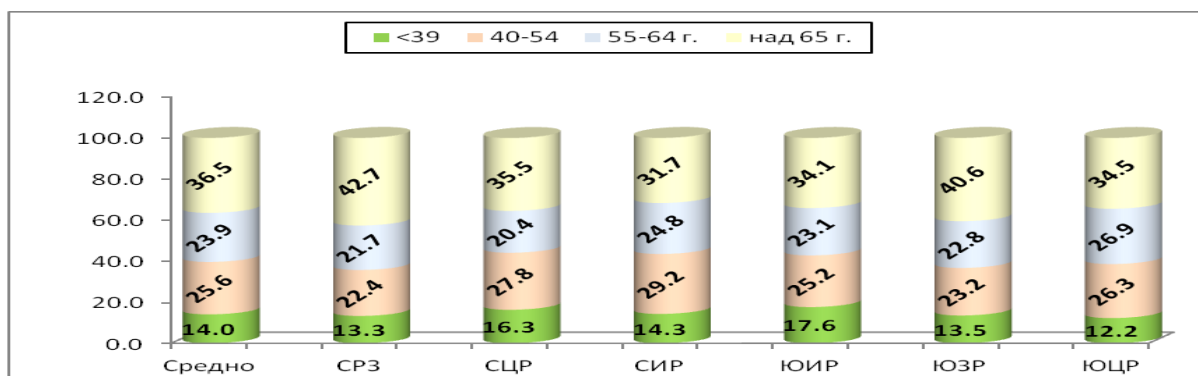
Източник: Евростат.

По отношение на загубата на семейната работна сила най-застрашени са отново граничните и погранични територии на Северозападна България плюс тези от Югоизточна България.

Цялостното намаление на труда, вложен от членове на семейството е обезпокоително като се има предвид, че на тези членове се разчита да продължат по-нататъшното управление на семейната ферма. Осъществяването на желаната приемственост между поколенията, наследяването на фермерската заетост и съхранението на фермерството е поставено под съмнение, ако през следващите години се допусне изтичането на млади и жизнеспособни родственици. Това изисква специално внимание да се обърне на младите фермери да бъдат приоритетно насочени именно към местните и потомствени стопани.

В районите на планиране има абсолютен спад на мениджърите във всички възрастови групи, но поради различията в естествено протичащите демографски процеси между отделните райони, относително по-благоприятна е възрастовата структура в Северните райони (фигура 7.5).

Фиг. 7.5. Възрастова структура на управителите на земеделските стопанства през 2016 г. по райони на планиране (%)



Източник: Евростат

Нарушеният баланс при формирането на трудовият потенциал между отделните райони е пряко следствие от съществуващите диспропорции в цялостното



икономическо, социално-демографско, техническо, технологическо и друг тип развитие на общините и областите принадлежащи в различните райони на страната.

Секторни различия в привличането на младите стопани

Измененията в осигуреността с млади стопани в отделните сектори са представени на фигура 7.6.

Фиг. 7.6. Абсолютен брой на земеделските стопанства по възрастови групи и сектори през 2007 и 2016 г.



Източник: Евростат

Наситеността с млади фермери е най-голяма в стопанствата с полски култури, следвани от стопанствата с трайни насаждения и тези с тревопасни животни. Най-значително увеличение бележи броят на младите фермери, специализирани в отглеждането на плодове – повече от три пъти; при полските култури и при зеленчуците на открито. Най-слабо присъствие на млади фермери има в секторите свине, птици и зайци, смесено животновъдните стопанства следвани от зеленчуковите стопанства.

Младите фермери от животновъдния сектор имат най-слаб интерес към комбинираното (млечно и месодайно направление) и към млечното говедовъдство.

Основните причини за различната степен на привлекателност на отделните сектори са свързани с различия по отношение на: равнището и качеството на механизация и автоматизация на земеделските стопанства; равнището на постигната производителност на труда и съответно на генерираните в тях земеделски доходи; в състоянието на производствените (технически, технологични, ергономични, социално - битови) условия на труда; възможностите за пазарна реализация на селскостопанската продукция.

Улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони и създаване и подпомагане на стартирането на неземеделски дейности

Група фактори, които определят икономиката се отнасят към структурата на пазара труда, търсенето на работна сила, мобилността на трудовите ресурси. Другата група фактори са инвестициите, приходите от произведената продукция, добавена стойност от икономическа дейност. В селските общини определящи за

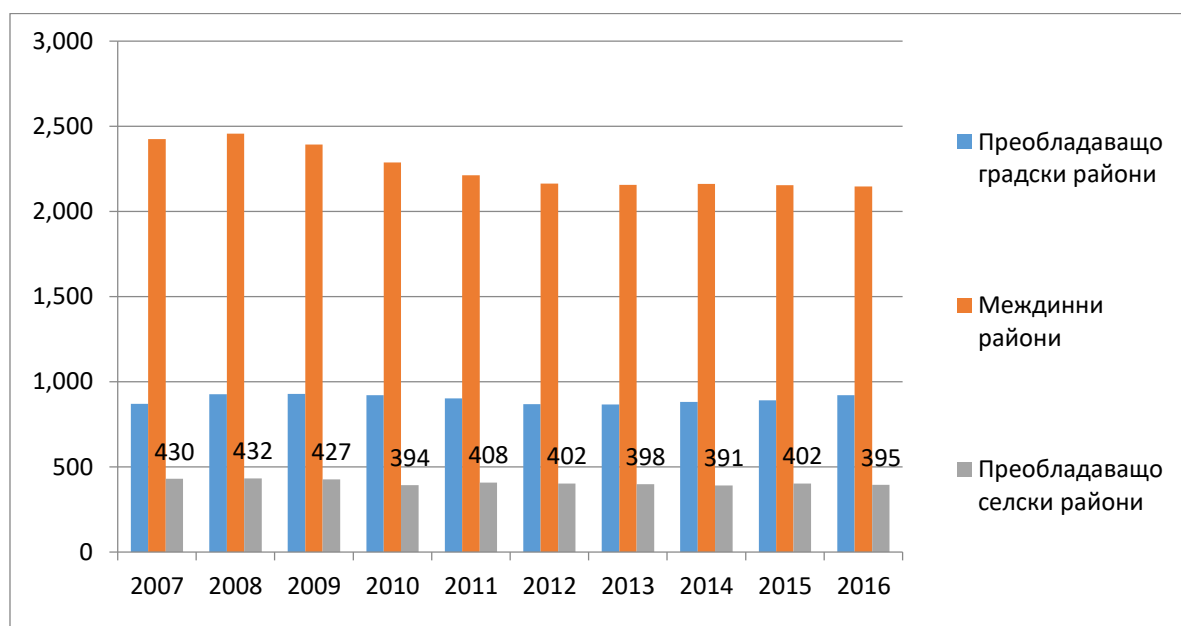


диверсификацията на икономиката са предприятията от „Преработващата промишленост“, „ХВП“, „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Транспорт, складиране, площи“ „Хотелиерство и ресторантьорство т.е. предимно в отрасъл услуги.

Един от проблемите в селските райони е влошената възрастова структура, отлива на млади хора, намаляване на населението и липсата на човешки потенциал. В по-малките населени места преобладават предимно възрастни хора над 65 години, а в градските райони се концентрират предимно младите в активна трудоспособна възраст, където човешкият потенциал е в пъти над този в селските райони. Финансова подкрепа в развитието на стопанска дейност в селските райони ще допринесе за създаване на работни места и привличане на млади хора в селските райони.

Селските райони изостават в производителността на труда, а по-високите нива на безработица, обясняват по-ниската покупателна способност на населението в селските райони от средния индекс на покупателната способност и по-ниските нива на доходи. Микро предприятията са определящи за националната икономика те способстват за осигуряване на по-висока заетост, икономически растеж и производителност.

Фиг. 7.8. Процент на създаваната БДС на един човек от средноевропейското равнище



Източник: Eurostat.

Слабото развитие на икономическата дейност в селските райони е обусловено от следните фактори: Ниската привлекателност на качеството на живот в селата особено за младите хора; Голям процент (приблизително 40%) от селските домакинства са без интернет достъп; Липсата на възможности за наемане или закупуване на повече земя, особено в най-плодородните райони; Селското стопанство продължава да е с неприемливи технически (ниска степен на механизация), технологични, ергономични и др. условия на труд за младите хора; Недостатъчна работна ръка в отрасъла; Рязкото намаляване на заетите в отрасъла и на стопанствата на младите фермери потиска добавената стойност и ръста на производството; Ниското професионално-квалификационно равнище на мениджърите на земеделските стопанства, в т.ч и на



младите; Недостатъчен собствен капитал, ниска кредитоспособност на младите фермери и липса на средства за модернизация и иновации в стопанството.

Пътят за преодоляване на слабо развитата икономика в селските райони и подпомагане стартирането на стопански в т.ч. земеделски както и неземеделски дейности е в следните направления: Увеличаване и стабилизиране на разходите за придобиване на ДМА в икономическите сектори и в неземеделски дейности; Ускоряване на модернизацията което ще увеличи производителността, производството и възможностите за заплащане ще се подобрят; Запазване тенденцията на положително влияние на инвестиционните и насърчителни мерки върху насочеността към отглеждането на трайни насаждения, зеленчуци на открито, етерично-маслени култури, полски култури и пчеларството; Повишаване на мотивацията за кандидатстване по инвестиционните мерки за развитие на неземеделски дейности в селските райони.

Инвестиции в иновативни или технологично интензивни производства и развиване на дейности в секторите на индустрията и на информационните услуги, които да допринасят за повишаване на добавената стойност

За подобряване на конкурентоспособността на предприятията е необходимо въвеждане на нови технологии и цифровизации на бизнес процеси, както и подобряване на производителността на труда. За ускоряване на развитието на икономиката в селските райони е необходимо да се инвестират в иновативни продукти, което би довело до по-добри позиции на микро предприятията, МСП на местния и международния пазар. В тази връзка въвеждане на цифровите технологии и на иновативни бизнес процеси са решения за подобряване на рентабилността на МСП.

В селските райони инвестициите в иновации и технологични производства ще имат принос за диверсификация на техните икономики извън типичните земеделски дейности. Диверсификацията на икономическата структура в селските райони създава допълнителна заетост и ползата е в ограничаване на отлива на младите хора и намаляване на риска от обезлюдяване и от бедност.

Ниската степен на развитие на предприятията в технологичен аспект, както и ниското равнище на прилагане на цифровите технологии е определящ фактор за тяхната ниска конкурентоспособност. Това важи с още по-голяма сила за селското стопанство, където дигиталното земеделие едва прохода. На фона на неприемливите технически, технологични, ергономични и др. условия на труд в селското стопанство, необходимостта от въвеждането на цифровизация изпъква с още по-голяма острота.

Инвестициите в иновативни или технологично интензивни производства е неразделна част от общата модернизация и внедряването на нови технологии и техника, но както вече многократно беше отбелязано, модернизацията и внедряването на нови технологии и техника са пътят за подобряване условията на труд и по-генерално решаване на преобладаващата част от проблемите със заетостта.



ЦЕЛ 9 ПОДОБРЯВАНЕ НА РЕАКЦИЯТА НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО В ЕС В ОТГОВОР НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ХРАНИТЕ И ЗДРАВЕТО, ВКЛЮЧИТЕЛНО ЗА БЕЗВРЕДНА, ПИТАТЕЛНА И УСТОЙЧИВА ХРАНА, КАКТО И ЗА ХУМАННО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ЖИВОТНИТЕ

СИЛНИ СТРАНИ

1. Пестицидният отпечатък в България е сред най-ниските в Европейския съюз.
2. Положителна тенденция за спазване изискванията за хуманно отношение и за съответствие на животновъдните обекти.
3. Висок процент на обхванатите свине от Държавната помощ за хуманно отношение към животните.
4. Мерки, които осигуряват по-добро хуманно отношение, индиректно подобряват здравословния статус на животните.
5. Делът на пробите с идентифицирани остатъчни количества от антибиотици в храни от животински произход все още е малък.
6. Нарастват сертифицираните площи за отглеждане на биологични продукти у нас, както и броят на операторите в биологичното земеделие (БЗ).
7. Биологичният сектор се развива с бързи темпове, по-високи в сравнение със средните темпове за ЕС-28. Големият дял на площите в преход към БЗ от общите площи с БЗ и от ИЗП е показател за интереса към сектора и за потенциала му за растеж.
8. Нараства броят на животните, отглеждани биологично (лидер при пчелните семейства).
9. Увеличаване на продукцията от БЗ и търсенето на биосуровини.
10. Организираност на биологичните производители в браншови организации.
11. България разполага с подходящи почвени и климатични ресурси за развитие на биологично земеделие. Голяма част от земята в България е подходяща за биологично земеделие.
12. Една трета от пчелните семейства в България се отглеждат в съответствие с методите на биологичното земеделие
13. България е най-големият производител на биологично розово и лавандулово масла в света. Това определя страната като ключов производител с традиции в производството на суровини за био козметиката.
14. Все повече млади хора се насочват към биологично производство и/или преработка.
15. Има изградени консултантски и обучителни екипи по биологично земеделие към НПО, които предлагат услуги на пазарен принцип.
16. В научните институти се поддържат семена от местни сортове зърнени култури, зеленчуци, плодове, които са издръжливи на болести, неприятели и са подходящи за нашите климатични условия, както и за биологично производство.
17. Във висшите учебни заведения се предлагат специалности за ОКС „Магистър“ (Аграрен Университет - Пловдив и Тракийски университет – Стара Загора обучават студенти в специалност „Биологично земеделие“), както и отделни избираеми дисциплини

СЛАБИ СТРАНИ

1. Макар и под средните европейски равнища, нивото на използвани продукти за растителна защита показва тенденция за нарастване в последните години.
2. Остатъчни вещества от пестициди над максимално допустимите граници се забелязват основно във вноса на храни и суровини от трети страни, което предполага, че е важно да се запазят усилията на контролните органи при осъществяването на този внос.
3. Фосфорният баланс следва отрицателни стойности през последните години.
4. Увеличението на използваните азотни торове на единица площ, създава риск от замърсяване на водите с нитрати.
5. Растат количествата на продадените и вероятно използвани ветеринарни антимикробни средства на животинска единица и превишението е два пъти над средното за ЕС.
6. По-ниски средни добиви от БЗ в сравнение с подобни в ЕС и с конвенционалните такива.
7. Малък брой преработвателни предприятия за някои от секторите (животновъдство) и недостатъчно развит преработвателен сектор (животновъдство).
8. Износ на биологични продукти предимно като суровина (изнася се добавена стойност).
9. За част от биологичния сектор съществен мотив за производството е получаването на субсидии.
10. Ограничено производство на биологичен фураж.
11. Малък брой преработвателни предприятия за някои от секторите - животновъдство и растениевъдство.
12. Недостатъчно квалифицирана работна сила в сферата на биологичното производство.
13. Няма гаранции за тези, които започват биологично производство, че в близост няма да се развива застрашаваща биологичното земеделие дейност.
14. Производителите на биологични семена и посадъчен материал не получават специално подпомагане за тази дейност, което води до твърде слабо развит пазар на биологични семена и посадъчен материал
15. Ограничен брой и капацитет на лаборатории за тестване на първична биологична земеделска продукция и на преработена продукция.
16. Недостатъчно ниво на съвременни знания и недостатъчно прилагане на



или модули по Биологично земеделие (Аграрен Университет – Пловдив, Лесотехнически Университет - София и Тракийски Университет - Стара Загора). Аграрен Университет – Пловдив чрез Центъра за продължаващо обучение предлага и специфични курсове в областта на биологичното производство, с различен хорариум според потребностите на обучаемите.

18. Има достатъчно на брой биологични ферми с модерни системи на биологично производство, които могат да бъдат използвани като центрове за обучение и провеждане на научни опити.

19. През последните години се утвърждават нови канали за продажба в цялата търговска мрежа; все повече супермаркети, малки магазини и бензиностанции започват да продават биологични продукти.

20. Осигуряването на благоприятни условия за развитие на биологичното земеделие е заложено в стратегически документи на национално и местно ниво.

21. Изградени са административна структура към Министерство на земеделието, храните и горите: дирекция „Биологично производство“ и Консултативен съвет по биологично земеделие.

22. Регистрацията на продукти като ЗНП/ЗГУ/ХТСХ е възможност за производителите да повишат имиджа на своите продукти и им осигурява достъп до нови пазари

23. По-високи цени за регистрираните като ЗНП/ЗГУ/ХТСХ продукти, тъй като се предоставя гаранция за спазване на метода на производство.

24. Повишен интерес на производителите от участие към схемите за качество.

25. Правна защита от имитации на продукти със ЗНП/ЗГУ/ХТСХ.

26. Незадължителният термин за качество „планински продукт“, като част от схемите за качество, е възможност за производителите да предоставят гаранция за произхода на продуктите от планински райони.

27. Търсенето на продукти с термина „планински продукт“ е способ за активизиране на местната икономика.

научните достижения в голяма част от биологичните ферми в България.

17. Приложните научни изследвания и технологии за биологично производство в България не са достатъчни, а тези, които се разработват, не са достатъчно популяризирани сред практикуващите биоизземелие. Има специална нужда от изследвания и съвременни решения при преработката на храни и напитки, при производството на био козметика. Нито един от университетите и научните институти в тази област не работи в сферата на биологичното производство и преработка.

18. Слаба връзка между науката, бизнеса и държавата, изразяваща се в липса на синхрон и обща визия за развитие на научните изследвания, биологичното производство и държавните политики и приоритети за развитие на селското стопанство, науката и икономиката.

19. Липса на информационни кампании, насочени към потребителите, за ползите и предимствата на биопродуктите

20. Липса на държавна политика за включване на биопродуктите като задължителна съставка на менютата на детски градини, училища, социални и здравни заведения

21. Липсва информация за оборотите от продажба на биологични продукти в страната – български и вносни. Нито една институция не събира такива данни.

22. Липсва специализирана борса за биологични продукти.

23. Слаби позиции на българските биологични продукти на външния пазар.

24. Липса на нагласи за сдружаване сред производителите, което е бариера пред успешната пазарна реализация на нишови продукти с растящ пазар, но търсещ по-големи партийни количества.

25. Малък пазар на разрешените продукти за растителна защита и третиране на животни за биологично производство, което ги оскъпява.

26. Непостоянно финансиране за представяне на био продуктите на национални изложения (липсва сигурност и предвидимост).

27. Некратък процес на регистрация на продукти със ЗНП/ЗГУ/ХТСХ, който включва процедура на национално ниво и процедура на ниво ЕС.

28. Ограничени финансови възможности на потенциалните заявители на продукти със ЗНП/ЗГУ/ХТСХ, което затруднява поемането на икономически разходи и разходи по контрола за спазване спецификацията на продукта.

29. Ниската степен на организираност на производителите, желаещи да се обединят като група производители на продукти със ЗНП/ЗГУ/ХТСХ.

30. Специфични географски и климатични условия в планинските райони, които обуславят по-слаби добиви и които не позволяват машинизиране на производството.

31. Нелоялни търговски практики в търговската мрежа, свързани с продукти със ЗНП/ЗГУ/ХТСХ.



	<p>32. През последните години животновъдството в България е изправено пред сериозното предизвикателство на масово разпространяващи се заразни заболявания по животните поради недостатъчно превантивни мерки на ниво животновъден обект, което представлява сериозен риск за качеството и безопасността на произвежданите продукти.</p> <p>33. Не се използват достатъчно алтернативи на пестицидите и торовете в растениевъдството, като например опрашването на културите от пчели, което може да увеличи добивите до 30 % и е регулирана възможност, съгласно Закона за пчеларството. В същото време тази практика ще подобри здравния статус на пчелите, тъй като намаляването на употребата на вредно действащите им пестициди ще даде възможност да запазят имунната си защита и да се намали употребата на ветеринарномедицински продукти в пчеларството.</p>
ВЪЗМОЖНОСТИ <ol style="list-style-type: none">1. Повишават се информираността и интересът на потребителите към консумацията на храна с доказани здравословни качества.2. Търсенето на продукти от късите вериги на доставка е съществено и трябва да бъде разширено, а не да бъде ограничаван достъпът на потребителите до тях.3. Нарастващо търсене на чисти и вкусни биопродукти и ориентация към прилагане на щадящи околната среда селскостопански практики.4. Продължаване на прилагането на отделна мярка към ПРСР 2020 за подпомагане на БЗ.5. Утвърждаване на нови канали за продажба на биопродукти в търговската мрежа.6. Растящият интерес към биопродуктите в европейски мащаб създава условия за насочване на вътрешното производство за износ.7. Възможност за включване на биопродуктите като задължителен елемент от менюто на обществени заведения за хранене.8. Плащанията за БЗ по линия на ПРСР са силен стимул за развитието му.9. Има подходящи условия за: развитие на научна дейност за БЗ; изходен материал семепроизводство на биологични семена; местни породи и сортове за БЗ.10. Потенциал за засилване ролята на научните изследвания, иновациите и технологичните решения в разработването, производството и пазарната реализация на хранителни продукти с високо качество и здравословни ползи.11. Обвързване на екологичните политики на държавата с биологичното земеделие и представяне на ползите от това.12. Стимулиране на местни икономически инициативи отдолу-нагоре и на нагласите за сдружаване.13. Стимулиране на износа чрез подкрепа за участие в изложения и организиране на посещения и двустранни срещи с купувачи от други държави.14. Въвеждане на местни биологични продукти в храните, предлагани в държавни и общински обекти, болници, училища, военни поделения и др.15. Създаване на независими специализирани борси за биологична продукция или отделяне	ЗАПЛАХИ <ol style="list-style-type: none">1. Растящи изисквания към земеделските производители по отношение опазването на околната среда, качеството на производство, хуманното отношение към животните, които оскъпяват и създават пречки пред земеделските производители.2. Расте делът на вносните храни поради загубата на конкурентоспособност и променливото качество на българските продукти.3. Съществуващо недоверие у потребителите заради неправилно етикетирание, използването на нездравословни съставки, основно при млечните и месни продукти.4. Еднакъв размер на компенсаторните плащания в БЗ за попадащи в една и съща група култури, но с различни по тежест производствени разходи.5. Недостатъчна по обем и недостоверна информация в официалната статистика за БЗ и за търговията с биопродукти.6. Липса на анализ за потенциала на вътрешния пазар на биологични продукти в България, както и анализ за конкурентните предимства на сектора на БЗ в международен аспект.7. Недостатъчна по обем и показатели е официалната статистика за БЗ и за търговията с биопродукти.8. Електронните бази данни за сертифицирани оператори, контролиращи лица, посевен и посадъчен материал може да бъдат подобрени, следва да продължат усилията за усъвършенстване на създаденият биорегистър.9. Съществува голяма зависимост на производителите на биологични продукти от плащанията по линия на ПРСР.10. Растящи разходи за сертификация и контрол.11. Неразвит преработвателен сектор на биологична продукция (животновъдство).12. Липса на стимули, обвързани с пазарна реализация на биопродуктите.



на специални места за тази цел.

16. Обвързване на екологичните политики на държавата с биологичното земеделие.
17. Въвеждане на критерии за подбор на проектни предложения и въвеждане на ограничения, които осигуряват справедливо и целесъобразно разпределяне на средствата.
18. Прилагане на държавните помощи за финансиране на програми за справяне с болести и неприятели, за сертификация на качеството и за малки преработвателни линии.
19. Европейската комисия е поставила като приоритет борбата с антимикробната резистентност и ще осигури целеви средства за изпълнение на инициативи и мерки в тази насока, с възможност за изграждане на единна електронна система за вписване и проследяване на вноса, производството, търговията и съхранението на ветеринарномедицински продукти и медикаментозни фуражи, както и тяхното приложение върху животните, което ще позволи по-ефективен контрол върху употребата на ВМП.
20. Разработване на програма за контрол на значимите заболявания на ниво животновъден обект и преференциална употреба на други типове ветеринарномедицински продукти в случаите в които е приложимо (ваксини, пробиотици и пребиотици, включително инактивирани имунологични ветеринарни лекарствени продукти съгласно чл. 2, параграф 3 от Регламент (ЕС) 2019/6).
21. Стимулиране на селекцията и отглеждането на по-устойчиви на заболявания животни.
22. Подкрепа на производителите, участващи в схемите за качество, включително производителите на продукти, обозначени с незадължителния термин за качество „планински продукт“, чрез включване на мярка „Схеми за качество на селскостопански продукти и храни“ в новия програмен период.
23. Стимулиране на земеделските стопани, които извършват интегрирано производство на растения и растителни продукти.

Реализация на биопродукция като конвенционална.

13. Слабости в осъществяване на връзки и логистика между производители - преработватели - търговци. Необходими са мерки за мотивация и засилване на сътрудничеството.
14. Ниската покупателна способност на населението не допринася за разширяване на пазарния дял на биологичните продукти у нас – сега и в дългосрочен план. Липса на доверие в контрола. Липса на информираност у потребителите за „био“.
15. Високата цена на много от иновационните решения в биологичното производство затруднява достъпа и внедряването им в тези стопанства.
16. Липса на интерес от страна на биопроизводителите към научни разработки и научни технологии за биологично производство.
17. Трудна охрана на опитните площи и недобросъвестно замърсяване с химични вещества.
18. Липса на финансиране на научните изследвания за биопроизводство.
19. Слабата ангажираност с проблемите на опазването на околната среда в обществото.
20. Финансовото подпомагане за биосектора през следващия програмен период да продължи и през следващия програмен период.
21. Финансирането на консултантски услуги и професионално обучение за биологични производители в следващия програмен период да се запази.
22. Забавяне в одобрението и изпълнението на Националния план за действие срещу антимикробната резистентност, основан на подхода „Едно здраве“, който дава основание за целево финансиране от ЕС на мерките, заложи в него.
23. Невъзможност на някои малки ферми, както и на повечето обекти тип „лично стопанство“ да изпълнят изискванията за биосигурност, с което компрометират здравния статус на другите обекти с оглед на постоянната опасност от разпространение на редица заразни заболявания на територията на България и съседните държави.
24. Растящи разходи за сертификация и контрол при производителите, участващи в схемите за качество.
25. Планинските райони се характеризират със застаряване на населението и негативна тенденция за обезлюдяването им.



ЦЕЛ 9 ПОДОБРЯВАНЕ НА РЕАКЦИЯТА НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО В ЕС В ОТГОВОР НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ХРАНИТЕ И ЗДРАВЕТО, ВКЛЮЧИТЕЛНО ЗА БЕЗВРЕДНА, ПИТАТЕЛНА И УСТОЙЧИВА ХРАНА, КАКТО И ЗА ХУМАННО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ЖИВОТНИТЕ

Все по-актуални и с нарастващо значение както на национално, така и на световно ниво са проблемите, свързани с осигуряването на устойчивост, питателна храна и здраве – в това число с климата и околната среда, с общественото здраве, здравето на животните и на растенията, с хуманното отношение към животните, с природосъобразните практики в селското стопанство, и др.

Биоземеделieto предоставя ползи за фермерите и селските общности, като е много добра възможност особено за фамилните по-малки и средни стопанства; поддържа здравето на почвата и контролира вредителите и плевелите екологосъобразно; допринася за увеличаване и поддържане на биоразнообразието, както и за доброто здраве на животните и хората. В допълнение България притежава много добри обективни природни предпоставки за развитие на БЗ – климат, почви и др. През последните години биологичният сектор се развива с бързи темпове, по-високи в сравнение със средните темпове за ЕС-28. България е между лидерите в ЕС по размер на площите с биологично отглеждани лозя, сертифицирани площи за събиране на диворастващи плодове, билки и гъби, както и по брой биологично отглеждани пчелни семейства. Постепенно набира сила и скорост и биологичното животновъдство у нас. За периода 2007-2017 г. броят на операторите в БЗ в България е нараснал повече от 20 пъти, а на производителите – 27 пъти), а в по-малка степен повишаването на добивите, производството и реализацията на произведената продукция. Липсват добре развити връзки и логистика между производители, преработватели и търговци; недостатъчна е целенасочената подкрепа за преработка на първичната биопродукция от животновъдството. В бъдеще ще се търсят все по-вече биологични продукти на световния пазар, което е потенциална възможност за реализация и на българските биопродукти. Голяма е ролята на потребителското търсене и потребителската мотивация за устойчивото функциониране на веригата за биологични продукти.

Основен фокус при разработването на политики насочени към здравето и храните е и безопасното производство и хуманното отношение към животните. През 2013 г. при 87% от проверените обекти се установява съответствие с изискванията за хуманно отношение към животните според българското и европейско законодателство. Количествата на продадените и вероятно използвани ветеринарни антимикробни средства на животинска единица нарастват през последните години, като превишението е два пъти над средното за ЕС. Един от рисковете, свързани с употребата на ветеринарни антимикробни средства в животновъдството е възможността за остатъчни количества в храните и суровините от животински произход. Данните от ежегодния контрол, който се извършва от БАБХ показва, че риска за човешкото здраве от консумацията на несъответстващи храни е незначителен. Делът на идентифицираните



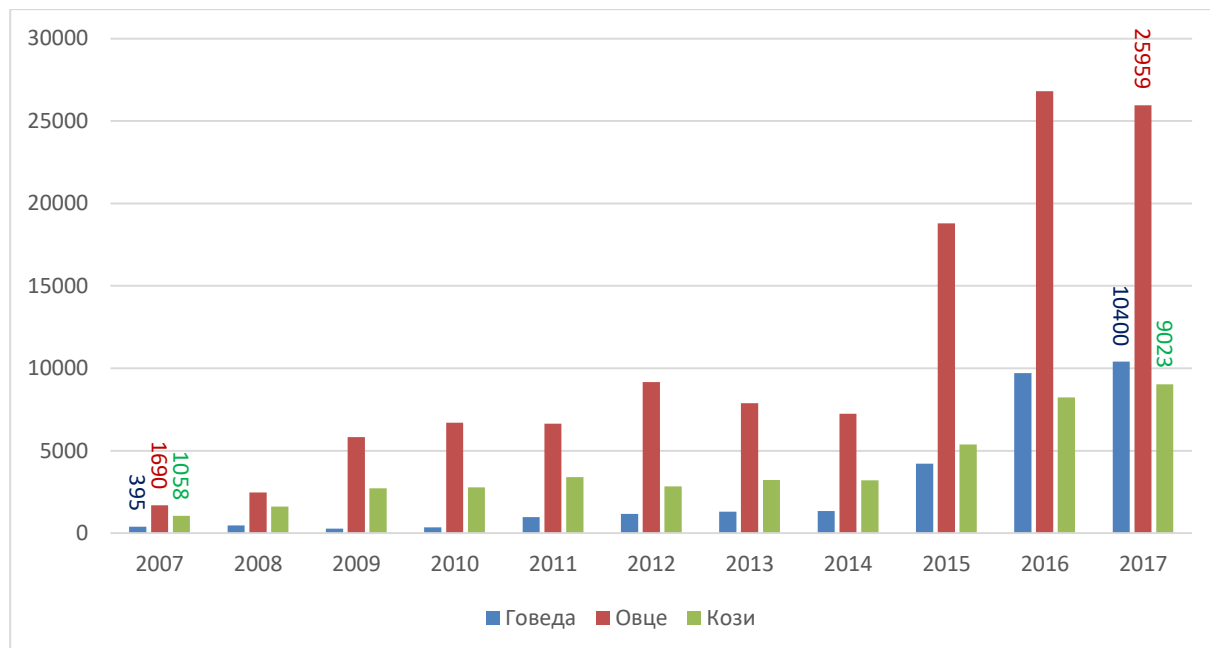
количества антибиотици в храни и суровини от животински произход за периода 2007-2017 г. от общо взетите проби е незначителен.

Употребата на продукти за растителна защита в земеделието показва тенденция към нарастване през последните години, макар и под средните европейски равнища. Пестицидният отпечатък в България е сред най-ниските в Европейския съюз. В дългосрочен план, следва да се оцени и предотврати риска от нецеленасочено използване на ПРЗ с цел да се избегнат негативните последици върху качеството на околната среда, както и здравето на потребителите, заради консумацията на хранителни продукти с наличие на остатъчни количества от пестициди. По отношение на използването на минерални торове се забелязва, че България все още е с малък азотен отпечатък, което не представлява риск за замърсяване на околната среда и здравето на хората. Забелязва се обаче тенденция към увеличението на използваните азотни торове на единица площ, което може да създаде в бъдеще риск от замърсяване на водите с нитрати.

Насърчаване и подпомагане на биологичното земеделие, както и на научните изследвания в тази посока

Биоземеделието е един от секторите, които най-добре отговарят на целите на Общата селскостопанска политика (ОСП) и Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) – икономическа ефективност, опазване на околната среда и социална отговорност. Статистиката показва, че биологичното производство (БП) пряко реагира на помощите под формата на субсидии за неговото развитие. Според данни на Евростат през 2017 г. площите с БЗ в България са се увеличили 10 пъти в сравнение с 2007 г. - или с 12 000 хектара средногодишно. За сравнение през 2017 в Румъния данните показват, че за периода 2007-2017 г. площите с БЗ са се увеличили 1,97 пъти - т.е. темповете на нарастване на площите с БЗ у нас са многократно по-високи в сравнение със средните темпове на нарастване за ЕС-28, както и с темповете на нарастване на площите в нашата съседка Румъния.

Фиг. 9.1. Биологично животновъдство, брой основни животни





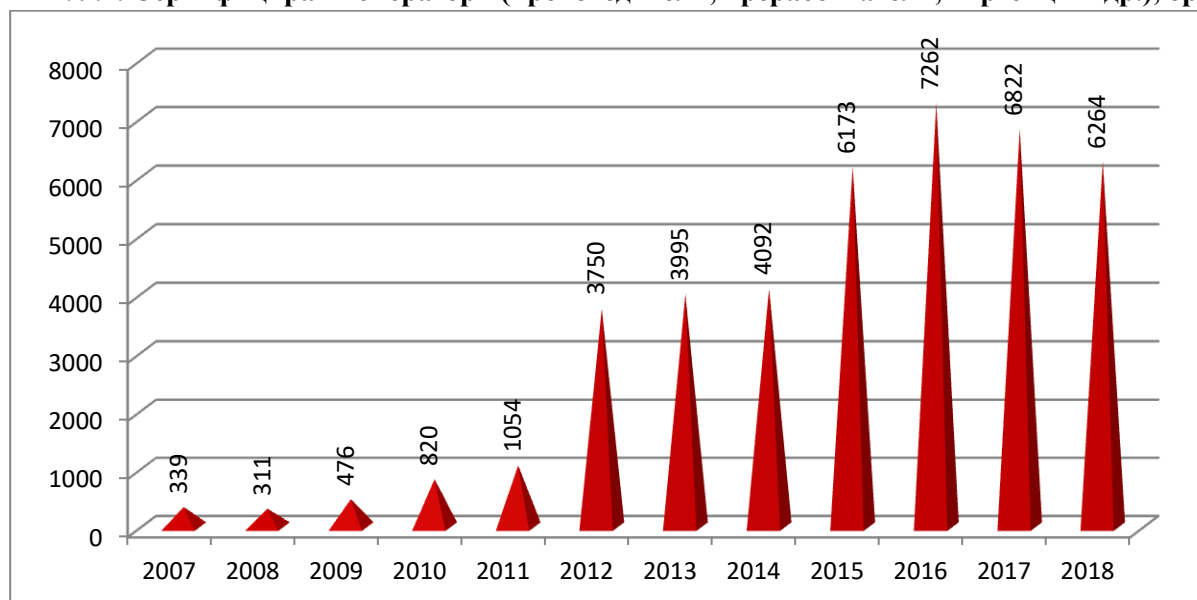
Източник: Евростат.

* Животни в период на преход и животни, преминали периода на преход

Броят на овцете се е увеличил съответно над 15 пъти между 2007 г. и 2017 г., достигайки 25 959 броя през 2017 г. или 15,4 пъти; на говедата над 26 пъти до 10 400, като млечните крави са 1/3 от тях, а пчелните семейства от 7 пъти до 250 434, което представлява около 1/3 от всички пчелни семейства в страната. През 2015 г. България се превръща в лидер на ЕС по отношение на брой пчелни семейства в БЗ, което е обективна предпоставка за увеличаване на производството на биологични пчелни продукти.

Биопроизводителите у нас са се увеличили и благодарение на приоритетното подпомагане по инвестиционните подмерки 4.1. „Инвестиции в земеделски стопанства“ и 4.2. „Инвестиции в преработка/маркетинг на селскостопански продукти“. По тези подмерки се дадоха допълнителни точки за биопроизводители, в това число и на току-що поели ангажименти в БЗ, което привлече нови оператори към БЗ.

Фиг. 9.2. Сертифицирани оператори (производители, преработватели, търговци и др.), брой



Източник: Евростат и МЗХГ.

Откроява се нуждата от интервенции за насърчаване не само поемането на агроекологични ангажименти и сертифицирането на земеделски площи, но и подобряване на ефективността на биологичното производство, увеличение на обемите произведени биологични стоки, усилия за насърчаване на преработването на продукцията. В този смисъл бъдещите политики за развитие на биологичното производство в България биха били по-ефективни ако: осигурят финансово подпомагане на земеделските стопани, които развиват ефективно биологично производство; насърчават навлизането на квалифицирана работна сила в сферата на биологичното производство и преработка; подпомагат дейността на производителите на биологични семена и посадъчен материал. Наблюдава се дефицит по отношение на връзката между науката, бизнеса и администрацията, изразяваща се в липса на синхрон и обща визия за развитие на научните изследвания, биологичното производство и държавните политики и



приоритети за развитие на селското стопанство, науката и икономиката. Липсва интегрирана система за консултации по биологично земеделие на национално ниво, а приложните научни изследвания и технологии за биологично производство в България не са достатъчно популяризирани сред практикуващите биоизземелие. Като резултат е налице недостатъчно познаване на същността, методите на производство и философията на биологичното земеделие сред земеделски производители.

Ето защо, увеличаване нивото на съвременни знания, насърчаване прилагането на научните достижения и технологични иновации в биологичните ферми в България, както и продължаващото професионално обучение (както на учени, студенти и ученици, така и на самите биологични оператори) са съществени фактори за устойчивото развитие на сектора, които изискват конкретни мерки и действия.

Подобряване на контрола (лабораторна дейност), пазарна организация, реализация и маркетинг в конвенционалното и биологичното производство

Липсата на доверие в сектора задържа реализацията на българските биопродукти, тъй като успешните продукти на пазара в момента са от други държави, в които има доверие. Доверието е в конкретни марки, а не към целия сектор. Ето защо е необходимо подобряване и създаване на нови лаборатории в страната за тестване на първична биологична земеделска продукция и на преработени биологични суровини и продукти.

Съществува необходимост от създаване на независими специализирани места (къси вериги на доставка) за биологична продукция в големите градове. Необходимо е да се предприемат мерки малките стопанствата да се обединят, като се създадат условия за развиване на селскостопански бизнес с биологични продукти. Безспорно важно е биологичното производство да расте – като площи, брой животни, брой оператори и произведена продукция. Но не по-малко важно е обаче тази продукция да намери съответната реализация – било то на вътрешния или външния пазар, в суров или преработен вид.

Таблица 9.1. Пазар на биологични храни в България

	2009 г.
Дистрибутори и търговци	14
Общ брой биопродукти, в т.ч.:	733
хранителни продукти	657
други продукти	76
произведени в България	54 (7,6%)
Общ брой магазини	1 801
Общ оборот в лева	7 566 000

Източник: Vitosha Research, 2009.

В тази връзка възниква необходимост от промотиране на европейски и национални програми за биоизземелие; осигуряване на информация за възможности за пазарна реализация на био продукцията, както и за мерките по ПРСР или по други програми, подходящи за кандидатстване за биооператорите; промоционални кампании за конкурентни биопродукти; стимулиране на представянето на български щандове на международни изложения.



По отношение на конвенционалното производство се наблюдава необходимост от засилване на пазарната ориентация на производителите, повишаване на степента на тяхната организираност и възможност да реализират продукцията си чрез къси вериги и достъп до веригите с цел потребители да могат лесно и с ниски разходи да имат достъп до свежа и качествена храна. Това изисква значителни разходи, за да може производителите да отговарят на завишени изисквания за планиране, производство, обработване на насажденията, събиране и реализация на продукцията.

Насърчаване потреблението на биологични продукти чрез повишаване доверието на потребителите и включването им като задължителен елемент от веригата на предлагане на храни в частни и обществени заведения, в детски градини, училища, социални и здравни заведения.

Биологичното производство може да допринесе не само за устойчиво производство, но и за устойчиво потребление – като се формират и променят нагласите на потребителите и поведението им в по-широк аспект. Целта е да се акумулира ефекта не само от промотиране и подпомагане на производството, но и от потреблението на биологични продукти което е в полза на самите био производители.

През последните години се утвърждават нови канали за продажба в цялата търговска мрежа. Все повече супермаркети, малки магазини и бензиностанции започват да продават биологични продукти. Консолидира се мрежата от специализирани магазини за биологични продукти и храни и специализирани форми на маркетинг. Липсва информация за нуждите на потребителите на биологични продукти: какви продукти по-конкретно търсят. В тази връзка е необходимо да се продължи да се актуализира нормативната уредба и политика в подкрепа на биологичното земеделие, производство и потребление.

Подобряване качеството на храните, насърчаване консумацията на здравословна храна, повишаване информираността на потребителите, относно етикетването на храните и засилване контрола при внос на суровини и храни.

Решаването на този проблем е свързано до голяма степен с включване в ежедневната диета на здравословни и качествени храни (пресни плодове и зеленчуци, източници на високостойностни в биологично отношение протеини - млечни и месни продукти, яйца и др.) Друго предизвикателство по отношение на здравословното хранене на българина е консумацията на млечни продукти със съдържание на растителни мазнини и палмово масло. По данни на МЗХГ, за периода 2007-2018 година, млечните продукти със съдържание на растителни мазнини нарастват значително, а през 2014 година - близо три пъти. От 2014 година се наблюдава намаление на количеството такива продукти, като най-драстично е намалението през 2018 г. спрямо предходните три години. Намалението в произведените количества от една страна се дължи на промяната в нормативната уредба, която цели да ограничи използването на растителни мазнини, като задължават производителите да разграничат производствените си обекти така, че да отделят тези за производство на млечни продукти с имитиращи продукти, различни от млечните. Една от целите на ниво ЕС е максимално да се ограничи използването на



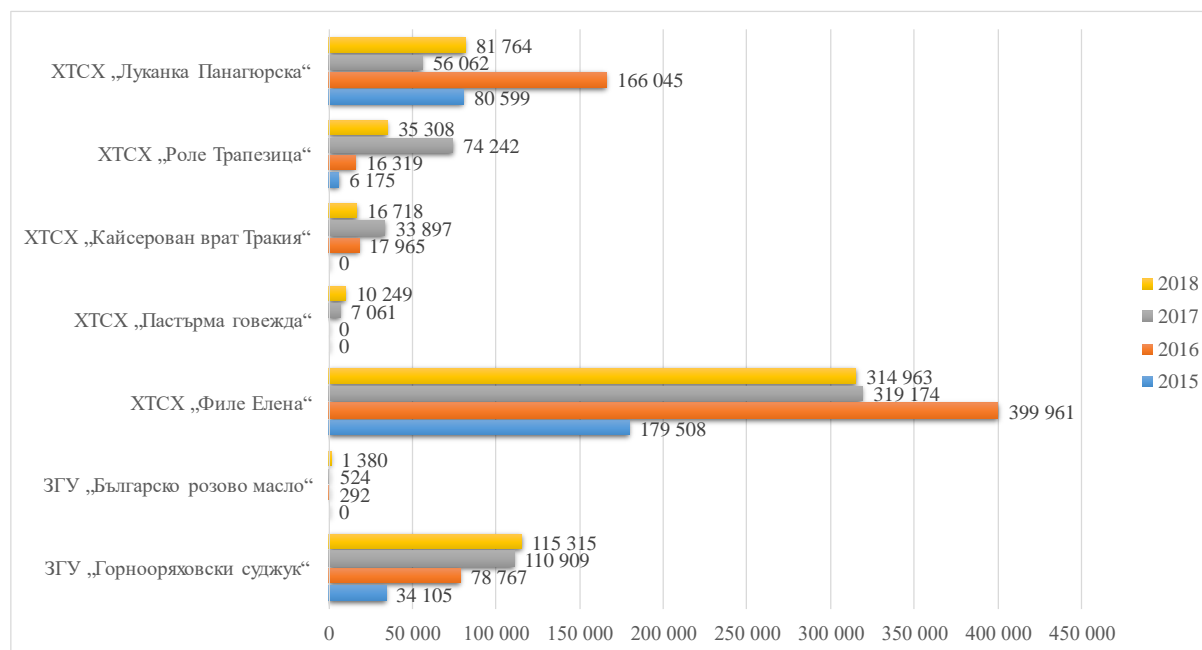
трансмазнините в храните - до 2 гр. промишлено произведени трансмазнини на 100 гр. от мазнините в храните, предназначени за крайния потребител.

Налице е повишаване на доверието на българските потребители към употреба на храни с доказано качество от специализирани държавни или други акредитирани независими органи, като изискват повече информация и доказателствата за здравословните качества на храните. Потребителите стават все по чувствителни към състава и качеството на храната, която консумират и това трябва да се насърчава, чрез механизми за подобряване качеството на храните. Нараства и интересът на потребителите към консумацията на храна с доказани здравословни качества. Повишаване информираността на потребителите относно етикетирането на храните ще доведе до консумиране на по-качествени и по здравословни храни и ще повиши тяхното доверие в производителите на храни. Остатъчни вещества от пестициди над максимално допустимите граници се забелязва основно във вноса на храни и суровини от трети страни, което предполага, че е важно усилията на контролните органи да се засилят в тази посока.

Подкрепа на производителите по схемите за качество на селскостопански продукти и храни.

По данни на МЗХГ от 2015г. броят на българските предприятия, участващи в схеми за качество постепенно и устойчиво се повишават – от 20 през 2015 г. до 30 през 2018 г. Обемът на производството на продукти, обхванати от схемите за качество също отбелязва повишение и от 300 тона през 2015 г. нараства до 579 тона през 2018 г.

Фиг. 9.3. Количество произведени продукти със ЗНП, ЗГУ и ХТСХ, (кг)



Източник: МЗХГ.

Повишаването на интереса към качествени и традиционни храни, създава търсене на селскостопански продукти и храни с разпознаваеми специфични характеристики, по-специално свързани с географския им произход. Производството на традиционни местни продукти и тяхното промотиране на пазара е обусловено от нарастване на потребителския интерес към



храни с гарантиран произход и качество. Чрез използване на схемите на качество съгласно Регламент (ЕС) 1151/2012 относно схемите за качество на селскостопански продукти и храни се гарантира опазването на разнообразието от автентични продукти, които биха изчезнали при обичайната пазарна среда. Стимулирането на местните производители от страна на държавата да регистрират продукти по схемите за качество ще позволи достъп до по-големи пазари и увеличаване на обема на продукцията, повишаване цената на продуктите и улесняване на сътрудничеството с други производители, включително и чрез изграждане на ефективна група на производителите на съответния продукт. В тази връзка съществува необходимост от насърчаване на схеми за качество на селскостопански продукти и храни с цел предоставяне на техническа помощ на групите производители на продукти със ЗНП/ЗГУ/ХТСХ при изготвянето на продуктова спецификация, както и за подкрепа на българските земеделски производители за популяризиране, комуникация и маркетинг на тези храни. В обхвата на тази необходимост попадат и производителите на незадължителния термин за качество „планински продукт“. Планинските райони имат специфични климатични и географски особености и се характеризират със застаряване на населението и негативна тенденция за обезлюдяването му. Стимулирането на дейности, свързани с производството на продукти в планинските райони, биха предизвикали местното население активно да участва в схемата за термина за качество „планински продукт“. Това ще доведе до активизиране на местната икономика, а потребителите ще имат възможност да се възползват от продукти с гарантиран произход от планински райони.

Подобряване отглеждането на животните

БАБХ извършва ежегодни проверки за съответствие на животновъдните обекти с изискванията на хуманното отношение към животните на базата на одобрен годишен план. Анализът обхваща несъответствия във фермите за селскостопански животни, както и по време на транспорт. За постигане на подобряването на хуманното отношение при отглеждането на животните се прилагат мерки за стимулиране на стопаните при поемане доброволни ангажименти при отглеждане на животните надхвърлящи заложените стандарти, като се упражнява контрол от компетентната структура. Действията за подобряване на хуманното отношение към животните са успешни в някои области, но съществуват и слабости, които могат да бъдат на ниво стопанствата (рутинното купиране на опашките на свинете, по време транспорта и клането).

Силното увеличаване в последните години на индустриалното животновъдство и конкурентния натиск върху Европейските пазари от вноса на животинска продукция с ниски или без никакви стандарти за благосъстояние на животните са предизвикателство за необходимостта от подобряване на хуманното отношение към животните. Хуманното отношение засяга непряко безопасността на храните (поради тесните връзки между доброто състояние на животните, тяхното здраве и пренасянните чрез храната заболявания).

Биологичната сигурност е неизменен компонент от мерките прилагани за осигуряване на благосъстоянието на животните в животновъдните обекти. Във връзка със зачестилите прояви на силно заразни заболявания при животните в страната след 2016 г., като Заразен нодуларен дерматит, Високопатогенна инфлуенца (грип) по домашните птици, Чума по дребните преживни и Африканска чума по свинете се идентифицира невъзможност на някои малки ферми, както и



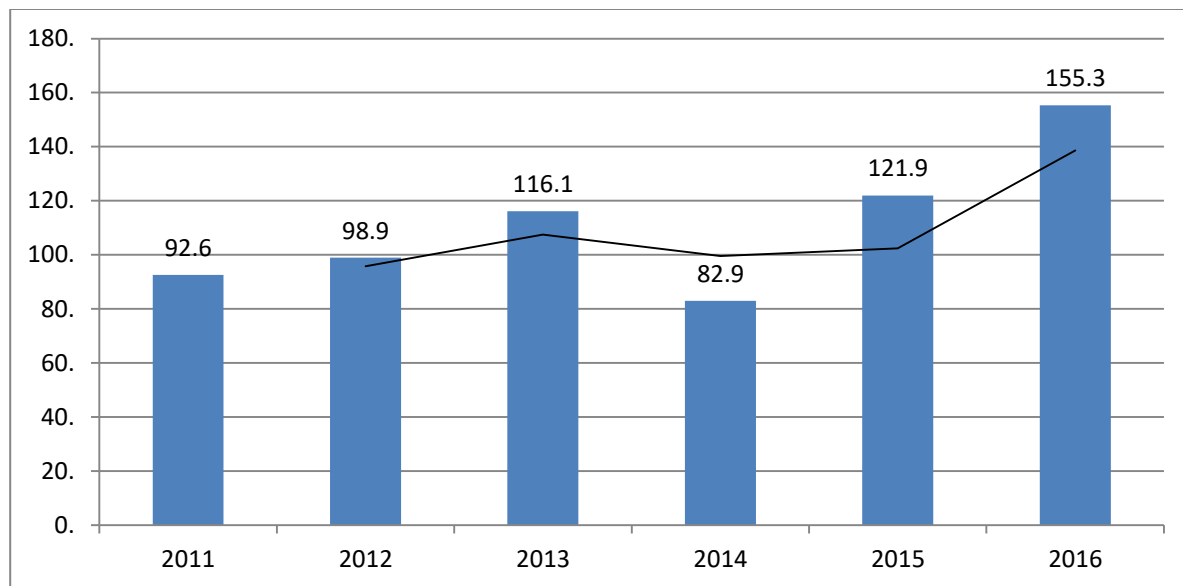
на повечето обекти тип „лично стопанство“ да изпълнят изискванията за биосигурност, с което компрометират здравния статус и биологичната сигурност на другите обекти с оглед на постоянната опасност от разпространение на заразни заболявания на територията на България и съседните държави. Това определя необходимост от засилване на мерките за постигане на по-високи нива на биосигурност в малките ферми и обектите тип „лично стопанство“.

Намаляване употребата на антимикробни средства в селското стопанство.

Проблемите със здравния статус на животните са сериозен риск за качеството и безопасността на произвежданите продукти и поради завишена употреба на антимикробни средства за борба с болестите по животните. Основен риск, свързан с употребата на ветеринарни антимикробни средства в животновъдството освен опасността от остатъчни количества в храните е създаване на антимикробна резистентност. Антимикробната резистентност или резистентността, която микробите развиват към антимикробните лекарствени средства, които преди са действали ефективно върху тях, представлява все по-нарастваща заплаха за здравето в световен мащаб. Европейската комисия е поставила като приоритет борбата с антимикробната резистентност и ще осигури целеви средства за изпълнение на инициативи и мерки в тази насока, с възможност за изграждане на единна електронна система за вписване и проследяване на вноса, производството, търговията и съхранението на ветеринарномедицински продукти и медикаментозни фуражи, както и тяхното приложение върху животните, което ще позволи по-ефективен контрол върху употребата на ВМП.

За намаляване употребата на антимикробни средства допринасят и инициативите за осигуряване на биосигурност и високи стандарти за хуманно отношение, спазване на добрите животновъдни практики, и изготвяне и прилагане на планове и стандартни оперативни процедури за всеки обект, свързани с профилактика и контрол на болестите и стимулиране преференциална употреба на други типове ветеринарномедицински продукти, в случаите в които е приложимо, като например ваксини, пробиотици и пребиотици, включително инактивирани имунологични ветеринарни лекарствени продукти съгласно чл. 2, параграф 3 от Регламент (ЕС) 2019/6. Всички тези мерки трябва да бъдат подкрепяни с всички възможни политики и стимулирани с осигурени допълнителни финансови средства, тъй като са в основата на превенцията на редица здравни заплахи и по-този начин ще осигурят по-безопасни и по-висококачествени храни.

Фиг. 9.4. Продажби на ветеринарни антимикробни препарати (mg/PCU)

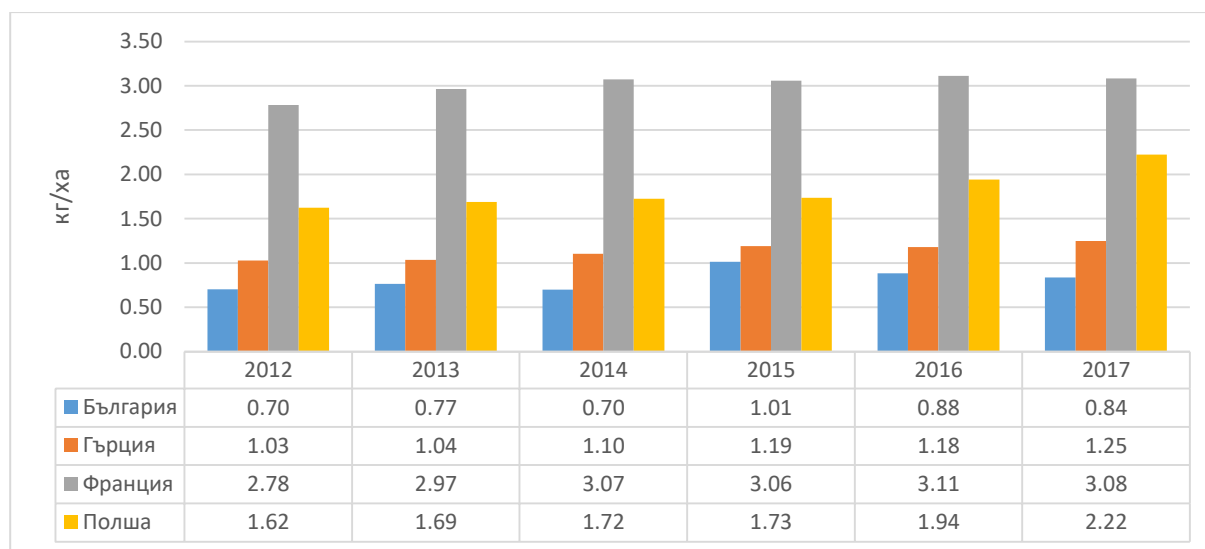


Източник: Европейска система за надзор на употребата на ветеринарни антимикробни средства.

Интервенции за подобряване използването на торове и продукти за растителна защита в земеделието и повишаване ефективността на контрола на пазара и контрола върху употребата на ПРЗ и торове

Анализът на пестицидния отпечатък в България разкрива, че през 2012 г. България използва 0,70 кг/ха пестициди, което я поставя сред страните с най-малко закупено количество в ЕС-28, като тази тенденция се запазва и през 2017 г., като увеличението е незначително. Най-високо ниво на пестицидния отпечатък за България се наблюдава през 2015 г. когато достига 1кг/ха ИЗП.

Фиг. 9.5. Общ пестициден отпечатък за България и избрани страни измерен като кг/ха ИЗП



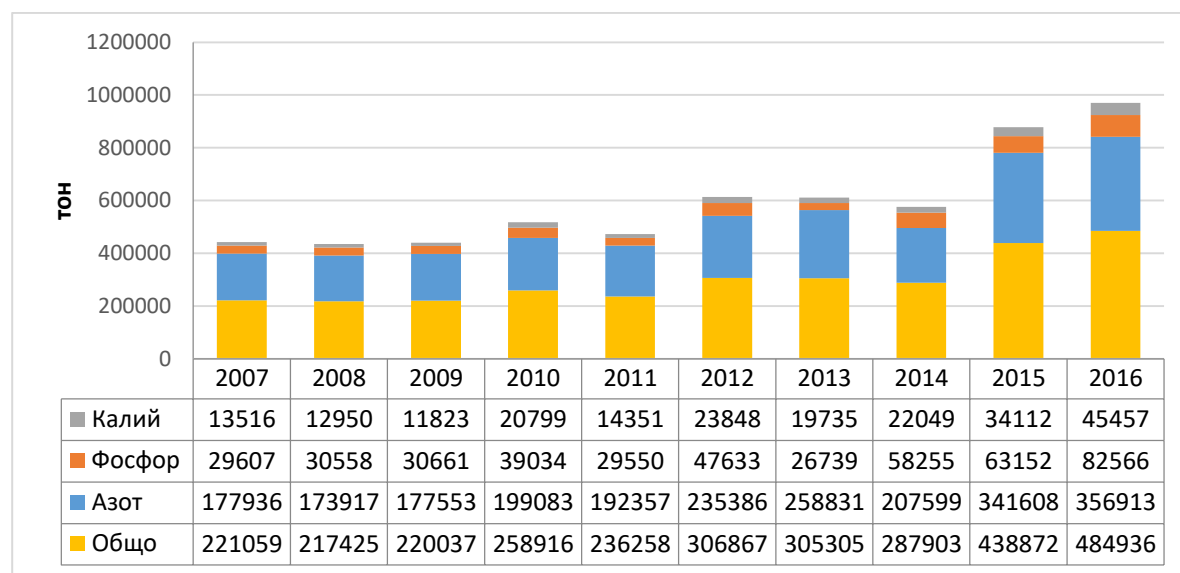
Източник: Евростат.

Следва да се постави фокус върху целенасоченото прилагане на пестициди - да бъдат селективни по отношение на целта и да имат минимални странични ефекти върху здравето на



хората, полезните организми и околната среда. Насърчаването на внедряването на интегрирани системи за управление на вредителите и на алтернативни подходи или методи за защита на растенията ще намали необходимостта от използването на по-големи количества продукти за растителна защита. Нарастващото по света население увеличава търсенето на храни и изисква от производителите да увеличават добивите като същевременно се опазва максимално околната среда. Използването на интегрирани системи за управление на вредителите би могло да доведе до устойчиво земеделие в дългосрочен план, при което едновременно се опазва околната среда и се доставят достатъчни количества безопасни и качествени храни.

Фиг. 9.6. Употребени количества минерални торове в земеделието, тонове



Източник: ИАОС

България все още е с малък азотен отпечатък, което не представлява риск за замърсяване на околната среда и здравето на хората, но фосфорният баланс показва отрицателни стойности. Брутният баланс на фосфора в България е намалял два пъти, от -3 на -6 кг/ха годишно, което означава че се увеличава дефицита на фосфор в почвата. В България дефицитът на фосфор оказва въздействие най-вече върху деградация на почвата поради недостиг на хранителни вещества, но не представлява риск за здравето на хората и замърсяването на храните. Небалансираното торене обаче може да окаже негативно въздействие върху качеството на почвите и продукцията. Прецизното земеделие се очертава да бъде един интелигентен подход за управлението на производството, което да води до оптимална продукция и опазване на ресурсите. По отношение на използването на минерални торове, този подход ще позволи да се определят конкретните срокове и количество на торене, ще позволи внасянето на торове на точков принцип, както и предвиждането и прогнозирането на болестите. Насърчавайки прецизното земеделие като подход на управление на стопанството ще се повиши ефективността на производството, ще се подобри качеството на продукцията, ще се опазват почвата и водните ресурси



ОБЩА ЦЕЛ МОДЕРНИЗИРАНЕ НА СЕКТОРА ЧРЕЗ СТИМУЛИРАНЕ И СПОДЕЛЯНЕ НА ЗНАНИЯТА, ИНОВАЦИИТЕ И ЦИФРОВИЗАЦИЯТА В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ И НАСЪРЧАВАНЕ НА ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ В ПО-ГОЛЯМА СТЕПЕН

СИЛНИ СТРАНИ

1. Системата за споделяне на знания и иновации в селското стопанство на страната (ССЗИСС) включва разнообразни и добре развити научни, университетски, частни и професионални организации.
2. Селското стопанство е единственият отрасъл, за който са изградени и обществено финансирани специални структури за научно обслужване - ССА и НССЗ.
3. Относителният дял на учените, докторите и докторите на науката в аграрните НИРД нараства.
4. Броят на признатите нови сортове и хибриди растения и породи животни, утвърдени технологии е значителен.
5. Професионалното образование в областта на селското и горско стопанство се осъществява в голям брой средни и висши училища.
6. Увеличава се броят и се разширява тематиката на предоставените консултации на земеделските производители.
7. Наличие на безплатна и достъпна помощ за земеделските производители чрез НССЗ.
8. Възможност за участие на земеделските стопани в мероприятия от различен вид, свързани с трансфер и разпространение на знания и иновации.
9. Частни консултантски организации са активни в подготовката на бизнес-планове и проекти по инвестиционните мерки.
10. За почти всички видове иновации се наблюдава засилен интерес към внедряване от производителите.
11. Провеждат се многочислени мероприятия, свързани с цифровизирането на земеделието.
12. Предприемат се значителни мерки за цифровизация на аграрната администрация в страната, което води до повишаване на ефективността и подобряване на обслужването.

ВЪЗМОЖНОСТИ

1. Ролята на бюджетното финансиране на аграрни НИРД относително се повишава.

СЛАБИ СТРАНИ

1. За системата за знания и иновации в селското стопанство на страната няма достатъчно официална или друга надеждна информация. Системата за споделяне на знания и иновации в селското стопанство на страната (AKIS) не функционира в пълна степен.
2. Делът на университетския и частен (бизнес) сектор на аграрните НИРД е незначителен.
3. Влошена кадрова осигуреност и възрастова структура на НИРД в аграрната сфера.
4. Материално-техническото оборудване в ССЗИСС изостава от световните стандарти.
5. Ниско качество на образованието и недостатъчна адаптивност на училищата към потребностите на бизнеса.
6. Болшинството от мениджърите на земеделски стопанства са единствено с практически опит и без никакво земеделско обучение.
7. Липсата на финансови средства, нежелание за поемане на риск и недостатъчна квалификация у фермерите затруднява навлизането на иновациите.
8. В много области консултантската дейност се извършва от ограничен брой частни организации.
9. Едва 5% от производителите в планинските райони на страната реално ползват компютърни програми в управлението на стопанствата.
10. Съществуват големи различия в достъпа до интернет на домакинствата в гъсто населените и селските райони.
11. Голяма част от връзките в ССЗИСС не са ефективни.
12. Степента на внедряване на нови методи на производство, форми на организация и маркетинг, технологии на прецизно земеделие и автоматизация на процесите е незадоволителен.
13. Съществува значителна диференциация в използването на съвети и консултации и внедряването на иновации в отделните подотрасли на селското стопанство, в земеделските стопанства от различен юридически тип и размери, и в различните райони на страната.
14. Няма достатъчна информация сред фермерите и организациите на земеделските производители за постиженията и „готовите“ иновации на родните институции.
15. Малка част от подпомогнатите стопанства въвеждат нови технологии или продукти.
16. Близо половината от земеделските стопани не са запознати със същността на цифровото земеделие, а само 14% използват съвременни цифрови технологии.

ЗАПЛАХИ

1. Разходите за НИРД в селскостопанските науки значително намаляват както абсолютно, така и като относителен дял.



<p>2. При достатъчни стимули и изгоди частният сектор активно се включва в аграрните НИРД.</p> <p>3. Наличие на значителна обществена подкрепа и финансиране за „Трансфер на знания и действия за осведомяване“, „Консултантски услуги, управление на стопанството и услуги по заместване на стопанството“ и „Сътрудничество“.</p> <p>4. Модернизацията на земеделските стопанства е важно направление от обществената подкрепа за отрасъла.</p> <p>5. Приета е Стратегия за цифровизация на земеделието и селските райони на Република България, която цели да превърне българското селско стопанство във високо технологична, устойчива, високо продуктивна и атрактивна сфера.</p> <p>6. Съществува голям потенциал за повишаване на ефективността при адекватна подкрепа и модернизиране на ССЗИСС.</p> <p>7. Европейската и световна ССЗИСС предоставя големи възможности за бърз и ефективен трансфер на знания и иновации.</p> <p>8. Стимулиране на обмена на знания с практическа насоченост по отношение на мениджмънта, знания за опазване на околната среда, специфики за отглеждането на култури/животни.</p> <p>9. Оценка на резултатите от научените уроци и приложената мярка за иновации с цел правилно таргетиране и разширяване на подпомагането в следващия програмен период.</p>	<p>2. Разходите за иновационна дейност са високи, което води до високи цени на иновативните технологии и продукти.</p> <p>3. В страната не е изградена ефективна структура за организация на ССЗИСС, а съществуващите национални и регионални ССЗИСС не са достатъчно свързани помежду, за да подкрепят ефективно интерактивните иновации. Болшинството от внедряваните иновации в страната са „внос“ от чужбина, поради липса на ефективни решения в родните институти и университети.</p> <p>4. Нормативни ограничения за реализиране на публично-частно партньорство между научните центрове и агробизнеса.</p> <p>5. България значително изостава от останалите членки на ЕС по отношение на навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото.</p> <p>6. Изпълнението на мярка 16.1 от ПРСР 2014-2020 г. изостава, в сравнение другите европейски страни.</p> <p>7. Нараства конкуренцията със световни доставчици на нови знания и иновации в аграрната сфера.</p>
--	---



ОБЩА ЦЕЛ МОДЕРНИЗИРАНЕ НА СЕКТОРА ЧРЕЗ СТИМУЛИРАНЕ И СПОДЕЛЯНЕ НА ЗНАНИЯТА, ИНОВАЦИИТЕ И ЦИФРОВИЗАЦИЯТА В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ И НАСЪРЧАВАНЕ НА ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ В ПО-ГОЛЯМА СТЕПЕН

Системата за споделяне на знания и иновации в селското стопанство (ССЗИСС) на страната се състои от разнообразни и многочислени организации, за чиято дейност и комплексни взаимоотношения няма достатъчно информация, което силно затруднява анализа и управлението ѝ. Голямата част от връзките между участниците в ССЗИСС не са ефективни, което не позволява да се реализира големия потенциал за подобряване на научно-технологичното ниво на сектора.

Разходите за аграрни НИРД значително намаляват както абсолютно, така и като относителен дял в общите разходи за НИРД в страната. Влошава се и кадровата осигуреност на аграрните НИРД поради значително намаляване на персонала и техният относителен дял в общо заетите с НИРД. Най-значим сектор на селскостопанските НИРД е държавният, в който се влагат над 80% част от общите разходи за НИРД в отрасъла. Разпределението на разходите в основните сектори за аграрни НИРД се различава съществено от другите страни на ЕС, в които има силно развит сектор висше образование и частен (бизнес) сектор. Аграрните НИРД у нас основно се финансират от държавния бюджет, като ролята на бюджетното финансиране относително се повишава.

Селското стопанство е единственият отрасъл, за който е изградена и обществено финансирана специална структура за научно обслужване – ССА. Някои от звената на ССА управляват значителни поземлени и др. ресурси, но материално-техническата база на по-голямата част от тях е морално и физически остаряла. Собствените приходи и постъпващите средства от международни програми и споразумения, дарения и помощи от варират в големи граници и намаляват. Въпреки „реформите“ на системата за аграрни изследвания в страната не е изградена ефективна структура за организация на НИРД и системи за обществено финансиране на дейността, координиране и оценка на научноизследователската дейност, оценка и стимулиране на научните работници и защита на интелектуалната аграрна собственост. Общите тенденции и проблеми в развитието на аграрните изследвания в университетите и БАН са подобни на тези в ССА.

Професионалното образование в областта на селско и горско стопанство се осъществява в голям на брой средни и висши училища. Дискусиите, свързани с (ниското) качеството на образованието и неефективната адаптация на училищата към потребностите на бизнеса са на дневен ред. В резултат на предприетите обществени мерки делът на преминалите пълно селскостопанско обучение мениджъри нараства, но въпреки това почти 93% от всички са единствено с практически опит и без никакво земеделско обучение.

Поддържането на специализирана НССЗ е основен приоритет на държавата като всички консултации са безплатни за земеделските производители. Нараства броят, и се разширява тематика и формите на предоставените консултации и съвети. Мнозинството от консултираните стопанства са малки по размер и потенциални земеделски



производители. Научни институти, университети, професионални и частни организации също са активни в предоставянето на консултации на фермерите.

Нараства броят на предоставените консултации от НССЗ, и се разширява тяхната тематика и форми. Консултираните от НССЗ потенциалните земеделски производители заемат преобладаващ и нарастващ дял. Научни институти, университети, професионални и частни организации също са активни в предоставянето на консултации на фермерите.

Модернизацията на земеделските стопанства е важно направление от обществената подкрепа за българските стопанства. Степента на внедряване на нови методи на производство, форми на организация и маркетинг, технологии на прецизно земеделие, автоматизация на процесите и цифровизация е незадоволителен. Съществува значителна диференциация във внедряването на иновации и цифровизация в отделните подотрасли, в земеделските стопанства от различен юридически тип и размери, и в различните райони на страната. Следователно съществува голям нереализиран потенциал за организационно, технологично, дигитално и продуктово обновяване на отрасъла, и необходимост от обществена подкрепа.

Система за споделяне на знания и иновации в селското стопанство

Системата за споделяне на знания и иновации в селското стопанство (ССЗИСС) или AKIS на страната се състои от разнообразни и многочислени организации, които участват в процеса на генериране, споделяне, разпространение и внедряване на знания и иновации в отрасъла. Освен различните по тип фермери и земеделски стопанства, в тази сложна система са включени научни институти, университети и училища, служба за съвети в земеделието, частни консултанти, специализирани фирми за консултации, обучения и иновации, професионални организации на земеделски производители, неправителствени организации, доставчици на техника, химикали и иновации, хранителни вериги, преработватели и износители на селскостопанска продукция, държавни агенции, органи на местната власт, неправителствени организации и групи по интереси, медии от различен вид, международни организации, частни лица и т.н., а така също разнообразни формални и неформални организации (партньорства, мрежи, сдружения, и т.н.) между тях.

Подобно на голяма част от останалите членки на ЕС в страната няма достатъчно официална (статистическа, отчетна и др.) информация за състоянието и развитието на тази комплексна система, за отделните ѝ елементи и за сложните взаимоотношения между участниците в нея. Това налага въвеждане на ефективна система за събиране, систематизиране и анализ на цялостна и представителна информация и данни за състоянието и развитието на ССЗИСС в страната.

Експертна оценка през 2019г.¹ установи, че са високо ефективни връзките между университетите и научните институти, научните институти и НССЗ, НССЗ и земеделските производители, НССЗ и асоциациите на производителите, асоциациите на производителите и земеделските производители, частните фирми и консултанти и земеделските производители. В същото време някои важни за развитието на ССЗИСС връзки не са определени като ефективни от експертите – между отделните

¹ За състоянието, ефективността и развитието на ССЗИСС с участие на 32 ръководители и експерти от научни институти, университети, НССЗ и професионални организации на земеделските производители (ИАИ)

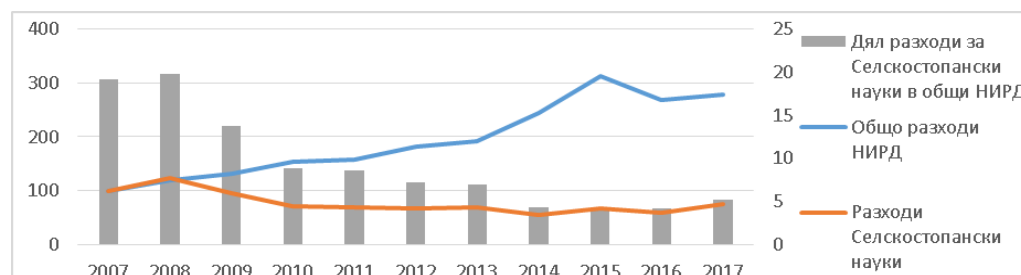


университети, на университетите със земеделските производители и частните фирми и консултанти, на научните институти със земеделските производители и частните фирми и консултанти, на НССЗ с частните фирми и консултанти, на асоциациите на производителите помежду им и с частните фирми и консултанти, между частните фирми и консултанти и между самите земеделски производители. Нещо повече, само 46,9% от експертите са убедени, че връзките между самите научни институти са високо ефективни, което не е добър показател за степента на интеграция и координация на дейността на различните научни институти.

Развитие на научноизследователската и развойна дейност

През последните години разходите за НИРД в селскостопански науки значително намаляват както абсолютно, така и като относителен дял в общите разходи за НИРД в страната. Докато общият размер на разходите за НИРД нарастват почти три пъти след 2007 г., разходите за НИРД в селскостопански науки спадат до 2014 г., след което бележат ръст достигайки три четвърти от първоначалното ниво. Заедно с това значително спада и делът на разходите за селскостопански науки в общите разходи за НИРД на страната. Тези данни показват намаляващата значимост на аграрния сектор за знания и иновации в цялостната система за знания и иновации на страната.

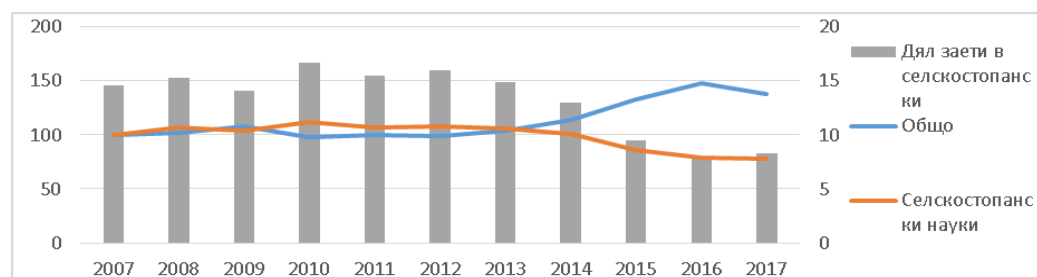
Фиг. 10.1. Разходи за НИРД общо и за селскостопански науки (2007=100)



Източник: НСИ.

След 2007 г. персоналят зает в НИРД, област „Селскостопански науки“, първоначално нараства, след което постепенно намалява до 78% от изходното ниво (Фиг. 10.2.). Това показва влошаване на кадровата осигуреност на НИРД в аграрната сфера през последните години. Успоредно с това се променя и делът на заетите със селскостопански науки в общия брой заети с НИРД.

Фиг. 10.2. Брой на заетите с НИРД общо и със селскостопански науки (2007=100)



Източник: НСИ.

Заедно с влошаване на кадровата осигуреност на НИРД в селскостопански науки, се влошава и материалната, и финансовата осигуреност на заетите в НИРД в селскостопански науки. След присъединяване на страната към ЕС разходите за НИРД



на един зает в селскостопански науки спадат с повече от 45% след което постепенно нарастват, достигайки 96% от равнището през началото на периода. През същия период се наблюдава положителна тенденция за нарастване на средните разходи за НИРД на един зает с НИРД в страната. Финансовата осигуреност на заетите с аграрна НИРД в нашата страна е сред най-ниските в ЕС (Евростат).

Ролята на бюджетното финансиране на аграрна НИРД относително се повишава през периода. Заедно с това, се намалява дялът на бюджетните разходи за НИРД за „Развитие на селското и горско стопанство и риболова“ в общите бюджетни разходи за развитие на НИРД в страната. Дялът на аграрното финансиране на НИРД от държавния бюджет е доста променлив, което показва намалената обществена значимост на аграрните НИРД и неустойчивото им бюджетно финансиране.

Дялът на частния сектор във финансирането на аграрната НИРД е незначителен, като тя съставлява нищожна част (0,05-0,31%) от общите бизнес вложения за НИРД в страната. Това показва, че стимулите за бизнес инвестиции в НИРД в отрасъла са все още малки като цяло, а също така и в сравнение с другите отрасли на икономиката. Това се потвърждава и от факта, че разходите на предприятията за аграрна НИРД все още представляват сравнително малък дял от общите разходи за аграрна НИРД в страната (0,35%-2,5%). Това демонстрира освен липсата на достатъчни стимули (печалба), така и на (кадрови, технически, финансов) капацитет за частни НИРД в отрасъла. За осъществяването в сектор предприятия аграрна НИРД частните (бизнес) инвестиции в аграрна НИРД заемат немалка част от общите разходи за НИРД на предприятията (7,5%-20%). Това доказва, че при достатъчни стимули и изгоди частният сектор активно се включва във финансирането и осъществяването на НИРД в отрасъла. България, е сред страните от ЕС с най-нисък дял на бизнес разходите за аграрни НИРД в общите разходи за аграрни НИРД (Евростат).

Система за аграрни изследвания

Системата за аграрни изследвания в страната включва научни институти на ССА и БАН, аграрни и други университети, частни организации и др. Селското стопанство е единственият отрасъл на икономиката, за който е изградена и обществено финансирана цяла Академия за научно обслужване, обучение и консултации. В състава на ССА влизат 29 научни институти и центрове и 13 опитни станции, в основните направления на аграрните научни изследвания, разположени във всички райони на страната. Някои от звената на ССА управляват значителни поземлени и др. ресурси, като материално-техническата база на болшинството от звената е морално и физически остаряла. Средният брой на научните работници в институтите е малко под 20, а на опитните станции 2,5 (ССА).

В годините след присъединяване към ЕС средногодишните щатни бройки в ССА са намалели с 45% до 1890, а на учените с близо 24% до 531. Заедно с това се подобрява структурата на заетите с НИРД като дялът на учените нараства на малко над 28% от общия брой. Хабилитираният състав (професори и доценти) съставлява малко над половината от всички учени, а докторите и докторите на науката нарастват до почти 80%. Това показва, че квалификационната структура на кадровия състав е много добра и адекватна за посрещане на съвременните предизвикателства на науката и практиката. Наблюдават се неблагоприятни тенденции в развитието на възрастовата структура на



научните работници като делът на младите учени относително намалява (12,1%), за сметка на увеличаване на тези над 60 г. възраст (22%).

Бюджетната „институционална“ подкрепа на ССА е основна за НИРД на научноизследователските институти и центрове. Тя се разпределя предимно на „проектен“ принцип, по приоритети на държавата и ЕС. Наблюдава се значително намаляване на общите разходи и на бюджетните субсидии за научноизследователски институти и центрове. Въпреки намаляването на общия брой на учените, финансовата и материална осигуреност на един учен намалява с 20% (2015 г.), след което се повишава с близо 10% над изходното ниво. Спадът в бюджетните разходи е сравнително по-малък от общото снижаване на разходите, което демонстрира нарастващото значение на бюджетното финансиране на дейността през периода. Това е съпроводено с по-силно ориентиране на цялостната НИРД към стратегическите държавни приоритети, а не към непосредствените нужди на пазара и крайните ползватели на знания и иновации. Капиталните разходи за НИРД са незначителни по размер (0-4%), осъществявани само в отделни години и с понижаващ се размер на един учен. Това възпрепятства модернизирването на материално-техническата база и осигуреността на учените и понижава ефективността на НИРД.

Научните звена и колективи работят по голям на брой научноизследователски проекти, финансирани от ССА, МОН и други национални ведомства и организации. Общият брой на националните разработки варира през различните години, като делът на проектите към ССА преобладава. Колективите на ССА работят и по значителен брой международни проекти, които в различните години представляват от 34,5% до 46,4% от общия брой. Голяма част от тези проекти са многостранни (27,2-35%), което показва активното включване в международното коопериране за съвместно генериране, трансфер и разпространяване на знания и иновации.

Общите тенденции и проблеми в развитието на аграрните изследвания в университетите и БАН са подобни на тези в ССА.

Система за обучение, съвети и разпространение на знанията в селското стопанство

Професионалното образование в областта на селското и горско стопанство обхваща многочислени техникуми, гимназии и центрове за професионална подготовка с лицензирани професии и специалности в областта на селското стопанство, ветеринарната медицина, горското стопанство и хранителните технологии. Техният брой постоянно намалява поради занижен интерес към специалностите, брой на записали и отпаднали ученици и т.н.

Висшето образование в аграрните специалности се осъществява в няколко университета, които предлагат подобни специалности. Броят на студентите по образователно-квалификационни степени „бакалавър“ и „магистър“ в „Аграрни науки, горско стопанство и аквакултури“ и „Ветеринарна медицина“ нараства през периода, което показва стремежа на много млади хора да повишават образованието си в аграрната област.

Не съществува информация каква част от завършилите аграрните специалности в професионалните и висши училища работят в аграрната сфера. Добре известно е, че малка част от завършилите висше образование работят впоследствие по специалността си. Нещо повече, дискусиите свързани с (ниското) качеството на образование и



ефективността на адаптация на училищата към потребностите на бизнеса постоянно са на дневен ред.

Данните за селскостопанско обучение на мениджърите на земеделски стопанства показват, че през 2010 г. едва 1,3% от мениджърите на фермите са преминали през някаква форма на обучение през последните 12 месеца, като по този показател България е след най-изоставащите в ЕС (Евростат). В резултат на предприетите мерки през периода 2010 г.-2013 г. дялът на преминалите пълно селскостопанско обучение мениджъри нараства от 0,83% до 5,8%. В края на Първия програмен период за прилагане на ОСП почти 93% от всички мениджъри на стопанства са единствено с практически опит и без земеделско обучение. Болшинството от страните на ЕС значително ни превъзхождат по обученост на мениджърите.

Поддържането на специализирана НССЗ е основен приоритет на държавата като всички консултации са безплатни за земеделските производители. Нараства броят, и се разширява тематика и формите на предоставените консултации и съвети от НССЗ. Потенциалните земеделски производители заемат преобладаващ и нарастващ дял от консултираните от НССЗ (НССЗ). Мнозинството от консултираните стопанства са малки по размер, и отглеждащи зърнено-житни, зърнено-бобови и маслодайни, други полски култури и смесени култури. Консултациите, свързани с възможностите за подпомагане на стопанствата с мерките от ПРСР заемат преобладаваща част.

Научни институти, университети, професионални и частни организации също са активни в предоставянето на консултации на фермерите.

Система за внедряване на аграрни иновации

Според проучване от 2014 г., най-силен интерес към внедряване на иновации от производителите се наблюдава по отношение прилагането на нови машини, техника и оборудване (56,5%) (ИАИ). Подобна тенденция съществува по отношение на внедряването на новите производствени технологии, при които общият дял на тези, които твърдо са решили и имат положително отношение към това нововъведение е 47,8%. Изключение се наблюдава при формираните нагласи да се отглеждат нови сортове култури (31,2%), и в областта на прилагане на нови методи за лечение на животните (5,7%).

Образователната степен има най-значително влияние върху потенциалната ориентираност към иновациите в земеделието. С по-висока иновационна активност са по-младите земеделски стопани и мъжете. Търговските дружества проявяват най-голяма заинтересованост към внедряването на иновации. С най-висока степен на иновационна активност са производителите, които съчетават основната дейност със свързани дейности. В зависимост от производствената им специализация с най-висока е ориентацията към нововъведенията са земеделските стопанства от смесен тип. В най-голяма степен необходимост от въвеждането на иновации е осъзната при малките и едрите ферми.

Факторите, които най-силно мотивират фермерите да въведат иновационно решение са получаването на по-високи добиви и реализирането на по-голяма печалба, следвани от по-висока продуктивност в животновъдството и очакваната икономия на време. Основен фактор демотивиращ иновациите на основна част от производителите е „Липса на необходимите финансови средства“ (50,9%), следван от „Липса на достатъчно пазари и необходимата информация за иновациите в земеделието“ (26,9%),



„Психологичен“ (нежелание за поемане на риск при внедряване на иновации в земеделието и привързаност към старите методи и средства на производство) (14,3%) и „Липса на необходимата квалификация, умения и др.“ (7,9%).

В България липсва обобщена информация за степента на внедряване на различните типове иновации в селското стопанство. Във всички отрасли на производство има добри примери за внедрени върхови постижения на науката и технологиите. Общото равнище на внедряване на иновациите в страната обаче е далеч под световните нива, като се наблюдават съществени различия в технологичното ниво на „водещите“ стопанства и средното ниво в болшинството от фермите.

Проучване сред организации на земеделските производители и иновативни фермери установи, че няма достатъчна информация за постиженията и „готовите“ иновации на институтите на ССА, БАН и университетите (ИАИ). Болшинството от внедряваните иновации в страната са от чужбина, поради липса на ефективни решения в родните институти и университети за съвременните потребности и условия на българските стопанства. В същото време Европейската и световна ССЗИСС предоставя големи възможности за бърз и ефективен трансфер на знания и иновации, и реални възможности за реализиране на големия потенциал за повишаване на ефективността.

По отношение на внедряването на иновации, най-голямата част от експертите смятат, че това се прави в сектор полски култури (40,7%) и сравнително по-малка част в зеленчукопроизводството и овощарството (по 15,7%) (ИАИ). Според експертите в останалите подотрасли на селското стопанство не се внедряват иновации в голяма степен. Това налага предприемане на специфични обществени мерки и стимули за ускоряване на внедряването на иновации в изоставащите производства, за да може да се реализира големия потенциал за издигане на технологическото равнище на селското стопанство.

Сравнително голям дял от експертите смятат, че в най-голяма степен се прилагат технологии за прецизно земеделие в полските култури (40,7%) и по-малка част от тях в зеленчукопроизводството и зърнопроизводството (по 15,7%) (ИАИ). Сравнително голяма част от експертите оценяват, че в най-голяма степен се автоматизират процесите при полските култури (31,3%), животновъдството (28,1%) и зърнопроизводството (18,8%). В останалите подотрасли и производства не се автоматизират процесите в голяма степен на настоящия етап от развитието. Следователно следва да се предприемат специални мерки на обществена подкрепа и стимулиране на всички участници за разширяване на прилагането на технологии за прецизно земеделие и автоматизация на процесите.

Експертите в голяма степен са единодушни, че най-значимите фактори (с голямо или много голямо значение) за подобряване на разпространението на знания, иновации и цифровизация в селското стопанство и селските райони на страната на настоящия етап са: пазарното (потребителско) търсене, цени, конкуренция и субсидиите за нови инвестиции (по 84,4%), а така също дейността на НССЗ (81,3%). Следователно следва да се разширява подкрепата за развитието на пазара и обществената подкрепа (субсидии) за консултации и обучение и частни инвестиции. Три четвърти от експертите смятат, че важни фактори за подобряване на разпространението на знания, иновации и цифровизация в селското стопанство и селските райони са ръстът на обществените разходи за образование, дейността на университетите, дейността на научните институти и станции, положителният опит на други производители и личната

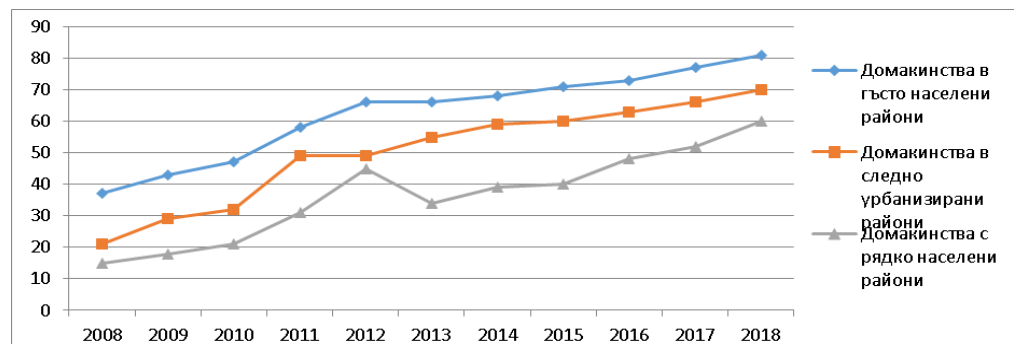


удовлетвореност на фермерите. Голяма част също оценяват, че конкретните потребности (нужди) на стопанствата (71,9%) и печалбата, и изгодите в настоящия момент, субсидиите за продукти и използвана земя, нормативната уредба, стандартите и регулациите, политиките на ЕС и политиките на държавата (всички по 68,8%) са определящи за подобряване на разпространението на знания, иновации и дигитализация в селското стопанство и селските райони. Мнозинството от експертите дават висок ранг на наличните ресурси и капацитет на стопанствата и собствените инициативи на фермерите (по 65,6%), а така също на обществената финансова подкрепа за иновации и ръстът на обществените разходи за аграрна наука (по 62,5%), на печалбата и изгодите в дългосрочен план, и на ръста на обществените разходи за аграрни съвети (по 59,4%), положителния опит в други страни (56,3%) и ефективния достъп на стопанствата и в района, инициативите и натиск на търговските вериги, инициативите и натиска на търговци на едро и износители, и безплатното обучение и консултации (по 53,1%) за подобряване на ситуацията в това отношение. Тези фактори за подобряване на съществуващото състояние следва да се имат предвид при усъвършенстване на обществената подкрепа през следващия период.

Цифровизация на селското стопанство и райони

За последните 10 години има значително подобряване на достъпа на българските домакинства до интернет като цяло и в районите с различна степен на гъстота на населението (Фигура 10.8.). Може да се предполага, че общите тенденции за страната важат и за селските домакинства и за домакинствата на земеделските производители.

Фиг. 10.3. Достъп на домакинствата до интернет в различни райони (%)



Източник: Евростат.

Все още съществуват големи различия в достъпа до интернет на домакинствата в гъсто населените райони, средно урбанизирани и слабо населените райони на страната – съответно 81%, 70% и 60% от всички тях. Може да се предполага, че и земеделските производители, живеещи в съответните райони ползват в приблизително същата степен интернет. България значително изостава в дигитализацията като цяло и в селските райони, в сравнение със средното за ЕС ниво, като страната е в групата на изоставащите.

Голяма част от лицата на възраст от 16 до 74 години в страната (68,5%), използват различни мобилни устройства за достъп до интернет извън дома или работното място (НСИ). През 2018 г. само 7,8% от лицата не са ползвали подобни устройства за достъп до интернет през последните 12 месеца. Това предполага, че и много фермери и членовете на техните домакинства имат подобен достъп.



По отношение на „Човешкия капитал“ в областта на цифровите технологии България също отбелязва бавен прогрес, като общото равнище на уменията е сред най-ниското в ЕС (27 място), а равнището по всички показатели под средното за Съюза (DESI). По отношение на „Използване на интернет“ страната е на едно от последните места в ЕС (26), като при основните показатели се наблюдават значителни различия в зависимост от дейностите, които се извършват онлайн. Докато българите използват интензивно интернет за телефонни и видеоразговори, и са активни в социалните мрежи, по отношение на електронна търговия и използване на онлайн банкиране изостават значително от европейските нива.

По отношение на „Внедряването на цифровите технологии“ страната също е на едно от последните места в ЕС (26-то) като използването на цифрови технологии в българските предприятия като цяло е доста под европейските нива. Може да се предполага, че в предприятията в аграрната сфера и селските райони внедряването на тези технологии изостава дори повече от това в градовете и високотехнологичните отрасли.

Таблица 10.1. Показатели за внедряване на цифрови технологии в България, 2018 г

Показатели	DESI		Място в ЕС
	България	ЕС	
Електронно споделяне на информация, % предприятия	23	34	25
Радиочестотна идентификация, % предприятия	9,2	4,2	1
Социални медии, % предприятия	9	21	28
Електронни фактури, % предприятия	12	na	21
Компютърни услуги в облак, % предприятия	5,5	na	27
МСП, които осъществяват продажби онлайн	7,1	17,2	28
Оборот от електронна търговия, % оборот на МСП	3,5	10,3	26
Трансгранични продажби онлайн	3,4	8,4	27

Източник: DESI, Доклад за България, 2018